

A BERUHÁZÁSPOLITIKA IDŐSZERŰ KÉRDÉSEI*

DR. HOÓS JÁNOS

Régóta fennálló alapelvünk, hogy a beruházáspolitikát a gazdaságpolitikának alárendelten, azzal szerves összhangban kell kialakítani. Két ok miatt indokolt ezt hangsúlyozni: egyrészt a gazdaságpolitika 1978-ban viszonylag jelentősen változott, és ez módosulásokat okozott a beruházások területén is, másrészt a jelenlegi gazdasági helyzetben különösen nagy fontossága van annak, hogy a korlátozott beruházási lehetőségek körülményei között keletkezett beruházáspolitikai tapasztalatokat az általános gazdaságpolitikai irányvonal kialakításakor figyelembe vegyük.

Az 1978-ban kidolgozott gazdaságpolitikai alapelvek három fő törekvést tartalmaztak:

- a népgazdaság egyensúlyi, különösen külgazdasági egyensúlyi helyzetének javítását;
- az életszínvonal védelmét, az életkörülmények javítását;
- a népgazdasági forrásképzés fokozását, a népgazdaság helyzetében tartós javulást eredményező tendenciák erősítését.

Az elmúlt időszakban a külgazdasági körülmények nagyfokú romlása miatt e három alapelv közül az elsőt ki kellett emelni, dominánssá kellett tenni a fizetőképesség megőrzését elősegítő tevékenységet. Társadalompolitikai okokból a lehetőségek szerint védjük a lakosság életszínvonalát, ezért a nemzetközi fizetési kötelezettségek emelkedése elsősorban a korábbi beruházáspolitikai elgondolások jelentős módosítását tette szükségessé.

A hatodik ötéves terv eredeti elgondolásai csak az első évre, 1981-re tartalmazták a beruházások volumenének csökkenését és a további időszakra lassú növekedést feltételeztek. Döntően a külső körülmények kedvezőtlenebbé válása, de a hazai gazdasági munka alacsonyabb eredményessége miatt is a beruházások folyamatos és nagymértékű csökkentésére kényszerülünk. 1983-ra olyan mérséklést kellett előírni, amelyen huszonöt éve nem fordult elő Magyarországon.¹ A beruházások 1983. évre tervezett volumene az 1975. évinél valamelyest, az 1978. évinél jelentősen kisebb. (Lásd az 1. táblát.)

A bruttó felhalmozás aránya – részben a készletfelhalmozás számottevő visszaesése miatt is – 1978-hoz képest több mint 10 százalékponttal mérséklődik. A nettó felhalmozás ebben az évben a nemzeti jövedelem belföldi felhasználásának mintegy 13 százalékát teszi ki a korábbi évtizedekben megszokott 25 százalék körüli hányaddal szemben.

* A Magyar Közgazdasági Társaság Statisztikai Szakosztálya Iparstatisztikai és Üzemgazdasági Szekciójának 1983. október 11–12-én Szekszárdon tartott XIII. Vándorülésén (INFO '83) elhangzott előadás.

¹ Mai megítélésünk szerint nagy a valószínűsége annak, hogy nem sikerül a beruházások tervezett mértékű csökkentését elérni.

1. tábla

A szocialista szervek beruházásainak volumene

Megnevezés	1975.	1976.	1977.	1978.	1979.	1980.	1981.	1982.	1983.*
	évben (1981. évi áron)								
Milliárd forint	172,0	171,6	196,1	206,9	209,2	195,2	182,8	177,1	158,3
Az 1975. év százalékában .	100	99,8	114,0	120,3	121,6	113,5	106,3	103,0	92,0

* Terv.

1981–1983-ban összehasonlítható áron számolva 8 százalékkal kevesebbet fordítottunk a szocialista szektorban beruházásokra, mint amennyivel a hatodik ötéves népgazdasági terv számolt. 1982-ben és 1983-ban az éves népgazdasági tervek előirányzatainál többet, a középtávúénál kevesebbet költöttünk beruházásokra.

2. tábla

A szocialista szervek beruházásainak alakulása

Év	A hatodik ötéves terv elő- irányzata	A tényle- ges, illet- ve a terve- zett teljesítés	A tényle- ges, illet- ve a terve- zett teljesítés a középtávú terv szá- zékában
	milliárd forint*		
1981	182,0	182,8	100,4
1982	187,2	177,1	94,6
1983	191,0	158,3	82,9
1981–1983	560,2	518,2	92,5

* 1981. évi áron.

A lakossági (magán-) beruházások 1981–1983. évi volumene ugyanakkor 14 százalékkal meghaladja a középtávú tervben számítottat. Ennek következtében a hatodik ötéves terv eddig eltelt időszakában körülbelül 6 százalékkal lesz alacsonyabb a népgazdasági beruházási teljesítés a középtávú tervben számítottnál.

Az elkövetkezendő évekre még nincsenek végleges és pontos elgondolások, de valószínű, hogy a beruházások volumene 1984–1985-ben 20–25 százalékkal alacsonyabb lesz a hatodik ötéves tervben számítottnál.

A beruházásokon belül különösen nagy mértékben, az 1978. évinek mintegy kétharmadára kellett mérsékelni a tőkés importgép-beruházásokat.

A szocialista szervek beruházásainak „nem rubel importgép” tartalma

Év	Milliárd forint*	Év	Milliárd forint*
1975	14,4	1980	17,8
1976	16,4	1981	19,3
1977	21,8	1982	18,5
1978	25,5	1983	12,5
1979	22,3		

* Folyó áron.

Tisztában vagyunk azzal, hogy a népgazdaság távlati fejlődésének megalapozása, a műszaki színvonalban fennálló elmaradásunk mérséklése, a termékek versenyképességének és korszerűségének növelése ennél lényegesen nagyobb nem rubel elszámolású gépbehozatalt tenne szükségessé, de erre a népgazdaság jelenlegi külső egyensúlyi helyzetében nincs mód. A nem rubel elszámolású behozatal a fizetőképesség megőrzése érdekében az utóbbi években nagymértékben mérsékeltek. Ezen belül a termelés folyamatosságának fenntartása azt indokolta, hogy az ilyen célú behozatalhoz csak a legszükségesebb mértékben nyúljunk. Nagyságánál fogva és társadalompolitikai okokból nem volt lehetőség a fogyasztási célú behozatal nagymértékű visszaszorítására sem. Így a külső egyensúly javításának, a külkereskedelmimérleg-aktívum fokozásának terhei nagyjából a beruházási célú behozatalra hárultak át.

Mindamellet azonban – a lehetőségek szabta keretek között – a megvalósult beruházások révén törekedtünk elősegíteni a népgazdaság forrásképző képességének a növelését. Prioritást adtunk néhány fontos kormányzati programnak. Felülvizsgáltuk az állami döntésű beruházásokkal kapcsolatos korábbi elgondolásokat, és ennek eredményei alapján bizonyos átrendeződésre került sor az állami preferenciákban. Központi eszközökkel is előnyben részesítjük a kivitt gazdaságosan növelő, a behozatalt ésszerűen helyettesítő, az energia- és anyagráfordításokat mérséklő fejlesztéseket. Problémát okoz, hogy a vállalatok egy része a gazdasági feltételek nagyfokú módosulása ellenére még nem változtatta meg korábbi fejlesztési elgondolásait, és a beruházási igények tartósan meghaladják a népgazdaság beruházási lehetőségeit. A feszültségek fennmaradásának, esetenként fokozódásának azonban oka az is, hogy a tanácsok és a központi szervek egy része sem igazította igényeit megfelelően az új helyzethez. A beruházások több éve tartó folyamatos csökkenése következtében egyre gyakrabban vetődik fel az a kérdés, hogy a beruházások volumene sok vagy kevés a jelenlegi lehetőségekhez képest, illetve a gazdaság jövőbeni fejlődési lehetőségeinek biztosításához.

Magyarország felhalmozási hányada a hetvenes évtizedben 1978-ig kifejezetten magas volt a fejlett tőkés országokéhoz képest.

3. tábla

*A beruházási ráta alakulása az OECD-országokban és Magyarországon**

Ország	1970.	1978.	1981.
	évben (százalék)		
Európai OECD-országok	23,0	20,7	20,3
OECD-országok összesen	21,7	22,0	21,2
Magyarország	30,7	34,1	25,1

* Nemzeti valutában.

A beruházási ráták az egyes országok saját valutáiban fejezik ki a felhalmozási hányadot, így azt a beruházási és egyéb javak arányai is befolyásolják. Mivel Magyarországon a beruházási javak relatív árszínvonala magasabb, mint az OECD-országok többségében, felhalmozási rátánk 1982 végén – a becslések szerint – a volumentartalmú összehasonlításban az OECD-országok felhalmozási rátájának átlagával egyezett meg.

A beruházási rátánk az utóbbi években bekövetkezett jelentős mérséklődés ellenére nemzetközi összehasonlításban még ma sem tekinthető túlzottan alacsonynak. Más országokban is viszonylag alacsony felhalmozási ráta mellett ment végbe a jelentős struktúraváltozás. Különbség azonban, hogy míg a nyugat-európai országokban a beruházási volumen csökkenésére a hetvenes évtized közepén került sor, addig ez Magyarországon csak 1978 után következett be, és bár megindult a beruházási struktúra átalakulása a rendelkezésre álló fejlesztési források jobb hasznosítása érdekében, ez azonban nemcsak a szükségesnél, hanem a lehetségesnél is lényegesen lassúbb. Beruházási lehetőségeink jobb kihasználásában tehát jelentősök a „tartalékaink”. Amíg e tartalékokat nem tudjuk mozgósítani, az említett globális beruházási volumen – ha nemzetközi összehasonlításban nem is tűnik alacsonynak – a tartós egyensúly megteremtéséhez, távlati céljaink megalapozásához nem bizonyul elégségesnek. Ezért alapvető követelmény az e téren meglévő fékező tényezők, körülmények megszüntetése.

A tartalékok kihasználását fékező tényezők közül elsősorban a következőket kell kiemelni.

1. A beruházásra, fejlesztésre rendelkezésre álló források jobb hasznosításának egyik akadályozó tényezője, hogy a korábban megkezdett és folyamatban levő beruházások jelentős erőforrásokat kötnek le. Jónéhány olyan korábban megkezdett beruházást fel lehetne sorolni, amelyeknek megkezdését mai szemmel nézve célszerűbb lett volna elhalasztani, illetve amelyet ma már meg sem kezdenénk. A folyamatban levő beruházások leállítása azonban a már befektetett tőke befagyasztását, esetleg végleges elvesztését jelentené, így e téren lehetőségeink meglehetősen korlátozottak.

2. A másik jelentős gond, hogy az eszközök áramlása rendkívül lassú. Ez azért is alapvető probléma, mert a szűkösebb beruházási lehetőségek mellett a beruházáspolitikának nemcsak a tőkenövekményekre, hanem a meglévő tőkék és eszközök gyorsabb átcsoportosítására is ki kellene terjednie. Ma sok olyan vállalatnál, sok olyan tevékenységnél is képződnek pótlólagos fejlesztési források (például az amortizáció révén), amelyek sem ma, sem a jövőben nem ítélték perspektivikusnak. Példaként említhetem, hogy jelenleg a vállalatoknál nem kevés olyan állóeszköz áll kihasználatlanul a munkahelyeken, amelyből egy másik vállalatnál éppen hiány van, vagy amely állóeszköz más gazdálkodó szervezeteknél még gazdaságosan üzemeltethető lenne.

3. A beruházási tevékenység hatékonyságának javítását akadályozza, hogy még mindig alacsony a vállalatok költségérzékenysége. Az alacsony költségérzékenység következtében a felesleges eszközök átcsoportosítása nem, vagy csak nagyon vontatottan történik meg. A racionális költséggazdálkodás, az élő munka (elsősorban a bérköltség) és a holt munka (elsősorban az eszközök költsége) realisabb értékelését teszi szükségessé. Úgy tűnik, hogy míg bővítés esetén a létszámbővítés terhei indokolatlanul magasak a fejlesztés terheihöz képest, addig a folyó gazdálkodásban elmentéses tendencia érvényesül, a vállalat nem érdekelt a munkaerő felszabadításában, például a kevésbé munkaigényes technológiák bevezetése révén. A termelési tényezők nem megfelelő értékelése következtében tovább él a felfokozott beruházási igény, de a munkaerő megtartása és növelése iránti igény is. Ez az eszközök szétforgácsolásához és nem megfelelő kihasználásához vezet.

4. Az elmúlt években sajátos problémaként jelentkezett, hogy a beruházási vásárlóerő évről évre jelentős mértékben meghaladta a beruházási lehetőségeket.

Már a hatodik ötéves terv is azzal számolt, hogy a külkereskedelmi aktívum elérése érdekében a belföldi felhasználás a képződött jövedelmeknél csak kisebb

mértékben emelkedhet. A megvalósítás folyamatában elsősorban a nehezebbé váló hitelfelvételi lehetőségek következtében a középtávú tervben előirányozottnál is nagyobb aktívum elérése vált szükségessé. A jövedelemszabályozás azonban nem tudott megfelelni annak a követelménynek, hogy a felhasználandó jövedelmek már a képződés során is hozzávetőlegesen egyensúlyban legyenek a beruházási lehetőségekkel. Ezt az ellentmondást tovább élezte a fokozódó támogatási igény, az a körülmény, hogy az ár- és a pénzügyi rendszer keretei között nem csak valós jövedelmekből és tényleges megtérülésekből képződnek fejlesztési források. Ez a vállalati fejlesztési alapok növekedését tette lehetővé olyan időszakban is, amikor a gazdaság jövedelemtermelése nem, vagy csak kismértékben nőtt.

E tényezők miatt vált szükségessé, hogy a vállalatoknál képzett fejlesztési forrásokat utólagosan különböző eszközökkel és módszerekkel csökkentjük. E visszarendezések a vártnál kisebb eredményt hoztak, emellett bizonytalanságokat idéztek elő a vállalatok hosszabb távú gazdálkodásában, és költsékezési hajlamukat is növelték.

5. Népgazdasági szinten a gyorsabb hatékonyságjavulást az is akadályozza, hogy a központi irányítás még nem tudja kellően érvényesíteni a beruházási prioritásokat. Bár az utóbbi időben előtérbe kerültek azok az ágazatközi prioritások, amelyek az egész gazdaság hatékonyságának a növelését, például az energia- és anyagfelhasználás racionalizálását szolgálják, de sok esetben nem tudunk kellő eréllyel ellenállni azoknak a törekvéseknek, amelyek a korábbi, de időközben túlhaladottá vált és a szűkebb beruházási lehetőséggel is ellentmondásban álló fejlesztési célok megvalósítását szorgalmazzák. Az alacsony hatékonyságú fejlesztésekhez rendszerint a költségvetési, illetve a hitelszféra is hozzájárul. A veszteséges és alacsony hatékonyságú területeken még mindig sok forrás képződik, s emiatt nem csoportosulnak át a források a dinamikusabban fejlődő, perspektívában gazdaságos területekre.

6. A beruházások megvalósítására még mindig erőteljesen az autarchia jellemző. Néhány kivételtől eltekintve a beruházási feladatokat szinte kizárólag hazai kivitelezéssel oldjuk meg, ami akadályozza a megvalósító szervezetek specializálódását. Nem várható el, hogy az egyedi beruházási feladatok megoldására is minden esetben felkészüljön a hazai kivitelező. Ezért a jelenleginél jobban kellene élni az import kivitelezés lehetőségével, illetve ezzel párhuzamosan a belföldi kivitelezői kapacitások exportjával. Ez természetesen nemcsak a kivitelezés, hanem a tervezés területén is a nemzetközi munkamegosztásba való intenzívebb bekapcsolódásunkat igényli.

7. Amint erre más összefüggésben már utaltunk, az elmúlt években és különösen 1983-ban a csökkenő tőkésimport-lehetőségek miatt egyre nagyobb problémát okoz a korszerű, versenyképes technológiák és berendezések nem rubel elszámolású importja. A forrásképzés és a forrásképző tevékenység hosszabb távú, gyorsabb növelése a nem rubel importlehetőségek bővítését igényelné. Ennek lehetősége azonban a termelés folyamatosságához szükséges import, illetve a lakosság kielégítő áruellátásához szükséges behozatal biztosítása mellett igen korlátozott.

8. A korábbi éveknél szűkebb beruházási lehetőségek mellett sem javult érdemlegesen a helyzet a „beruházási piacon”, beleértve a beruházási építést, technológiai szerelést, a gépek és berendezések szállítását. A beruházások megvalósítási ideje nem csökkent, a vállalkozás jellegű beruházásszervezés és -megvalósítás lassan bontakozik ki. Ebben szerepet játszik, hogy a hazai beruházási és megvalósítási szervezeti struktúra alig változott, jelenleg is túlcentralizált, és még mindig gyakori jelenség a teljesítmények visszatartása.

A beruházáspolitikai szempontból felmerült tehát néhány olyan kérdés, amelyet a jövő időszakban követendő megfelelő gazdaságpolitika és gazdaságirányítás érdekében körültekintően át kell gondolni, és sokoldalú mérlegelés alapján a legkedvezőbb elhatározásokra kell jutni.

1. A gazdaságpolitikát közvetlenebbül érintő legfontosabb kérdések közül a következőket kell kiemelni.

A beruházások volumenét és arányát drasztikusan csökkenteni a továbbiakban már aligha szabad. Ez ugyanis minden kétséget kizáróan veszélyeztetné a gazdaság széles területein a műszaki színvonal fenntartását, és ezért a tartós egyensúlyi folyamatok szempontjából súlyosan káros következményekkel járna. Valószínűnek látszik emiatt, hogy a forrásképzés meggyorsítása, a gazdaság jövedelemtermelő képességének és versenyképességének javítása és ezen keresztül az életszínvonal hosszabb távú védelme érdekében a népgazdaság egyensúlyának javításában ismét egyenlőbb teherviselésre van szükség: nagyobb terhet kell viselnie a belső fogyasztásnak és a külföldi hitelfelvételekből származó forrásoknak is. Ez utóbbi érdekében javítani kell a működő tőkék külföldről történő bevonásának lehetőségeit, az eddiginél nagyobb mértékben indokolt magunkhoz vonzani ezeket a forrásokat.

A beruházáspolitikai céljait, prioritásait ismételten át kell gondolni a szűkös beruházási lehetőségek legmegfelelőbb kihasználása érdekében. Az eddigi vizsgálatok arra utalnak, hogy a következő néhány évben a kivitel növelésén, a behozatal ésszerű mérséklésén, az energia- és anyagráfordítások csökkentésén túlmenően legfeljebb a rekonstrukciós jellegű, korszerűsítő beruházások előnyben részesítésére marad érdemi többletforrás.

A nem rubel elszámolású gépimport jelenleg alacsony színvonalát – mihelyt erre lehetőség adódik – emelni kell. Annak érdekében, hogy ne bénítsuk meg a korszerűsítési folyamatot, elkerülhetetlen annak vizsgálata, miként lehet bővíteni – ha átmenetileg is – ezt az importot. Ezzel kapcsolatban vizsgálni kell a külföldi források esetleges növelhetőségének kérdését is.

Indokolt a beruházások megvalósítása körülményeinek javítása. A fejlesztési célok gyorsabb és olcsóbb megvalósítása valószínűleg azt igényli, hogy a kivitelezés egész rendszerét korszerűsítsük. Ennek megfelelően fejlesztendő a beruházási tevékenység anyagi–műszaki háttere, az építő- és építőanyag-ipar, a technológiai szerelés, a műszaki tervezés. A szervezeti rendszernek is jobban kell ehhez igazodnia. A vállalatok jelenlegi, túlzottan centralizált, nagy beruházási feladatokhoz igazodó szerkezetét minden bizonnyal a jövőben várható beruházási struktúrához, vagyis kisebb fejlesztések, rekonstrukciók, felújítások megvalósításához kell igazítani.

Az egész beruházási folyamatban erősíteni kell a nemzetközi együttműködésből származó kedvező hatásokat. Mind a fejlesztési koncepciók kialakítása, mind pedig azok megvalósítása során a nemzetközi fejlődés élenjáró tendenciáit kell figyelembe venni. Elgondolásaink szerint távlatilag növelni lehet az építőipar nemzetközi kapcsolatait, ennek keretében a gazdaságos kivitt és a hazai megvalósításnál olcsóbb építési tevékenység importját egyaránt.

2. A beruházáspolitikai célok megvalósítása a gazdaságirányítási rendszer olyan továbbfejlesztését is igényli, amely az innovációs folyamat gyorsítását, az intenzív fejlesztéspolitika elterjedését eredményezi, és jelentősen javítja a beruházások hatékonyságát.

A jövedelemszabályozásban olyan változtatásra van szükség, amelyben a képződő jövedelmek népgazdasági szinten alapvetően összhangban vannak a beruházási lehetőségekkel. A fejlesztési alapok képződésében növelni kell az eredményeségen alapuló differenciálódást. Ennek következtében a hatékonyan dolgozó, jöve-

delmező tevékenységet folytató vállalatok önfinanszírozó képessége nőhet, míg az alacsony hatékonyságú területeken az egyszerű újratermelés biztosítására sem képződik elegendő forrás.

Csökkenteni kell a jelenlegi túlzottan magas nyereségszintet, ezáltal ugyanis a nyereségadó is mérsékelhető, és így növekszik a vállalatok nyereségérzékenysége.

Lényeges feladat az is, hogy az árrendszerbe minél kevesebb torzítást vigyünk be. Ez ugyanis kedvezőbb feltételeket teremtene ahhoz, hogy vállalati szinten is az a tevékenység bizonyuljon jövedelmezőnek, amelyik népgazdasági szinten hatékony. A jövedelemszabályozási rendszeren keresztül is realisabb értékelést kell lehetővé tenni a különböző termelési tényezők között. Az élő és a holt munka egységes értékelése mellett növelhető a vállalatok önállósága a különböző termelési tényezők közötti racionális helyettesítésben. E követelmények kielégítése szükségessé teszi, hogy már 1985-ben jelentősen megváltoztassuk a jövedelemszabályozás eddigi rendszerét.

Fokozni kell a vállalatok költségérzékenységét. El kell érniük, hogy a gazdálkodó szervezetek az élő munkával, az anyaggal és a termelésben lekötött állóeszközökkel egyaránt racionálisan gazdálkodjanak, ezeket megfelelően kombináljuk. Olyan bérrendszerre lenne szükség, amely elősegíti a munkaerő nagyobb mobilitását, és hatékonyabb foglalkoztatásra ösztönöz. Ennek jelentősége beruházáspolitikai oldalról sem lebecsülendő, hiszen például a 2–3 műszakos üzemeltetés korszerű, versenyképes eszközök mellett javítja ezek kihasználtságát, és a beruházási igények csökkenését eredményezheti.

Az előző követelményeket kielégítő forrásképződés és jövedelemszabályozás mellett is szükség van olyan konjunktúraszabályozó eszközökre, amelyek a feltételekhez rugalmasan alkalmazkodva képesek a jelenleg rendkívül alacsony megtakarítási hajlandóságot növelni, vagy éppen a beruházási érdekeltséget bizonyos területeken élénkíteni. Ez valószínűleg elsősorban a támogatási, hitelezési és amortizációs politika és nem utolsósorban a megtakarítási hajlandóság monetáris szabályozásának eszközeivel oldható meg.

Alapvető struktúrapolitikai feladat, hogy a népgazdasági prioritásokat érdemben juttassuk érvényre, és a legfontosabb beruházási döntések integrálódjanak a tervdöntésekbe, azokkal összhangban legyenek. A döntően ágazatközi, a mezo- és mikrostruktúra gyorsabb átalakítását szolgáló fejlesztési prioritások megvalósítása érdekében a vállalatok aktív kezdeményezőkézségére kell támaszkodnunk, és saját forrásaikat a jövedelmezőségi kényszer erősítésével ezekre kell mozgósítanunk. Ez azt jelenti, hogy a kiemelt célok megvalósítását szolgáló kormányzati programok általában nyitottak, menetközben új résztvevők kapcsolódhatnak be a megvalósításba. Növekvő szerephez jut a pályázati jelleg, a vállalatok érdekeltségével és kockázatviselő képességével összhangban álló teherviselés.

Az eszközáramlás meggyorsítása érdekében lehetővé kell tennünk a fejlesztési források áramlását elősegítő rugalmas pénzügyi konstrukciók működését. A tőkeáramlás ebben az értelemben magában foglalja a vállalaton belüli tőkeáramlást, a tevékenységi körök megváltoztatását és a vállalatok közötti tőkeáramlást is. A tőkeáramlás nem korlátozódhat csupán a realizálódó tőkenövekményre, hanem ki kell terjedni a meglévő eszközök allokációjára is. Ennek érdekében szükséges, hogy a tartósan fizetőképtelen vállalatok állóeszközeik egy részének értékesítésére kényszerüljenek, illetve fokozatosan kialakuljon a nagyobb állóeszköz-mobilitást biztosító érdekeltség és az értékesítés szervezeti feltétele is.

Az állami struktúrapolitika érvényesítésének egyik jelentős eszköze a hitelezés. A hitel – a bankhitel és az állami kölcsön együttesen – összességében is jelentős arányt képvisel a beruházások forrásai között. Ez a szerepe azonban igen koncent-

ráltnak érvényesül. Megállapítható, hogy mind az állami kölcsönök, mind a bankhitelek döntő hányadát – az eddig követett beruházáspolitikai céljaiból is következően – elsősorban a nagyvállalatok kapták, mégpedig általában nagy volumenű és nagy kockázatú fejlesztések megvalósítására. A kötelezettségek nagyfokú koncentrációja (illetve az ezt előidéző igen koncentrált döntés és hitelezés) önmagában is oka a kényszerűen hosszú törlesztési időknél.

Az összes törlesztési kötelezettség 90 százaléka annál a 123 vállalatnál áll fenn, amelyek állóeszköz-állományának bruttó értéke meghaladja az 1 milliárd forintot, és ezeknél a kötelezettség megközelíti a bruttó állóeszköz-állomány 40 százalékát. Az államkölcsön-törlesztési kötelezettségek 98 százaléka, de a beruházási hitel-törlesztések 76 százaléka is ezekre a vállalatokra koncentrálódik. Az összes törlesztési kötelezettség közel négyötöde azoknál a vállalatoknál áll fenn, amelyeknek jövedelmezősége nem haladja meg a 8 százalékot.

A hitel szerepét és hatáskörét a hitelezési gyakorlat megváltoztatása révén kell és lehet erősítenünk. Ehhez kevésbé koncentrált hitelezésre, a vállalati saját források nagyobb arányú bevonására van szükség, hiszen a hitel alapvetően nem más, mint a vállalat saját erőforrásait jövedelmező fejlesztéseik megvalósítása érdekében kiegészítő kölcsönforrás. Rugalmas, a feltételekhez igazodó kamatpolitikával elősegíthető, hogy a vállalatok érezzék a tőkebefektetés terheit, és nem eléggé jövedelmező fejlesztések esetén a megtakarítást válasszák. Ehhez a bankrendszer olyan továbbfejlesztése indokolt, amely a bankok felelősségét, kockázatvállalását és kockázatviselését növeli. Szükséges a bankrendszer korszerűsítése és az ennek megfelelő banki jövedelemszabályozás és jegybanki szabályozás kialakítása. Oldanunk kell továbbá a bankok tevékenységének merev elhatárolását, az indokolatlan monopolhelyzetet. A hitelezés alapvetően a jövedelmező vállalatok gazdaságos fejlesztését segíti elő, és nem célunk, hogy a hitelek révén, állami támogatásokat nyújtsunk a vállalatoknak.

Úgy tűnik, hogy egyes, népgazdasági szinten hatékony fejlesztések megvalósításához, illetve néhány esetben a jövedelmező tevékenységek dinamikus fejlesztéséhez, a hitel és a vállalati saját forrás önmagában nem elegendő. Ezt az ellentmondást a tőkeáramlás szabadabb lehetőségei lényegesen oldhatják, de valószínűleg szükség lehet tőkeemelésre, tőkejuttatásra is. Úgy vélem, hogy erre a beruházáspolitikai célokkal összehangoltan és hatékonysági kritériumokhoz kötötten kerülhet sor.

A szervezeti rendszer korszerűsítése során vállalkozásra alkalmas, rugalmas, szervezeteket kell létrehozni. Jelentős feladat a vállalkozási készség és a vállalkozásra való felkészültség hiányainak felszámolása. Ennek érdekében biztosítani kell a rugalmasabb profilváltás lehetőségeit, társulások, közös vállalkozások megalakulását egy-egy beruházási cél hatékonyabb és gyorsabb megvalósítására.

Az említett irányítási és szabályozási változtatások célja, hogy relatíve kedvezőbb helyzetbe hozza a jövedelmező vállalatokat, kedvezőbb feltételeket teremtsen a gazdaságos fejlesztések megvalósítására és a meglévő eszközök hatékonyabb felhasználását segítse elő. A jövedelemszabályozás és a vásárlóerő-szabályozás révén nagyobb előrelátást, gondosabb gazdasági mérlegelést tegyen lehetővé, illetve kényszerítsen ki. Ugyanakkor ennek révén a vállalatok érezzék a tőkebefektetések reális terheit, a jövedelmezőség javítása jelentse a fennmaradás feltételét.

*

Az előbbieken vázolt irányban – elsősorban a hetedik ötéves tervezőmunkának, valamint a gazdaságirányítás átfogó továbbfejlesztésének keretében – jelentős

előkészítő munkálatok folynak. Ezek eredményeként 1983-ban, illetve a hetedik öt-éves tervidőszak során várhatóan sikerül érdemi előrelépést elérni. A lehetőségekhez mérten azonban az 1984. évi tervezés is igyekszik a vázolt követelményeket ki-
elégíteni.

РЕЗЮМЕ

Представленный на состоявшейся 11—12 октября 1983 года в Сексарде XIII выездной сессии Секции по статистике и экономике промышленности Статистического отделения Венгерского Экономического Общества доклад посвящен актуальным вопросам инвестиционной политики.

Автор излагает разработанные в 1978 году основные принципы экономической политики, а затем в их зеркале рассматривает роль капитальных вложений в осуществлении целеустановок. В своем анализе автор уделяет особое внимание причинам, в силу которых пришлось произвести сокращение капиталовложений и одновременно показывает отрицательные последствия, к которым привело или может привести недостаточно обдуманное или ошибочно запланированное сокращение.

Поэтому — в качестве указания новых направлений — подытоживает цели инвестиционной политики и связанные с ее осуществлением требования, которые следует иметь в виду в ближайшем будущем и в ходе разработки седьмого пятилетнего плана.

SUMMARY

The lecture delivered at the 13th Itinerary Session (INFO '83) of the Group of Industrial Statistics and Business Administration, Statistical Section of the Hungarian Economic Society held at Szekszárd 11—12 October 1983 discusses the timely issues of investment policy.

The basic principles of economic policy elaborated in 1978 are presented, then the role of investments in realizing the targets is analyzed. The author discusses in detail the reasons necessitating investment restrictions and shows at the same time the negative economic consequences which occurred or may occur due to the restrictions not carefully considered or not satisfactorily planned.

The aims of investment policy and the conditions of their realization are summarized — as possible new targets — which should be kept in view in the near future and in the course of the elaboration of the seventh Five Year Plan.

A FEJLESZTÉSEK TERÜLETI SAJÁTOSSÁGAI*

DR. PERCZEL GYÖRGY

Minden társadalmi-gazdasági folyamatnak megvan a maga térbeli vetülete, a társadalmi-gazdasági jelenségek térben és időben zajlanak le. Tudatában kell lenni annak is, hogy a gazdasági folyamatok térbeli alakulása nem pusztán célok, szándékok megvalósulásának területi tükröződése, hanem a területfejlesztési eredmények vissza is hatnak a gazdaságpolitikára, a gazdasági döntésekre.

A területfejlesztés hosszabb távú céljait az 1970-es évek elején kidolgozott politikai és állami határozatok körvonalazták. Ezek a népgazdaság és az egyes területek erőforrásainak korábbinál hatékonyabb hasznosítását a termelőerők arányosabb területi elhelyezésével, ezen belül pedig a kijelölt centrumok ipari fejlesztésével kívánták megalapozni. A településfejlesztés fő céljait a termelőerők területi fejlesztésének követelményeihez igazították, serkenteni kívánták a városodási folyamatot és mérsékelni az egyes településkategóriákon belüli indokolatlan különbségeket.

Amikor több mint egy évtized múltán visszatekintünk e határozatokra és végrehajtásukra, tekintettel kell lennünk arra, hogy a területfejlesztési politikát kialakító döntések bár figyelembe vették az intenzív fejlesztés számos követelményét, de a jelenlegitől gyökeresen eltérő, kedvező külső és belső gazdasági körülmények tartós érvényesülését tételezték fel. A területfejlesztési koncepció ily módon gyors gazdasági növekedéssel, magas beruházási rátával, az életszínvonal és az életkörülmények további erőteljes javulásával, illetve kiegyensúlyozott nemzetközi gazdasági kapcsolatokkal számolt.

*

A termelőerők területi fejlesztésében – a korábbi évtizedekhez hasonlóan – az iparosítás kapott kiemelt figyelmet. Ezzel kívánták az elmaradott területek fejlesztését serkenteni, a helyi természeti adottságokat jobban kihasználni és a regionális foglalkoztatási gondokat megoldani. Ugyanakkor követelményként az iparilag fejlettebb térségek rekonstrukciós fejlesztése is megfogalmazódott. Mindezen feladatok megoldásához a gazdaságirányítás reformját követően sajátos területfejlesztési eszközrendszer kapcsolódott.

A termelőerők fejlesztését szolgáló beruházások területi megoszlása alapján is megállapítható, hogy az iparban az elmúlt évtized közepéig az extenzív fejlesztés dominált. A beruházások dinamikus növekedésével, a kiemelt 130 település iparosításával folytatódott az ipar területi átrendeződése a megyéket, valamint az egyes településkategóriákat tekintve egyaránt. Az évtized második felében, különösen 1978:

* A Magyar Közgazdasági Társaság Statisztikai Szakosztálya Iparstatisztikai és Üzemgazdasági Szekciójának 1983. október 11–12-én Szekszárdon tartott XIII. Vándorülésén (INFO '83) elhangzott előadás.

után – egyebek között a fejlesztésre fordítható források szűkülése miatt is – az intenzív és hatékony fejlesztés követelményeinek megfelelően a rekonstrukciós beruházások szükségessége került előtérbe. Ez a folyamat azonban már a meglévő területi szerkezet stabilizálását segítette elő.

Az 1970-es évtizedben az ipari beruházások kétszeresükre növekedtek. A fejlesztések dinamikája területileg differenciált volt. Budapest részesedése a beruházási javakból 20 százalék alá csökkent, ezáltal a főváros ipari súlya a szándékoknak megfelelően tovább mérséklődött. Ugyanakkor előtérbe került az iparilag kevésbé fejlett – mindenekelőtt az alföldi és dél-dunántúli – területek fejlesztése. Az összes ipari beruházások mintegy egyharmada itt valósult meg.

Az alapanyag- és az energiaipar fejlesztése elsősorban a természeti adottságokhoz, illetve a meglévő bázisokhoz kötődött. Ez az észak-magyarországi és a közép-dunántúli térségek hagyományos szerepét erősítette. Ezzel egyidejűleg azonban jelentősen növekedett az Alföld szénhidrogénvagyonának kiaknázása, és megkezdődött a Paksi Atomerőmű építése, amelyek az energiaipar hagyományos térstruktúráját jelentősen módosították.

A feldolgozó ipar új üzemei mindenekelőtt az alföldi és a dél-dunántúli térségekbe települtek. Ezt elősegítette az is, hogy a preferált területek ipartelepítése és a főváros iparának decentralizációja összekapcsolódott. Ezáltal csak a negyedik öt éves terv időszakában mintegy 80–100 000 új vidéki ipari munkahely létesült. A vidéki iparosítást szolgáló anyagi eszközöket elsősorban a kiemelt szerepkörű településekben, mindenekelőtt a városokban, a megyeszékhelyeken használták fel.

Az ipar területi átrendeződését alapvetően az jellemzte, hogy a főváros súlyának erőteljes csökkenése mellett valósult meg az iparilag fejlett megyék mérsékeltebb, a kevésbé fejlett megyék dinamikusabb iparosodása. Az ipari termelőerők fejlesztésének minősítése azonban – az alaptendencia bemutatása mellett – árnyaltabb megítélést is igényel. Az iparilag fejlett megyékben az 1970-es években már kezdeti jelei mutatkoztak az intenzív irányú fejlődésnek, amely az ipari foglalkoztatottak számának mérsékelt növekedése mellett az állóeszközök értékének dinamikus bővülésével, a technikai felszereltség javulásával jellemezhető. Ezzel szemben az iparilag kevésbé fejlett területeken a sok élő munkát igénylő és viszonylag alacsony technikai felszereltségű ipari tevékenységek telepítése volt a meghatározó. Ezért e területek viszonylag alacsony termelékenységű színvonala nem volt képes felzárkózni a fejlettebb területekéhez.

A vidéki iparosítás további jellemzője, hogy az főként a nagyvállalatok telephelyeinek létesítéséhez kapcsolódott. Ezért az új ipartelepítések elsősorban a vállalati központokhoz és nem a környezetükhöz kötődtek. Ennél fogva kevésbé tudták kihasználni a helyi adottságokat, valamint a kooperációs lehetőségeket, és mozgásterük is szűk maradt a regionális igények gazdaságos kielégítésében.

A fejlesztések hatására kialakult ágazati, területi és szervezeti struktúra összességében megfelelt a korábbi elképzeléseknek, de kevésbé tudott eleget tenni azoknak az új követelményeknek, amelyeket az 1970-es évek első harmada után megváltozott külső körülmények és az intenzív irányú gazdasági fejlődés erőteljesebb kibontakozásának szükségessége váltott ki. A vállalatok fejlesztési politikáját döntően a termelés bővítésére ösztönző érdekek motiválták, nem kapott kellő figyelmet a termelési szerkezet átalakítása, a műszaki fejlesztés, a technológiai korszerűsítés követelménye, illetve a ráfordításokat mérséklő fejlesztések, racionalizáló intézkedések alkalmazása. Mindebben szerepet játszott az is, hogy a fejlesztések szabályozásának ösztönző és kényszerítő ereje, valamint az iparvállalatok vezetésének törekvései nem voltak kellő összhangban a megváltozott körülményekkel és követelményekkel.

Ennél fogva az ipari termelés területi hatékonysága nem növekedett a kívánatos mértékben.

Az említett gondok ellenére is megállapítható, hogy az ipar területi elhelyezkedésének aránytalanságából adódó feszültségek az elmúlt évtizedben jelentősen mérséklődtek, a vidék iparosítása hozzájárult a népgazdaság fejlődéséhez, a foglalkoztatási gondok megszüntetéséhez, a műszaki kultúra terjesztéséhez, az egyes térségek közötti indokolatlan társadalmi–gazdasági különbségek mérsékléséhez.

Az élelmiszer-gazdaság a feltételezettnél nagyobb szerepet töltött be a termelőerők területi fejlesztésében, közvetetten a területfejlesztésben. A foglalkoztatott létszám és a mezőgazdaságilag művelt földterület csökkenése ellenére nőtt a jelentősége az egyes területek gazdasági fejlődésében, a lakossági jövedelmek és életkörülmények területi közelítésében. Az eredményeket a mezőgazdasági üzemek önállóságának és alkalmazkodó képességének növekedése, a termelés iparosodása, anyagi–műszaki és szellemi bázisának bővülése, a termelési rendszerek térhódítása és ezek eredményeképpen a hozamok és a jövedelemtermelő képesség fokozódása alapozta meg. Különös figyelmet érdemel az a tény, hogy gyorsan fejlődött a háztáji és kisegítő gazdaságok termelése és a nagyüzemekkel való integrációjuk, valamint az, hogy kibontakozott és megerősödött a mezőgazdasági nagyüzemek ipari és szolgáltatató tevékenysége.

A mezőgazdasági termelés fejlesztését az elmúlt évtizedben mintegy 250 milliárd forint értékű beruházás – az összes fejlesztési forrásnak mintegy 14 százaléka – szolgálta, ennek hatására a mezőgazdaság állóeszköz-állománya megkétszereződött. Az évtized második felében azonban a mezőgazdaság részesedése a beruházásokból csökkent. Ugyanakkor a beruházások anyagi–műszaki összetétele kedvezőbbé vált, nőtt a gépesítésre, az agrotechnika fejlesztésére fordított eszközök aránya.

A mezőgazdaság termelőerőinek korábban viszonylag kiegyenlített területi fejlődésével szemben az 1970-es években differenciálódási folyamat bontakozott ki. Mindenekelőtt a kedvező természeti adottságú, valamint az előnyös ipari és infrastrukturális háttérrel rendelkező gazdaságok fejlődtek dinamikusán, főleg a nagyobb városok és a főváros térségében, valamint Észak-Dunántúlon. A kedvezőtlen adottságú területek, elsősorban az aprófalvas észak-magyarországi és dél-dunántúli térségek üzemének lemaradása fokozódott. Az egy hektár termőterületre jutó mezőgazdasági beruházás 1980-ban például országos átlagban meghaladta a 3100 forintot, de Észak-Magyarországon csak közel 1800, Dél-Dunántúlon pedig kevesebb, mint 2500 forintot tett ki ez az összeg. A lemaradás okai többek között abban kereshetők, hogy e térségek üzemében a saját fejlesztési eszközök képzése az adottságok miatt korlátozott volt, a támogatások pedig csak az egyszerű újratermelés feltételeinek megváltoztatására irányuló törekvések ez ideig még nem hozták meg a szükségtudták kihasználni a termelési struktúra racionális átalakításában, illetve a melléktevékenységek fejlesztésében rejlő lehetőségeket. E gazdaságok hátrányos helyzetének megváltoztatására irányuló törekvések ez ideig még nem hozták meg a szükséges eredményeket, alkalmazkodó képességük alacsony színvonalú maradt.

A vázolt folyamatok megítélésakor figyelembe kell venni azt, hogy a termelési szerkezet a legjövödelmezőbb kultúrák és ágazatok, valamint a kiegészítő tevékenységek irányába tolódott el. Általánossá vált a búza-, a kukoricatermelés és a sertés-, valamint a baromfitenyésztés az ország minden térségében. E folyamat felerősítette a kedvező adottságú térségek mezőgazdasági üzemének jövedelemtermelő képességét, megnövelte fejlesztési lehetőségeiket. A termelés hatékonyságán alapuló differenciálódást jó irányú folyamatnak tekinthetjük, de tudomásul kell venni azt is,

hogy a kedvezőtlen adottságú térségek nagyobb jövedelmezőséget biztosító termelési szerkezetének kialakítása a központi támogatásokat és a nagyobb hatékonyságú gazdasági egységekkel való együttműködést nem nélkülözheti.

A mezőgazdaság területfejlesztésben betöltött növekvő szerepét mutatja az is, hogy a mezőgazdasági üzemek egyre több eszközt fordítanak a termékek biztonságos elhelyezésére és feldolgozásának növelésére, illetve ezek térségi összhangját szolgáló fejlesztésekre. Fokozódott a mezőgazdasági üzemek lakossági szolgáltatásokban betöltött szerepe, jelentősen növekedett a háttérpári, építőipari tevékenysége. Mindezek a folyamatok erősítették a mezőgazdasági üzemeken belüli, valamint a gazdaságok és a települések közötti sokoldalú kapcsolatokat.

Az elmúlt évtizedben folytatott területfejlesztési gyakorlat minősítésének egyik alapvető kérdése az, hogy milyen a termelőerők fejlesztésének területi hatékonysága. Kétségtelen, hogy erre vonatkozó egzakt mérési módszerek még nem alakultak ki, ennek ellenére is több szempontból lehet értékelni a fejlesztések hatékonyságát. A legfontosabb minősítő tényező az, hogy ez a gyakorlat mennyiben segítette elő a főbb társadalmi-gazdasági célok megvalósítását. Ebből a szempontból a termelőerők területi fejlesztése, a foglalkoztatási gondok felszámolása, a jövedelemszerzési lehetőségek bővítése hozzájárult a szocialista építés legfontosabb céljainak megvalósításához. Mindez azt támasztja alá, hogy a fejlesztések társadalmi hatékonysága lényegében kielégítő volt. Ugyanakkor nem szabad szemet hunyni afelett, hogy a termelőerők területi fejlesztésében gazdasági hatékonysági gondok jelentkeznek. Ezek elsősorban a területi adottságok nem megfelelő kihasználásában, a kooperációs kapcsolatok gyengeségeiben, a vállalati központok és telephelyeik együttműködési fogyatékoságaiban, az új munkaerő képzettségi és termelékenységű színvonalában, valamint a termelés-szervezés kistérségi szemléletének hiányosságaiban jutnak kifejezésre.

A gazdasági fejlődés megnehezült külső és belső körülményei közepette fokozódik a kényszer a hatékonyság növelésére. Megállapítható, hogy e téren tendenciaváltás tapasztalható, a területfejlesztésben is a hatékonyság követelményei kerülnek egyre inkább előtérbe. A termelőerők fejlettségének jelenlegi színvonala és területi megoszlása mellett a korábbi prioritások veszítenek jelentőségükből. Ugyanakkor növekszik a munkaerőn kívüli telepítési tényezők (például a közgazdasági környezet, a természeti adottságok, az infrastruktúrális ellátottság) figyelembevételére. A meglévő adottságok jobb kihasználása mellett jelentős szerepet játszhat a helyi kezdeményezések további kibontakozása, a termelési és szolgáltatási igényekhez jobban alkalmazkodó szervezeti struktúra kialakítása, valamint az érdekeltség továbbfejlesztése.

*

A településfejlesztési politika fontos célja volt a településhálózat korszerűsítése, valamint az ország különböző területein élő népesség életszínvonalában, életkörülményeiben meglévő különbségek mérséklése. Ennek elérése érdekében elsősorban a központi szerepkör ellátására kijelölt települések fejlesztését szorgalmazták, illetve a foglalkoztatási, a jövedelmi és az infrastruktúrális ellátásban meglévő különbségek mérséklését ösztönözték. A települések fejlesztését, az urbanizációs folyamatokat az elmúlt évtizedben az extenzív fejlődéshez, valamint az intenzív szakaszra való áttéréshez kapcsolódó tendenciák egyaránt jellemezték.

Megállapítható, hogy az elmúlt évtizedben az urbanizációt mindenekelőtt a városodási folyamatok, ezen belül is a nagyvárosok, a megyeszékhelyek kiemelt fejlesztése jellemezte. Bár a városhálózat megerősödése összességében szükséges és po-

zitiv hatású volt, de ez együtt járt újabb területi feszültségek kialakulásával is. A városodási folyamattal párhuzamosan nem tudott kibontakozni a települések szélesebb körét érintő, a lakosság döntő többségének életkörülményeit és ellátottságát minőségileg magas szinten és kisebb regionális feszültségek mellett kielégíteni képes városiasodási folyamat. Nem kaptak kellő figyelmet a kisvárosok, a falusi települések, ami a lakossági infrastruktúra kiépítésében mutatkozik meg.

A lakossági infrastruktúra fejlesztése az elmúlt évtizedben – összhangban az életszínvonal-politikával – a korábbinál nagyobb figyelmet kapott. A népgazdaság összes beruházásainak több mint egyharmada ezt a célt szolgálta. Ennek hatására az egyes térségek ellátottságában meglévő különbségek érzékelhetően mérséklődtek. A folyamatban meghatározó szerepet játszott az alap- és középfokú funkciók el látására alkalmas intézményhálózat kiépítése vagy ezek hiányainak pótlása.

1. tábla

Az infrastrukturális beruházások aránya

Időszak, év	A népgazdasági	Az infrastruktúrális	Az infrastrukturális beruházások aránya a népgazdasági beruházásokból (százalék)
	beruházások folyó árakon (millió forint)		
1971–1975	661 139	231 816	35,1
1976–1980	1 029 721	369 492	35,9
1976	170 689	61 590	36,1
1977	201 493	70 385	34,9
1978	218 506	73 883	33,8
1979	225 657	80 153	35,5
1980	213 376	83 481	39,1

Forrás: Beruházási évkönyv, 1981. Központi Statisztikai Hivatal. Budapest. 1982.

A kommunális beruházásokra fordított eszközök felhasználásában elsősorban a lakásépítés, az egészségügyi és kulturális ellátás javítása állt előtérben.

2. tábla

Az épített lakások száma településcsoportonként

Településcsoport	1971–1975.	1976–1980.	1971–1980.
	években		
		Darab	
Budapest	77 334	85 588	162 922
A többi város	182 512	201 490	384 002
Községek	178 292	165 637	343 929
<i>Összesen</i>	<i>438 138</i>	<i>452 715</i>	<i>890 853</i>
		Megoszlás (százalék)	
Budapest	17,6	18,9	18,3
A többi város	41,7	44,5	43,1
Községek	40,7	36,6	38,6
<i>Összesen</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>

Forrás: Lakásstatisztikai évkönyv, 1982. Központi Statisztikai Hivatal. Budapest. 1983.

Az elmúlt évtizedben folytatódott a lakásépítési program, amelynek keretében mintegy 891 000 új lakás épült. Ezek közel egyötöde a fővárosban, 43 százaléka a többi városban, 39 százaléka a községekben épült fel.

Lényegesen javult a lakások felszereltsége, komfortfokozata valamennyi településben. Az ezer lakosra jutó lakásépítést tekintve a megyék között természetesen különbségek is előfordultak. Észak-Dunántúlon, illetve a budapesti agglomerációban volt a lakásépítés intenzitása a legnagyobb.

A lakásépítéssel összefüggésben jelentős előrelépés történt a vízellátásban. A közműves vízellátásban részesülő lakosság aránya 55 százalékról 75 százalékra nőtt, ezen belül a falvakban 60 százalékra. A csatornázás – bár a csatornázott településeken élő népesség aránya 28 százalékról 37 százalékra nőtt – jelentősen elmaradt a vízellátás fejlődésétől, mindenekelőtt a falusi településeken.

Az egészségügyi ellátás fejlesztése, a kialakult területi különbségek csökkentése mérsékeltebb ütemben haladt. Az e célra fordított beruházások – több mint 26 milliárd forint – nagyobb hányadát a körzeti orvosi, a rendelőintézeti hálózat és a fekvőbeteg-ellátás fejlesztésére használták fel.

3. tábla

*A lakosság infrastrukturális ellátását szolgáló
népgazdasági beruházások összetétele*

Beruházás	1971–1975.	1976–1980.
	években (százalék)	
Lakás	50,9	47,0
Egészségügyi	3,6	4,9
Kulturális	11,6	11,6
Szociális	4,4	4,6
Személyszállítás	18,3	18,5
Kereskedelem	4,2	5,0
Vízellátás	6,7	8,2
Egyéb ipari szolgáltatás	0,3	0,2
Összesen	100,0	100,0
Részesedés a népgazdaság összes beruházásából	35,1	35,9

Forrás: Dudás János – Jaspárné dr. Darvas Mária: A lakosság infrastrukturális ellátását szolgáló beruházások. *Statisztikai Szemle*, 1982. évi 1. sz. 49–68. old.

A kulturális fejlődést szolgáló beruházásokra mintegy 70 milliárd forintot fordítottak.

A kulturális ellátásban mindenekelőtt az óvodai férőhelyek, valamint az általános iskolai tantermek számának növelésében, illetve az e téren jelentkező területi különbségek mérséklésében születtek figyelemreméltó eredmények. Az évtized végén az óvodás korúak közel 90 százaléka részesülhetett óvodai ellátásban, és ez nemzetközileg is kiemelkedő eredmény. Hat és félezer új tanterem épült fel, de az ellátottság mennyiségi és minőségi színvonala még mindig nem felel meg a társadalmilag elismert követelményeknek. Megkezdődött a szellemi élet decentralizálásának folyamata, de közel sem haladt olyan ütemben, mint amelyet a termelés területi elhelyezkedésének változásai indokoltak volna. Figyelemre méltó azonban az, hogy erősödtek egyes vidéki centrumok művészeti, kulturális bázisai, bővült a felsőoktatási intézmények hálózata. Csökkentek a népesség iskolázottsági szintjének területi különbségei.

Az infrastruktúra fejlesztésére mindenekelőtt a magasabb szerepkörű településekre koncentráltan került sor. A beruházásokra fordítható eszközök kilenczetedét a városok, ezen belül is elsősorban a megyeszékhelyek használták fel, ami összefüggésben volt a lakásépítési program megvalósításával és a különböző, városokat érintő preferenciákkal. A fejlesztési források nagyfokú koncentrációja elsősorban a városok alapfokú ellátásának fejlesztését szolgálta. Az ellátottság színvonala mégsem javult a kívánatos mértékben, mert az örökölt hiányok pótlása az eszközök nagy részét lekötötte, a gyors ütemű bevándorlás miatt bekövetkező népességgyarapodás pedig a mennyiségi hiányokat újratermelte.

A községek részesedése a fejlesztési eszközökből a kívánatosnál alacsonyabb volt, az ellátottság színvonala azonban a lakossági erőforrások fokozott bevonásával a községek többségében érzékelhetően javult. Az infrastruktúra fejlesztése a községekben rendkívül differenciáltan, jelentősen eltérő jövedelemszerzési feltételek és teherviselési arányok mellett valósult meg. Legdinamikusabban a nagyközségek, az agglomerálódó és üdülő térségek települései fejlődtek. Az apró- és törpefalvak ellátottsága azonban az elvárhatónál kisebb mértékben javult, ami hozzájárult a népesség elvándorlásához.

Felmerülhet, hogy indokolt volt-e a rendelkezésre álló források felhasználásának említett mértékű koncentrációja.

Városaink infrastrukturális ellátásának javítása objektíve szükséges volt, hiszen alap-, közép- és felsőfokú funkcióik ellátásában számos fogyatékoság mutatkozott, sok esetben nem tudtak megfelelni a velük szemben támasztott társadalmilag elfogadott igényeknek.

A nagyobb követelmények miatt a városok fejlesztésének kiemelt kezelése helyes törekvéseket tükrözött. A társadalom részéről az utóbbi időben megnyilvánuló jogos kritika mindenekelőtt a települések fejlesztésére felhasználható anyagi eszközök képzési és elosztási rendjével, szabályozásának fogyatékoságaival, illetve a területi irányító szervek néhány nem kellően megalapozott döntésével függ össze.

Közismert, hogy az infrastrukturális fejlesztésekre fordított eszközök felét az 1970-es évtizedben is a legnagyobb társadalmi probléma megoldására, a lakásellátás javítására fordították. Amíg az összes lakásépítésnek nem egészen kétharmada valósult meg a városokban, addig az állami lakások több mint 90 százalékát itt építették fel.

4. tábla

Az állami erőforrásból épített lakások az egyes időszakokban településcsoportonként

Időszak	Budapest	A többi város	Községek	Összesen
	Darab			
1971–1975	48 412	90 525	9 738	148 675
1976–1980	57 934	92 300	12 011	162 245
1971–1980	106 346	182 825	21 749	310 920
	Százalék			
1971–1975	32,6	60,9	6,5	100,0
1976–1980	35,7	56,9	7,4	100,0
1971–1980	34,2	58,8	7,0	100,0

Az állami lakásépítésre, valamint a kapcsolódó fejlesztésekre fordított eszközök a központi források nagyobb részét igénybe vették. Emiatt más településkategóriák csak kis mértékben részesülhettek a korlátozottan rendelkezésre álló anyagi erőforrásokból. Mindezt figyelembe véve túlzás nélkül állítható, hogy az erőforrások koncentrált felhasználására irányuló törekvés helyes volt, mértéke azonban túlzottnak bizonyult, és az egész településfejlesztési gyakorlatot erőteljesen polarizálta a települések egy kitüntetett csoportjára.

Összességében megállapítható, hogy az infrastrukturális ellátás színvonalának közeledése elsősorban az ország nagyobb térségei, valamint a megyék között, illetve a magasabb szerepkörű településkategóriákon belül haladt előre. A településkategóriák közötti különbségek csak kisebb ütemben mérséklődtek.

Az 1970-es évtized terület- és településfejlesztési folyamatainak elemzése egyértelműen igazolja, hogy a termelőerők területi elhelyezkedése arányosabbá vált, amihez az iparosítás mellett a mezőgazdaság egyre fokozódó mértékben járult hozzá. Korszerűsödött a településhálózat, folytatódtak az urbanizálódási tendenciák, kialakult a városhálózat gerince. Ezáltal összességében csökkentek a foglalkoztatás, az életszínvonal és életkörülmények indokolatlan területi különbségei.

Az eredmények mellett azonban nem sikerült minden régebben keletkezett fogyatékoságot felszámolni, sőt a fejlődés szükségszerű velejárójaként újabb területi feszültségek is keletkeztek. Így például nem a kívánatosnak megfelelően alakult a központi szerepkörű települések és vonzáskörzetük fejlődésének összehangoltsága. A településhálózat hierarchikus rendjének merev értelmezése és az alkalmazott preferencia-rendszer miatt a termelőerőknek és az infrastruktúra fejlesztésére fordítható eszközöknek az indokoltnál nagyobb hányadát a városokban használták fel. A központi szerepkörű, valamint az agglomerálódó és az üdülőterületek kivételével a falvak népességmegtartó képessége csökkent, mindenekelőtt az aprófalvas térségekben.

Az elmúlt időszak tapasztalatai, a társadalmi–gazdasági fejlettség elért szintje, a változó külső és belső feltételek, az intenzív fejlődési szakasz új követelményei, valamint a szocialista demokratizmus kiszélesítése szükségessé teszik, hogy a terület- és településfejlesztés szellemében, tartalmában és módszereiben egyaránt megújuljon. A jövő feladatainak kidolgozása során mindenekelőtt arra kell törekedni, hogy azok jobban, hatékonyabban segítsék társadalmi–gazdasági céljaink megvalósítását. Ez csak úgy érhető el, ha a fő célok hosszabb távú érvényesítése mellett a gyakorlat rugalmasan igazodik a változó feltételekhez és követelményekhez.

A terület- és településfejlesztés jövőbeli feladatainak kialakításában, az ezt szolgáló fejlesztési eszközök mértékének meghatározásában és elosztásában általános alapelvnek kell tekinteni, hogy az egyes térségek és települések kiegyensúlyozott fejlesztése csak összehangoltan, a kölcsönös érdekek figyelembevételével valósulhat meg. Vagyis a fejlesztések hatékonyságának növelése érdekében jobban kell érvényesíteni a térségi szemléletet.

Az intenzív fejlődés követelményei indokoltá teszik, hogy a termelőerők fejlesztése erőteljesebben épüljön a helyi adottságokra, az innovációra, az infrastrukturális feltételek jobb kihasználására, a kisebb térségeken belüli kooperációs kapcsolatokra. Szélesebb körben kell hasznosítani egyre inkább felértékelődő természeti adottságainkat, a termőföldet, az ásványkincseket, a vízkészleteket és a természetes vegetációt. Ezzel egyidejűleg nagyobb figyelmet kell fordítani a természeti és a művi környezet értékeinek megóvására.

A termelés társadalmi hatékonyságának növelése tehát feltételezi a termelőerők szelekcióra alapozott, területileg differenciált fejlesztését. Ezt azonban úgy célszerű megvalósítani, hogy ezzel párhuzamosan biztosítani lehessen a teljes és hatékony foglalkoztatottságot. Jobban kell tudatosulnia annak is, hogy a terület- és településfejlesztésnek nem az iparosítás az egyedüli útja. Ehhez hozzájárulhat más népgazdasági ágak és tevékenységek – például a mezőgazdaság vagy az idegenforgalom – fejlesztése is.

A termelőerők hatékonyságon alapuló differenciált fejlesztése mellett messzeemenően kell törekedni arra, hogy az életszínvonal alakulásában, főleg az infrastrukturális ellátásban meglévő indokolatlan területi különbségek mérséklődjenek, és ezáltal is javuljon a társadalmi közérzet és esélyegyenlőség.

A településfejlesztés társadalmilag leghatékonyabb és a lakosság többsége által is leginkább támogatott módja az lehet, ha az urbanizáción belül erősödik a városiasodási folyamat, és ez a települések mind szélesebb körét érinti. A fejlesztések során el kell érni, hogy a települések egyre kedvezőbb kereteket adjanak a gazdaság intenzív fejlesztéséhez és az életkörülmények javításához egyaránt. Az egyes települések fejlődését elsősorban aktivitásuk, adottságaik és ezek gazdaságos kihasználása döntse el.

Ahhoz, hogy a terület- és településfejlesztés hatékonysága növekedjék, és a fent vázolt folyamatok kibontakozhassanak, szükség van arra is, hogy a gazdaságirányítási rendszer fejlesztésével összhangban korszerűsödjön a terület- és településfejlesztés irányítása. Ezen belül különös figyelmet kell fordítani a területi tervezés és szabályozás továbbfejlesztésére.

A tervezés hatékonysága jelentősen növekedhet azáltal, ha erősödik a népgazdasági szintű területi tervek ágazatközi és területközi orientációs és koordinációs szerepe. Szükség van arra is, hogy fokozódjék a társadalmi–gazdasági, valamint a műszaki–fizikai és ökológiai tervezés egymásra épülése és összehangoltsága. A területi tervezésben szükségszerűen növekedni kell a tanácsok szerepének is.

A rendelkezésre álló anyagi eszközök korábbinál hatékonyabb felhasználását szolgálhatja az általános gazdasági szabályozás továbbfejlesztése, amelyben jobban figyelembe kell venni a területfejlesztési összefüggéseket és hatásokat is. A terület- és településfejlesztés céljait szolgáló anyagi eszközök ésszerűbb felhasználása érdekében különösen fontos a tanácsi pénzforrások képzésének és felhasználásának korszerűsítése. Ebben a folyamatban célszerű arra törekedni, hogy csökkenjenek a központi kötöttségek, mérséklődjék a megyei tanácsok elosztó funkciója. Növekedjék a helyi bevételek, illetve a szabad rendelkezésű tanácsi eszközök aránya, és fokozódjék a helyi tanácsok, a gazdákodó szervezetek és a lakosság közös érdekeltiségen alapuló együttműködése.

A települések fejlesztése eredményesebb lehet, ha növekszik a helyi tanácsok önállósága, döntési kompetenciája, és fokozódik a lakosság aktivitása, érdemi részvétele, anyagi erejének bevonása a helyi feladatok megvalósításába. Mindez nemcsak az eszközök hatékonyabb felhasználását, hanem a terület- és településfejlesztés közügyvé tételét és a szocialista demokrácia kiteljesedését, a társadalom belső egyensúlyi helyzetének további javítását is elősegítheti.

РЕЗЮМЕ

В своем докладе, представленном на состоявшейся 11—12 октября 1983 года в Сексарде XIII выездной сессии Секции по статистике и экономике промышленности Статистического отделения Венгерского Экономического Общества, автор рассматри-

вает воздействия осуществленной в течение последних 10—12 лет политики развития поселений в важнейших областях общественно-экономической жизни.

Излагает главные цели и принципы разработанных в начале 1970-ых годов концепций развития поселений и воздействия осуществленных в соответствии с ними мероприятий, капиталовложений на развитие поселений различного типа.

В ходе своего обзора автор устанавливает, что хотя территориальное размещение производительных сил стало более равномерным и в целом произошло сокращение территориальных различий все же опыт истекшего периода, достигнутый уровень общественно-политического развития, изменяющиеся внешние и внутренние экономические условия в равной мере вызывают необходимость в обновлении концепции развития территорий и поселений.

SUMMARY

The lecture delivered at the 13th Itinerary Session (INFO '83) of the Group of Industrial Statistics and Business Administration, Statistical Section of the Hungarian Economic Society held at Szekszárd 11—12 October 1983 analyses the effects of the implementation of the development policy of settlements in the last 10—12 years on most important fields of socio-economic life.

The main targets and principles of the development policy of settlements elaborated in the early 1970ies are discussed, then the impact of investments realized in this spirit upon the development of the settlements of various types in the country is shown.

The author points out that the regional allocation of productive forces became more proportionate, the regional inequalities generally decreased, however, the experiences obtained in the past period, the level attained in socio-economic development, the changing circumstances of the world and national economy, all together, make necessary the further consideration of the concepts both on the level of regions and settlements.

A BERUHÁZÁSI INFORMÁCIÓS RENDSZER FEJLESZTÉSE*

DUDÁS JÁNOS

Tanulmányomban a népgazdasági egyensúly javítása, a hatékonysági színvonal emelése és a beruházások összefüggéseinek olyan fontosabb kérdéseit érintem röviden, amelyek évek óta a Központi Statisztikai Hivatal munkájának közép-pontjában állnak. Lényegében e kérdések megoldása képezi a beruházásstatisztikai információs rendszer fejlesztésének alapvető irányát.

A beruházásstatisztikai információ--rendszernek eleget kell tennie az alapvető követelményeknek, azaz úgy kell felépülnie, hogy megfelelően nyomon tudja kísérni a beruházási folyamatot és annak végső eredményeit, be tudja mutatni a lényeges összefüggéseket, el tudja számolni a gazdaságpolitikai célok, prioritások érvényesüléséről, biztosítsa a szükséges információkat a beruházáspolitikai megalapozásához, a döntések előkészítéséhez, a beruházások tervezéséhez, megfelelő információkkal járuljon hozzá a közgazdasági szabályozó rendszer fejlesztéséhez, szolgáltatson információkat a tudományos kutatáshoz, segítse a közvélemény tájékoztatását stb.

A felvetődő követelményeknek a kialakult munkamegosztás alapján működő információ-rendszerek csak együttesen, hatékony együttműködésben felelhetnek meg. Követve az eddigi gyakorlatot, a továbbiakban is szükség van arra, hogy a különböző információ-rendszerek – köztük a beruházásstatisztika – jól kapcsolódjanak össze, *koordinált rendszert* alkossanak, és ezúton is segítsék a tárgyalt téma kérdéseinek rendezését, valamint az újonnan felvetődők megválaszolását.

A működő információ-rendszereken belül a központi beruházásstatisztikai adatgyűjtések lényegében konzisztens, összefüggő rendszert alkotnak. E rendszer alapvetően *standard*, ugyanakkor kellően nyitott, *rugalmas* is. Fejlesztésekor – mindenképp az érdekelt központi szervekkel együttműködésben – figyelmet fordítunk az új kérdésekre, összefüggésekre, kiegészítjük a rendszert új információk begyűjtésével, ugyanakkor szűkítjük is a feleslegessé vált megfigyelések megszüntetésével.

A beruházási információs rendszer továbbfejlesztésekor abból indulunk ki, hogy a gazdasági egyensúly kérdései közül elsősorban az alábbi három fő területre kell figyelmünket koncentrálni:

- a nemzeti jövedelem (vagy a GDP) termelése és felhasználása közötti egyensúly,
- a külgazdasági egyensúly,
- a beruházási piac egyensúlya.

* A Magyar Közgazdasági Társaság Statisztikai Szakosztálya Iparstatisztikai és Üzemgazdasági Szekciójának Szekszárdon, 1983. október 11–12-én tartott XIII. Vándorülésén (INFO '83) elhangzott előadás kiegészített változata.

A legátfogóbb és a beruházásokhoz több szempontból is kapcsolódó összefüggés: a nemzeti jövedelem termelése és felhasználása közötti egyensúly.

A NEMZETI JÖVEDELEM BERUHÁZÁSI CÉLÚ FELHASZNÁLÁSA, A BERUHÁZÁSI TEVÉKENYSÉG SÚLYPONTJAI

A beruházásokkal – mint a felhalmozás döntő súlyú tételével – elsősorban a népgazdasági ráfordítások–kiadások, tehát a felhasználás oldaláról foglalkozunk. A beruházások azonban termelésbe való bekapcsolódásukkal és a gyártmányok választékának növelésével, minőségének javításával, a termelékenység emelésével stb. nagymértékben befolyásolják a termelési oldalt is, ezért figyelmet fordítunk a beruházások új létesítményekként való működésének egyensúlyt befolyásoló hatására, hatékonyságának vizsgálatára is.

A nemzeti jövedelem és annak felhasználása közötti egyensúly vizsgálatában kiemelkedő jelentőségű a nemzeti jövedelem és a beruházások – mint a felhasználási oldal egyik jelentős tétele – közötti kapcsolat vizsgálata. A nemzeti jövedelem felhasználását és ebben a beruházások arányát mutatja az utóbbi évekre vonatkozólag az 1. tábla.

1. tábla

A nemzeti jövedelem felhasználása

Megnevezés	1980.	1981.	1982.	1980.	1981.	1982.
	évben folyó áron (milliárd forint)			évben a belföldi felhasználás százalékában*		
Összes anyagi fogyasztás	469,9	508,1	546,2	80,4	82,2	84,3
Állóeszközök nettó felhalmozása	110,1	100,7	89,9	17,1	13,9	11,0
Befejezetlen beruházások felhalmozása	4,9	9,7	20,7	0,8	1,5	3,0
Nettó beruházás**	115,0	110,4	110,6	17,9	15,4	14,0
Készletfelhalmozás	13,6	24,6	26,8	1,7	2,4	1,7
Belföldi felhasználás	598,5	643,1	683,6	100,0	100,0	100,0
Behozatali (–), illetve kiviteli (+) többlet	–15,6	–8,2	+6,8			
Nemzeti jövedelem összesen	582,9	634,9	690,4			

* Összehasonlítható árak alapján.

** Az amortizációból végzett beruházások nélkül.

Forrás: Statisztikai évkönyv, 1982. Központi Statisztikai Hivatal, Budapest, 1983.

A nemzeti jövedelem felhasználása és a beruházások főbb összefüggéseinek, továbbá azok változásainak a bemutatásához a hagyományos statisztikai megfigyelések jó alapot adtak, illetve adnak. Ahhoz azonban, hogy a felvetődő újabb igényeknek az információs rendszer jobban meg tudjon felelni, a korábbi gyakorlatot tovább kellett fejleszteni. Ennek során arra törekedtünk, hogy a beruházási célú felhasználás összetételéről, a gazdaságpolitikai célkitűzésekkel és prioritásokkal való összhangjáról információkat tudjunk szolgáltatni. Más szóval a beruházásstatisztika fejlesztése során azt az igényt követtük, hogy be tudjuk mutatni a beruházások folyamatát és eredményességét, a létrehozott állóeszközök, kapacitások főbb mennyiségi és minőségi jellemzőit, beleértve azok hatékonyságát is, számot tudjunk adni a beruházási tevékenység súlypontjairól.

A gazdaságpolitika – de mondhatnók úgy is, hogy a gazdasági élet – már hosszabb ideje fontos követelményként támasztja a beruházáspolitikával, illetve a beruházási tevékenységgel szemben a „szelektív fejlesztést”. Ez a követelmény önmagában is az egyensúlyra és a nagyobb hatékonyságra törekvés egyik fontos megjelenése. Közismert, hogy a beruházási lehetőségek – a rendelkezésre álló pénzügyi és anyagi–műszaki bázisok – adott időszakban mindig végesek, így csak gondos mérlegeléssel lehet eldönteni, hogy ezeket mely fejlesztési célokra használják fel. A népgazdasági szükségletek és a lehetőségek függvényében tehát a beruházások „fontossági sorolást” nyernek.

A beruházások „fontossági sorolása” részben a központi szervek, részben a vállalatok fejlesztési szükségletei és lehetőségei, valamint általában a beruházáspolitikai célkitűzések figyelembevételével hozott döntések alapján alakul ki. A beruházási súlypontok azután időszakonként többé-kevésbé változnak, bár vannak hosszú időn át elsőbbséget élvező fejlesztési célok is. A fejlesztési célok általában követik a gazdaságpolitika prioritásait.

A beruházási tevékenység „prioritásait” természetesen követnie kell a beruházásstatisztikai információs rendszernek is. Ennek megfelelően a beruházási statisztikában megkülönböztetett figyelemmel kísérjük az állami nagyberuházások, a központi fejlesztési társadalmi és gazdasági programok (kormányprogramok) beruházásainak megvalósítását, a vállalati beruházások közül pedig elsősorban a nagy összegű fejlesztéseket és a fizetőképességünk fenntartását, illetve javítását célzó minden piacon értékesíthető árualap fejlesztését szolgáló, továbbá a termelési szerkezet korszerűsítését elősegítő beruházásokat. Ez ugyanakkor nem jelenti azt, hogy a beruházási tevékenység teljes keresztmetszetű megfigyeléséről lemondanánk, vagyis a többi terület megfigyelését elhanyagolnánk.

A nagyberuházásoknak – ezeknek a népgazdaság szempontjából különös jelentőséggel bíró termelő és nem termelő nagy fejlesztéseknek – a megvalósítását külön figyelemmel kísérjük, és az Állami Fejlesztési Bankkal folyamatosan egyeztetve a többenél is mélyebben és részletesebben értékeljük. A népgazdaság egyensúlyi helyzetét, az alapvető termelő folyamatokat és a gazdaság struktúráját, illetőleg a lakosság ellátását jelentősen befolyásoló és olykor a nemzetközi együttműködés szempontjából kiemelkedő fontosságú (új nagyüzem létesítésére irányuló termelő vagy hasonlóképpen kiemelkedő fontosságú nem termelő) nagyberuházások mindenképpen fokozott figyelmet igényelnek, ezért értékelésünkben kiemelt helyet kapnak. Nemcsak megvalósításukat, hanem működésüket is elsődleges megfigyelési célnak tekintjük, részben a központilag rendszeresített gazdasági értékelés útján, részben pedig a későbbiekben említendő, kidolgozás alatt álló jelentésrendszer keretében.

Információ-rendszerünkben, illetve annak fejlesztésekor hasonlóan kezeljük a központi fejlesztési programokat, amelyek egyrészt gazdasági jellegűek, és a termelő ágazatok szelektív fejlesztését szolgálják, másrészt társadalmi jellegűek, és a lakosság infrastrukturális ellátottságát mozdítják elő. Az e programok körébe tartozó beruházásokat tételesen figyeljük meg, és ezek alapján számolunk be helyzetükről. Időközönként komplex értékeléseket készítünk az illetékes felső vezető és irányító szervek részére az egyes programok végrehajtásának helyzetéről, és ezekben az elemző jelentésekben jelentős helyet kapnak a beruházásokra vonatkozó információk is.

A vállalati beruházások közül egyrészt azokra a nagy összegű fejlesztésekre fordítunk megkülönböztetett figyelmet, amelyek nemcsak a vállalati, hanem a központi prioritásokat is szolgálják, és az állam jelentős összegű állami támogatással

vagy hitellel segíti elő megvalósításukat. Másrészt nagy figyelmet fordítunk a konvertálható exportárualap fejlesztését szolgáló beruházások megvalósítására és eredményeire. Az előbbiekkal időszakos elemzéseinkben rendszeresen foglalkozunk, az utóbbiakról – ezen kívül – önálló elemző kiadványaink is készültek.

Információ-rendszerünk a prioritásokhoz való szoros kötődés mellett kiterjed a beruházások nem említett területeinek a megfigyelésére és elemzésére is. Abból indulunk ki, hogy az ide sorolható, általában kisebb – nem egy esetben ténylegesen nem jelentéktelen – fejlesztések jelentősége napjainkban növekvő. A népgazdaság egyensúlyi helyzete nem teszi lehetővé, illetve csak a korábbinál szűkebb lehetőséget enged új nagyberuházások, jelentős fejlesztések indítására, vagy bármennyire is jól meghatározottak a fejlesztési célok, ezek indításának a halasztását igényli. Másik oldalról az egyensúlyi helyzet gyors javítására irányuló törekvésünk, az ország fizetőképességének a megőrzéséhez kapcsolódó elodázhatatlan szükséglet a nagy jövedelem termelésére képes, vagyis a gyorsan megtérülő és mielőbb eredményt hozó kisebb fejlesztéseket sürgeti. Ezért ezeket a vállalati fejlesztéseket is figyelemmel kísérjük. Ennek ellenére a beruházási információs rendszer fejlesztésére e tekintetben még további lehetőségek vannak.

A fejlesztési politika igen jelentős feladata a gazdaság struktúrájának, ezen belül is a termelési, illetve termék-, gyártmányszerkezetnek a korszerűsítése. A struktúra fejlesztése során egyrészt a korszerű termékek gyártására kell a súlyt fektetni. Ennek keretében meg kell találni és kellő mennyiségben szükséges gyártani a külső és a belső piac növekvő követelményeinek megfelelő termékeket. Ez főként az exportlehetőségek biztosítása és bővítése terén jelent nehéz feladatot. Másrészt pedig a termelés során olyan korszerű gyártási módokat, technológiákat szabad fenntartani és emellett folyamatosan újakkal bővíteni, amelyeknél biztosítható a működtetés egyre magasabb hatékonysága, a fejlesztés gyors megtérülése, fizetőképességünk, mobilitásunk javítása. Információ-rendszerünk lehetővé teszi a struktúra fejlesztésének vizsgálatát. A szűkülő beruházási lehetőségek ma sok allokációs és strukturális problémát vetnek fel, de ezeket teljeskörűen és kellő mélységben még nem ismerjük. Ez irányban is előre szeretnénk lépni.

Gazdasági fejlődésünknek, a korszerű termelési szerkezet kialakításának, a hatékonysági színvonal emelésének és végeredményben egyensúlyi helyzetünk javításának is fontos eszköze a *műszaki fejlesztés*. Napjaink és a közeljövő egyre fejlettebb, műszakilag magasabb szintet képviselő termelőeszközök folyamatos munkába állítását követeli meg. A gépesítés és automatizálás növelése, új, korszerű technológiák (és hovatovább a „robotok”) alkalmazása nélkül elképzelhetetlen a világpiacra versenyképes – és a belföldi piacon is helytálló – gazdaság. Számolni kell azzal, hogy a voluntarista, lehetőségeinktől, feltételeinktől elszakadó műszaki fejlesztési törekvés vagy cél éppoly káros lehet, mint az előretekintő, reális, bátor fejlesztési struktúra hiánya. Ugyancsak fontos – és mindezzel összefüggő –, hogy a gazdaság fejlesztése, a termékszerkezet korszerűsítése, újabb kapacitások kiépítése, illetve a meglévő kapacitások korszerűsítése takarékos anyag- és energiafelhasználással, a másodlagos nyers- és alapanyagok hasznosításának bővülésével járjon együtt.

Információ-rendszerünk keretében a műszaki fejlesztésről, az automatizálásról (gépesítésről) rendszeresen gyűjtünk adatokat, és azokat értékeljük. Beruházási információ-rendszerünk jól tükrözi az importgéphányad, ezen belül is a nem rubel relációból származó gépimport csökkenését és a nem gépi beruházási hányad magas arányát. Ez egyebek mellett arra is felhívja a figyelmet, hogy még mindig építésigényesek beruházásaink. Ezt mutatják a 2. táblában látható adatok.

2. tábla

A beruházások anyagi–műszaki struktúrája

Év	Összes beruházás	Ebből:				
		az építés	a nem gépi beruházás	a rubel	a nem rubel	az összes importgép
				elszámolású importgép		
aránya (százalék)						
1975	100,0	45,8	54,7	15,2	9,8	25,0
1976	100,0	45,7	54,5	14,7	10,8	25,5
1977	100,0	46,0	54,9	14,5	12,0	26,5
1978	100,0	45,5	55,0	13,0	12,9	25,9
1979	100,0	46,8	56,7	12,7	10,9	23,6
1980	100,0	48,2	58,8	12,8	9,4	22,2
1981	100,0	49,2	59,2	10,7	10,6	21,3
1982	100,0	48,5	59,2	10,7	10,0	20,7

Forrás: Beruházási adattár, 1950–1977. Központi Statisztikai Hivatal. Budapest. 1979; Beruházási évkönyv (Központi Statisztikai Hivatal. Budapest) 1980., 1981. és 1982. évi kötetei.

Az automatizált gépek alkalmazását szolgáló beruházások növekedésének alacsony üteméről tanúskodik, hogy az elmúlt években az ipar gépállományának automatizáltsági színvonala alig nőtt: 1982-ben az állami ipar fontosabb alap- és kiegészítő üzemi gépeinek 64,4 százaléka volt automatizált a négy évvel korábbi 62,0 százalékkal szemben. Az automata gépeknek, berendezéseknek nagy része (77 százaléka) csak részlegesen automatizált, és ezek 74 százalékanak az automatikus működtetését mechanikus irányítással végzik. A teljesen automatizált gépeknek, berendezéseknek is csak alig valamivel több mint egyharmada programozható vezérlésű.

Legjelentősebb gondjaink a termékszerkezet átalakítását, korszerűsítését is segítő rekonstrukciós jellegű beruházások mérésével függnek össze.

A BERUHÁZÁSOK MŰKÖDÉSE HATÉKONYSÁGÁNAK VIZSGÁLATA

A nemzeti jövedelem beruházási célú felhasználásának elemzése óhatatlanul átnyúlik a beruházások és a nemzeti jövedelem termelési oldala közötti kapcsolatok vizsgálatára. A beruházási tevékenység súlypontjainak megkülönböztetett megfigyelése bizonyos információt ad arról is, hogy a beruházások – legalább is tendenciaszerűen – hogyan befolyásolják a jövőbeni termelést. Arra törekedtünk és törekszünk, hogy e területről is átfogó mutatók alapján tudjunk információkat biztosítani. Ilyen átfogó mutatónak tekintjük a termelés hatékonyságának változását, konkrétan a beruházások működésének hatását a termelés hatékonyságára.

Hosszú idősoros adatok különböző módszerekkel végzett vizsgálata alapján az állapítható meg, hogy makroszinten a beruházások és a termelés növekedése közötti kapcsolat meglehetősen laza (lényegében közepes erősségű).¹

¹ A korreláció-számítás azt mutatja, hogy az ipari termelés növekedése és az előző években üzembe helyezett beruházások között közepes erősségű kapcsolat van, vagyis gyakori, de korántsem kizárólagos az összefüggés, hogy azoknak a vállalatoknak a termelése nő nagyobb mértékben, amelyek jelentősebb értékű állóeszközöket helyeztek üzembe, és azoknak a vállalatoknak a termelése csökken, illetve nő csak kis mértékben, ahol az üzembe helyezések értéke alacsony. A korrelációs együttható értéke mind 1981-ben, mind 1982-ben 0,5. A termelés növekedése jelentős mértékben függött a beruházások üzembe helyezésétől a bányászatban és a vegyiparban, míg a többi ipari ágazatban nem mutatható ki ilyen határozott tendencia. (Az építőanyag-iparban – ha lazán is – ellentétes irányú összefüggés érvényesült.)

Ez azt jelenti, hogy a termelő állótké növelése mellett, igen jelentős más tényezők is hatnak a termelés növekedésére vagy csökkenésére. E tényezők közül igen jelentősnek minősíthető a termelés hatékonyságának a változása. A mindenkori állóeszköz-állomány jövedelemtermelő képességét változtathatjuk a már meglévő állomány hatékonyabb hasznosításával is, és a piaci igényekkel jól számoló, az átlagosnál hatékonyabb beruházások üzembe helyezésével is. A beruházási információs rendszer fejlesztésekor az utóbbi lehetőség vizsgálatára helyeztük a hangsúlyt.

Az új létesítmények, állóeszközök működési szakaszában dől el, helyesen határoztuk-e meg a fejlesztési célt, vagyis célszerű volt-e a beruházást megvalósítani vagy sem. Végeredményben a beruházás leghatékonyabb és leggazdaságosabb megvalósítása sem ér semmit, ha működése nem hozza meg a kívánt gazdasági eredményeket. Ugyanakkor fennáll a megvalósítás és a működés dialektikus kapcsolata, vagyis a megvalósítás is befolyásolja a működést, sőt alkalmasint meghatározó szerepet játszik. Például valamely beruházás időbeli elhúzódása azt eredményezheti, hogy közben megváltoznak a világpiaci viszonyok, és a beruházással előállított termékre már nincs kereslet, vagy az árak úgy változnak, hogy nem lehet reménykedő gazdasági eredményre.

A beruházások hatékonyságának mérése és elemzése tehát egyaránt szükségessé teszi mindkét szakasz – a megvalósítás és a működés szakaszának – figyelembevételét. Napjaink gazdasági szükséglete a megvalósulási folyamat mellett a működés gazdaságosságának folyamatos ellenőrzését egyre sürgetőbb igényként támasztja. Ezért megkezdjük a beruházások működésére vonatkozó komplex megfigyelési és értékelési rendszer megszervezését.

A beruházások működésének hatékonysági vizsgálatához lényegében az általános hatékonyságszámítási módszertan alapján számított bármely mutató (így a munkatermelékenységi, az állóeszköz-hatékonysági, a komplex hatékonysági mutató) felhasználható. Az egyes beruházások mutatóinak összehasonlításakor azonban figyelembe kell venni a hatékonyság térbeli összehasonlításának korlátait, ami abból adódik, hogy az egyes vállalatoknál, ágazatoknál a munka technikai felszereltsége igen eltérő, és emiatt a mutatók közötti eltérésben (mind a parciális, mind a komplex mutatóknál) nemcsak a hatékonysági különbségek, hanem az eszköz és a munkaerő arányában a termelési sajátosságok következtében kialakult differenciák is megmutatkoznak.

A parciális mutatók esetében a hatás egyértelmű: a magas szerves összetételű vállalatoknál, ágazatoknál az állóeszköz-hatékonysági mutató relatíve rosszabb, az élőmunka-termelékenységi mutató relatíve jobb értéket mutat és fordítva. A komplex hatékonysági mutatók esetében a szerves összetétel hatása nagymértékben függ attól, hogy az egyes termelési tényezőket milyen súllyal vesszük számba a mutató kiszámításánál.

A beruházáshatékonysági számításoknál a hatékonyság térbeli összehasonlításának előzőekben említett nehézségei, valamint a termelés és a gazdasági szabályozás (árképzés, támogatások és elvonások rendszere) sajátosságai miatt a hatékonyság változásának méréséhez a következő viszonyítási alapok tekinthetők a vizsgálat szempontjából realinak:

- a beruházási döntéskor a programban vagy engedélyokiratban rögzített tervadatok (a szándékok és a valóság szembesítése szempontjából lényeges viszonyítási alap);
- a beruházás szakágazatának átlagos mutatói;
- a beruházás szakágazatához tartozó legjobb vállalatok mutatói.

A beruházáshatékonysági számítások másik gyakorlati problémája az eredménynek és a ráfordításnak pontos meghatározása olyan esetekben, amikor a beru-

házás eredménye sem a termelési folyamat, sem a számviteli elszámolás szempontjából nem külön, önálló szervezeti egységnél jelentkezik. Ebből adódóan a hatékonysági mutató számításához szükséges adatok egyértelműen nem állapíthatók meg, nem választhatók le az egész vállalatra vonatkozó adatokból. E gyakorlati probléma megoldásának legkézenfekvőbb útja a mutató egyes komponenseinek különbségként való meghatározása, azaz a beruházás belépése előtti és utáni állapot eltéréssel jellemezni a beruházás eredményét és az egyes felhasznált erőforrásokat. Bár a különbséget más, a beruházástól független tényezők is befolyásolhatják, de az eddigi számítások tapasztalatai azt mutatják, hogy ezek hatása közel sem torzítja annyira a beruházások hatékonysági mutatóit, mint a csak becsléseken nyugvó bizonytalan adatok.

Az egyes termelőágazatok sajátosságai miatt minden ágazatra egységes mutatószám-rendszer a vizsgálathoz nem alkalmazható. Vannak azonban olyan mutatók, amelyek az egyes tényezők értelemszerű helyettesítésével több ágazatban felhasználhatók. Ezek a mutatók vállalati szintűek, számításuk folyó áras adatokból történik. Így:

- a kapacitáskihasználás mutatója,
- a munkatermelékenység mutatója,
- az állóeszköz-igényesség mutatója,
- a komplex normatív hatékonysági mutató,
- az export hányada,
- az exporthatékonyság,
- az anyag- és energiaigényesség mutatója.

A tapasztalatok azt mutatják, hogy az említett mutatók alapján az ipari és az építőipari beruházások eredményeként létrejött termelési kapacitások működése jól jellemezhető. (Az ipari és építőipari beruházások közül a 100 millió forintot meghaladókra terjed ki a vizsgálat.) A mezőgazdasági, szállítási és hírközlési, a kereskedelmi és vízgazdálkodási beruházások esetében már nehézségekbe ütközik a felsorolt mutatók alkalmazása. Ezért ezek vizsgálatára speciális megfigyelési és értékelési rendszer kidolgozásán fáradozunk, mely rendszer keretében ezen ágazatok szakmai sajátosságait is figyelembe véve vizsgáljuk a létesítmények működésének hatékonyságát.

Az értékelési rendszer megszervezésének egyik kérdése, hogy milyen időpontban és milyen időszakra vonatkozólag kerüljenek megfigyelésre a különböző ágazatokhoz tartozó létesítmények.

A nagyberuházások gazdasági értékelését a beruházási alaprendelet szerint az üzembe helyezés utáni első teljes naptári év alapján kell elvégezni. A beruházások eredményeként létrehozott termelési kapacitások azonban nem minden népgazdasági ágban értékelhetők már az első üzemeltetési év után. A termelés teljes felfutása például az iparon belül még ágazatonként is eltérő. Más a folyamatos technológiát alkalmazó üzemek (kohászat, vegyipar stb.) időigénye egy új létesítmény előírászerű üzemelésének elérésére, és más a megszakított üzemmenet mellett.

A felfutási időtartam különbözősége miatt – a mezőgazdaság kivételével – célszerű a megfigyelést az üzembe helyezést követő évtől folyamatosan néhány (legalább 3) évig fenntartani.

A mezőgazdaságban az alaptevékenységet szolgáló beruházások többsége csak több évvel a befejezés után értékelhető. Az állattenyésztési telepek felfutása jórészt annak a függvénye, hogy milyen állatállomány tartására szolgál. A növénytermesztési beruházások eredményei ugyancsak évekkel az üzembe helyezés után érik el a reálisan érzékelhető szintet. Ezért ebben az ágazatban az alkalmazható módsze-

rek feltárása mellett a megfigyelés időhorizontjának kijelölése is még további vizsgálatokat igényel.

Tisztázni kell továbbá a vizsgálathoz a *megfigyelési egységet*. A beruházás vagy

- új vállalatot, üzemet, gyáregységet, illetve telepet eredményez,
- vagy a meglévő gyáregység, üzem, telep kapacitását bővíti, illetve ennek rekonstrukciójára irányul.

Amennyiben új vállalat, gyáregység vagy más termelő létesítmény a beruházás eredménye, úgy a vizsgálat konkrétan csak az új szervezetre irányulhat, és annak tényszámait hasonlítjuk a tervezetthez, a szakágazati átlaghoz vagy hasonló alaptevékenységű, már működő élenjáró egységek mutatóihoz. Ebben az esetben külön, egyszeri adatgyűjtéssel biztosíthatók a szükséges információk.

A bővítő, illetve rekonstrukciós beruházások üzembe helyezés utáni működésekor, valamint minden olyan esetben, ha gyáregységi, illetve létesítményi szinten az alapnyilvántartások nem biztosítanak információkat, az egész vállalatra vonatkozó adatokat célszerű a vizsgálatához felhasználni. Ez esetben – különösen, ha zavaró körülmény nem áll fenn – a beruházás befejezése előtti és az üzembe lépés utáni év működési adatainak különbsége általában jól fejezi ki a beruházás hatását. Az adatok a meglévő adatgyűjtési rendszerekből (a Központi Statisztikai Hivatal különböző szakmai statisztikai beszámolóiból, az egységes munkaügyi statisztikából, a vállalatok éves mérlegbeszámolójából, az igazgatási statisztika megfelelő kérdőíveiből) rendelkezésre állnak. Mindkét esetben külön szöveges értékelés bekérésével igyekszünk ellenőrizni, hogy más tényező (például másik beruházás) nem torzítja-e az eredményeket.

A beruházások működésének értékelésével, hatékonysági vizsgálatával kapcsolatban ki kell emelni az ún. *komplex hatékonysági mutatókat*, amelyek lényegében minden ágazat beruházásai hatékonyságának megítélésére alkalmazhatók.

Közismert a parciális és a komplex mutatók problematikája, így erre nem térek ki. Csupán azt szeretném hangsúlyozni, hogy míg a parciális mutatókkal a beruházás hatékonyságának egy-egy fontos jellemzője mutatható be, addig a komplex mutatókkal már több tényező együttes hatása kifejezhető. Úgy gondolom, a mutatók együttes értékelése szolgálhatja a reális kép felvázolását az adott beruházás hatékonyságáról, illetve annak változásáról. Az ez irányú vizsgálatok értékét nagymértékben lecsökkentené, ha azokból hiányoznának a több erőforrás együttes hatását tükröző ún. komplex mutatók.

Az egyik ilyen számított mutató a *normatív komplex hatékonysági mutató* (vagy normatív komplex beruházáshatékonysági mutató). Meghatározásakor a nettó termelési értéket viszonyítjuk az üzembe helyezett beruházások, a tartósan lekötött forgóeszközök és a bérköltség együttes összegéhez. A beruházott állóeszközök és a forgóeszközök együttes értékét 0,1-del, a bérköltséget 1,5-del, vagyis az egyes erőforrásoktól népgazdaságilag elvárt normatív hozam koefficienseivel súlyozzuk.

Ez a mutató azt fejezi ki, hogy a beruházással megvalósult termelési kapacitás eredménye hányszorosa a népgazdaságilag elvárhatónak. A mutató kiszámítható a nettó termelési érték helyett a tiszta jövedelem alapján is.

A normatív komplex beruházáshatékonysági mutató alkalmazható a beruházások egyes meghatározott csoportjaira is, amikor ezek átlagos hatékonyságát az ágazati átlaghoz viszonyítjuk.

A másik átfogó jellegű mutatószám az ún. *komplex beruházáshatékonysági mutató*. Ennek számításakor a befektetett erőforrásokat egységesen naturális lét-

számmutató formájában fejezzük ki, illetőleg erre számítjuk át. Így a beruházással létesült állóeszköztömeg elhasználódását ún. „közvetett” létszámmá számítjuk át, azon megfontolás alapján, hogy népgazdasági szinten az éves amortizációnak és az egy főre jutó nemzeti jövedelem éves összegének hányadosaként kiszámítható ez a közvetett létszám.

A számításnál az adott beruházással vagy több beruházással (például egy ágazat beruházásaival) elért tiszta jövedelemnek egy évre jutó összegét osztjuk a „közvetett” és az új létesítményeken dolgozó létszám összegével. Lényegében képzett termelékenységi mutatót számítunk, mely alkalmas a hatékonyságbeli különbségeknek, illetve azok változásainak érzékeltetésére.

A beruházási döntések előkészítési szakaszában, valamint az utólagos beszámolóokban használt *D* mutatóra – tekintettel arra, hogy ez széles körben ismeretes – nem térek ki. Mint a szakirodalomból ismert, e mutató nem csak előnyös tulajdonságokkal rendelkezik, használatának vannak korlátai is.

A BERUHÁZÁSOK ÉS A KÜLGAZDASÁGI EGYENSÚLY

Az éves beruházási kifizetéseknek körülbelül 20 százalékát importból származó beruházási javakra – elsősorban gépekre – fordítják. A beruházási javak tehát, mint a külkereskedelmi mérleg behozatali oldalának egyik jelentős tétele, közvetlen hatással vannak a külgazdasági egyensúlyra. E hatás túlhangsúlyozásának elkerülése végett említtem meg, hogy a beruházási célú gépimport az összes behozatalnak csak mintegy egytizedét teszi ki. Mindazonáltal kétségtelen, hogy a beruházási gépimportnak az elmúlt években tapasztalható csökkenése hozzájárult a külgazdasági egyensúly javulásához. 1982-ben szocialista importgép-beruházásokra 24, nem szocialista importgép-beruházásokra 21 százalékkal kevesebbet fordítottunk, mint 1979-ben. 1983 I–III. negyedévében a nem rubel elszámolású importnál ez a csökkenés tovább folytatódott.

Természetesen nem lehet figyelmen kívül hagyni, hogy ezen kívül az import több tétele – ha nem is közvetlenül és olykor csak bonyolult áttételeken keresztül – kisebb-nagyobb mértékben kapcsolódik a beruházásokhoz. Ezzel azonban most nem kívánok foglalkozni.

A beruházásoknak emellett – csakúgy, mint a nemzeti jövedelem mérlegénél – nem elhanyagolható hatása van a külkereskedelmi mérleg export oldalára is. Jó példa erre a már jelentős múltra visszatekintő hitelakció, amely a konvertálható exportárualapok bővítését segíti, vagy az osztrák hitelkonstrukció keretében megvalósuló idegenforgalmi beruházások, amelyek az idegenforgalmi bevételek növelésével gyarapítják a mérleg bevételi oldalát.

A beruházási információs rendszer fejlesztése során arra törekedtünk, hogy a beruházások külgazdasági egyensúlyunkra gyakorolt hatását is mérni tudjuk. Viszont a beruházások révén elért exporteredmények mérésénél is hasonló problémával állunk szemben, mint amit már a hatékonyság mérésénél is említettem; azaz a beruházás eredményének – ebben az esetben az exporttöbbletnek – a pontos számbavétele igen nehezen oldható meg. Ezen túl még nehezebb annak a számszerűsítése például, hogy egyes beruházások elhúzódása mekkora exportkiesést okoz a népgazdaságnak.

A beruházások és a külgazdasági egyensúly összefüggéseinek a vizsgálatáról – a tapasztalható nehézségek ellenére – nem modtunk és nem mondunk le. Aktuális feladataink közé tartozik az alkalmazható módszerek tökéletesítése, illetve újak feltárása.

A BERUHÁZÁSI IGÉNYEK ÉS LEHETŐSÉGEK ÖSSZHANGJA, A BERUHÁZÁSI PIAC EGYENSÚLYA

A beruházási igények és az anyagi–műszaki lehetőségek egyensúlya hatással van a gazdaság más szféráinak egyensúlyi helyzetére is. Ezért tartjuk a népgazdaság egyensúlyi kérdései közül lényegesnek a beruházási piac helyzetének vizsgálatát.

A beruházási piac feszültségeinek egyik oka az, hogy a beruházási teljesítés adott szintjéhez képest sok beruházás van egyidőben folyamatban. 1982 végén ke-
reken 4500, értékben csaknem 760 milliárd forint beruházás állt megvalósítás alatt.

A beruházási igények és az anyagi–műszaki lehetőségek közötti különbségek fennmaradásában szerepe volt a még mindig túlzó beruházói szándékoknak, a megváltozott igényekhez nem kielégítő rugalmassággal alkalmazkodó építőipari kapacitásoknak, az ipar beruházási célú értékesítése mérséklődésének, továbbá annak, hogy az import korlátozott volumene csökkentette a beruházási javak kínálatát. (Mindezen tényezők hatását tükrözi az, hogy a Gazdaságkutató Intézet 1982. évi felvétele szerint a megkérdezett vállalati vezetők 40 százaléka a beruházási feltételek romlásáról számolt be.)

A beruházási piac fontos részterületét képezik az *építési munkák*.

Az építési igények és a kivitelezési kapacitások között a korábbi években kialakult jelentős feszültség érezhetően enyhült. Ennek ellenére még ma sem tekinthető kiegyensúlyozottnak az építési piac. A globális egyensúly mellett nem egy esetben az igények és a rendelkezésre álló kapacitások összhangja területi és szakágazati, szakmai tekintetben még nem tudott kialakulni.

Az építetők igényeit a kivitelezők gyakorlatilag akkor ismerik meg, amikor szerződés-kötési szándékkal felkeresik őket. A kivitelezők adatszolgáltatása szerint az építési igények egy részét azonban az építőipari szervezetek visszautasították, miközben termelésük volumene összességében évről évre a tervezettnél jobban csökkent.

Az eddigi gyakorlati tapasztalatok azt mutatják, hogy a ki nem elégített építési igények nagysága – ami az építőipar tevékenységének és alkalmazkodóképességének is egyik mutatója – a kivitelező szervezeteknél halmozódásmentesen nem mérhető fel. Az építetők ugyanis több kivitelezőt is felkereshetnek igényeikkel, így a többszöri elutasítás esetén ugyanaz az igény több kivitelezőnél is regisztrálásra kerül. Adott időszakban a kivitelezők által jelentett elutasított építési igények összege többek között azért sem reális, mert a már elutasított igény valamely más kivitelező által történt elfogadásáról a korábban elutasító szervezetek nem rendelkeznek információval, így azt az időszak végéig elutasítottnak jelentik, holott már nem az.

Az eddigi gyakorlattal szemben, amely a kivitelező építőipari szervezetek által elfogadott és elutasított igényeket vette számba, az „építési piac” helyzetének pontosabb megítéléséhez egyértelműbb és bővebb információkat biztosít az a felvétel – ezzel első alkalommal 1983-ban éltünk –, amely az összes építési igény nagyságáról, összetételéről, elhelyezkedéséről, illetve az ezek kielégítésével kapcsolatos feszültségekről adott időpontban az építetők (beruházók) *halmozódásmentes adatszolgáltatása* alapján ad számot.

Új adatgyűjtésünkben azok az építetők kerültek az adatszolgáltatók közé – ágazati hovatartozásuktól függetlenül –, amelyeknél a beszámolás időpontjában folyamatban levő, illetve döntéssel már elhatározott építési beruházások, valamint fenntartási munkák együttes teljes költségelőirányzata meghaladta a 10 millió forintot.

Az adatgyűjtést a jelenlegi gyakorlat szerint évenként egyszer, az első negyedév végén végezzük el. Ezt információs céljaink szükségessé, az adatszolgáltatók felté-

telei lehetővé teszik. Az évközi időpont megválasztásában abból indultunk ki, hogy a gazdálkodó szervezetek építési igényei március végéig általában tisztázódnak, tárgyévi építési szándékaik realizálódásáról, a következő időszakra áthúzódó igényeikről pedig már nagyságrendi tájékoztatást tudnak adni.

A feldolgozás területi változatait a Központi Statisztikai Hivatal megyei igazgatóságainak is rendelkezésére bocsátjuk, ami az adatszolgáltatók egyedi jelentőlapjain szereplő információkkal együtt, megyei szinten is elemzési lehetőséget biztosít, segíti az építési kereslet és kínálat (kapacitás) összefüggéseinek a megismerését. A felvételből származó információk hasznos segítséget nyújthatnak az építőipari ágazat irányításának munkájához és a tervezéshez is.

Az első adatgyűjtés legfontosabb eredményei röviden az alábbiakban foglalhatók össze.

A felvételben részt vevő gazdálkodó szervezetek folyamatban levő, valamint döntéssel már elhatározott építési munkáinak teljes költségelőirányzata 1983. március 31-én 388,4 milliárd forintot tett ki, melynek 50 százaléka a beszámolás időpontjáig megvalósult. A további 194,6 milliárd forint összegű építési feladatból 94,0 milliárd forintot tesz ki az 1983. II–IV. negyedévi kivitelezésre tervezett munkák összege.

Az 194,6 milliárd forint összes építési igény 41,1 százalékára az építetők a kivitelezővel már szerződést kötöttek, 40,8 százalékára még nem tudtak vállalkozói szerződést kötni, 18,1 százalékát pedig saját vállalkozásban kívánják megvalósítani. Az 1983. II–IV. negyedévi kivitelezésre tervezett 94,0 milliárd forintból 21,7 milliárd forintnyi építési munkára – főként lakóház és szálló jellegű épületek, ipari építmények, vezetékek építésére – a megfigyelt építetők még nem tudtak vállalkozói szerződést kötni.

Az 1982. évi tényleges építési teljesítményeket és az 1983. évi előirányzatokat figyelembe véve, a megfigyelt körben, valamint a megfigyelés körén kívül felmerült beruházási és fenntartási építési igények globális kapacitásfedezete a kivitelező építőipari és a nem építőipari szervezeteknél összességében rendelkezésre áll. Figyelembe kell azonban venni, hogy az építési kapacitások területi megoszlása egyenetlen, a kivitelezők vállalkozói készsége, illetve a beruházók kivitelező szerző képessége különböző. Így reálisan számítani kellett arra, hogy minden fizetőképes építési igény nem talál megfelelő kivitelező kapacitásra 1983-ban sem. A szerződéssel nem biztosított 1983. évi építési igények kielégítése a székhely szerinti építőipari szervezeteknek a helyi építési feladatokra való nagyobb koncentrációját, rugalmasabb alkalmazkodását és egyidejűleg azok, valamint a speciális építőipari kapacitások térbeli mozgékonyságának fokozását is igényelte.

A BERUHÁZÁSOK MEGVALÓSÍTÁSI FOLYAMATÁNAK HATÉKONYSÁGA ÉS STATISZTIKAI MEGFIGYELÉSE

A beruházási piac helyzete közvetve megmutatkozik a beruházások megvalósítási folyamatának minőségi jegyeiben is. Ezen elsősorban a fajlagos költségek és a megvalósítási idő változását értem. Általános tapasztalat, hogy a feszültségek fokozódásával a költségek emelkednek, a megvalósítás pedig elhúzódik, és a minőségi paraméterek sem javulnak. Például az anyagi ágazatokban a fajlagos beruházási költségek 1978 és 1982 között mintegy 21 százalékkal nőttek, 1970-hez képest pedig több mint kétszeresre emelkedtek. Az emelkedés mértéke ágazatonként differenciált. Az üzembe helyezett beruházások fajlagos költségeinek alakulását mutatja be a 3. tábla.

3. tábla

Az üzembe helyezett beruházások fajlagos költségindexei

Népgazdasági ág	1975.	1976.	1977.	1978.	1979.	1980.	1981.	1982.
	évben (Index: 1970. év = 100,0)							
Ipar								
építés	159,5	175,8	199,0	225,7	252,6	274,8	292,7	326,3
gép	129,9	136,6	145,0	155,2	173,3	164,2	182,9	187,8
összesen	138,2	148,2	160,0	173,7	197,2	193,3	214,0	229,8
Építőipar								
építés	147,8	—	—	—	—	—	—	—
gép	132,1	143,1	156,4	167,5	171,2	182,2	210,6	201,8
összesen	137,3	143,1	156,4	167,5	171,2	182,2	210,6	201,8
Mezőgazdaság és erdőgazdálkodás								
építés	126,5	143,1	152,7	163,0	173,0	172,4	190,6	193,9
gép	134,1	167,7	180,4	204,5	210,1	208,5	216,4	247,3
összesen	131,0	157,9	169,4	186,4	193,7	191,3	204,1	220,5
Szállítás és hírközlés								
építés	112,3	119,8	155,2	176,8	201,1	174,4	210,6	201,3
gép	135,3	150,0	164,8	168,5	165,1	162,6	153,4	150,9
összesen	124,3	132,4	160,3	171,7	180,0	168,1	176,5	172,0
Kereskedelem, építés	125,4	131,1	169,7	212,4	227,5	224,3	252,9	256,8
Vízgazdálkodás, építés	116,2	150,0	158,0	172,4	179,1	172,3	189,8	209,1
Anyagi ágak összesen	132,6	144,8	162,2	177,0	192,3	186,6	204,6	213,8
Nem anyagi ágak összesen	151,2	162,3	176,8	187,8	199,7	212,5	219,1	233,9
Szocialista szervek	135,8	147,8	165,0	178,7	193,6	191,5	207,3	217,2

Forrás: Beruházási évkönyv, 1982. Központi Statisztikai Hivatal, Budapest, 1983.

A beruházások megvalósítási ideje változatlanul hosszú, és – eltekintve néhány jó példától – gyakorlatilag nem rövidült. A befejezett beruházások átlagos megvalósítási ideje az utóbbi 12 év alatt – a beruházások összetételének megfelelő évenkénti ingadozása mellett – végeredményben csak kismértékben csökkent. Úgy tűnik, hogy e 12 év folyamán – mint ahogy korábban sem – nem sikerült a beruházások megvalósításában és annak szervezésében olyan alapvető javulást elérni, amely a megvalósítási időt számottevően és tartósan csökkentette volna.

A beruházások átlagos megvalósítási ideje

Év	Hónap	Év	Hónap
1971	47,7	1977	44,9
1972	42,7	1978	44,7
1973	49,0	1979	45,2
1974	46,7	1980	45,5
1975	49,0	1981	48,3
1976	49,3	1982	46,6

Többek között ezek adnak magyarázatot arra, hogy a beruházási információs rendszer keretében miért helyezünk nagy súlyt a beruházások megvalósítási folyamata hatékonyságának vizsgálatára.

A hazai beruházási gyakorlatban a hatékonysági követelmények érvényesítésének ellenőrzéséhez és elemzéséhez szükséges alapvető információkat a megvalósítási szakaszra vonatkozólag elsősorban a központi állami beruházási statisztika biztosítja.

A beruházási tervek teljesítésének mérése, az egyensúlyi követelmények érvényesülésének ellenőrzése az egyes naptári időszakokra vonatkozó, értékben kifejezett beruházási adatok alapján történik.

A beruházáshatékonysági vizsgálatok szempontjából a legnagyobb jelentőségű a fontosabb beruházások egyedi megfigyelése. Ezen információk alapján mindenekelőtt a megvalósítás folyamatára vonatkozólag végezhető hatékonysági számítások. Ez a megfigyelés ugyanakkor fontos információkat nyújt az új létesítmények működésének gazdaságosságára vonatkozó számításokhoz, a belépő új termelési és egyéb kapacitások természetes jellemzőinek a regisztrálásával.

A beérkező információk hasznosítását, az elemző munkát segíti, hogy az adatok feldolgozása és tárolása a Központi Statisztikai Hivatal korszerű elektronikus számítógépparkján történik. A beruházási adatokat ma már két adatbázis foglalja magába: a B STAR 1 a szintetikus értékmutatókat és a B STAR 2 pedig az egyedileg megfigyelt beruházások adatait. A két adatbázis lehetőséget nyújt a rendszeres, továbbá a különböző célú ad hoc jellegű elemzések számanyagának rövid időn belül való biztosítására.

A megvalósítási folyamat hatékonyságát elsősorban a költség- és az időráfordítások szempontjából vizsgáljuk. Minden beruházás alapvető kérdése – de egyensúlyi helyzetünk javítása szempontjából sem közömbös –, hogy minél kevesebb pénzügyi és anyagi–műszaki ráfordítással, minél rövidebb idő alatt és természetesen minél jobb minőségben valósuljon meg a fejlesztés, és szolgálja mind az export, mind a belső felhasználás, fogyasztás kielégítését. A kérdésnek azonban csak egyik oldala az, hogy a tervdokumentáció szerint milyen hatékony beruházás megvalósítását irányozták elő. A másik – és végeredményben a legfontosabb – az, hogy a terv hogyan realizálódott. A költség- és az időszükséglet ugyanis a megvalósítás során többnyire növekszik, és sok esetben csak jelentős költség- és időtöbblet-ráfordítással léphet be a tervezett kapacitás. Már pedig ez sem a gazdaságfejlesztés, sem az egyensúlyi helyzet javítása szempontjából nem közömbös.

A beruházási költségvizsgálat az ún. fajlagos költség számításának módszerével történik. A beruházási cél ugyanis meghatározott természetes célkitűzéseket tartalmaz, mint a létesítendő termelési kapacitás, a felépítendő épületek terjedelme, a raktárak befogadóképessége, nem termelő beruházásoknál az új kórházi ágyak, tantermek, óvodai vagy bölcsődei férőhelyek száma stb. A természetes célkitűzések (kapacitások) és a költségek hányadosaként meghatározható egy-egy kapacitásegység fajlagos költségigénye. Minthogy a beruházás költségének összegét a létrehozandó kapacitások mennyisége, illetőleg a kapacitásegység fajlagos költsége szabja meg, egyszerű standardizálással kiszámítható mindkét tényező hatása a tényleges költségek alakulására. Így megállapítható, hogy a tervezett költségtől való eltérést az okozta-e – és milyen mértékben –, hogy az előirányozottnál több vagy kevesebb kapacitás létesült, vagy az, hogy a fajlagos költségek eltértek a tervezettől.

A gyakorlati munka során egyszerűsítésekkel élünk. Ezek egyike, hogy a fajlagos beruházási költségeket az alapk kapacitás egy természetes egységére számítjuk. Ez azt jelenti, hogy az alapk kapacitás mellett, annak kiszolgálására, működésének elősegítésére megvalósított mellék- és kiegészítő létesítmények az alapk kapacitás egységére jutó használatiérték-tömeg részeként kerülnek elszámolásra.

Másik igen jelentős probléma a fajlagos költségszámításon alapuló beruházási költségvizsgálatnál a használati értékkel arányos és az attól független költségnövekedés szétválasztása. Az előbbi vagy azért következik be, mert a beruházás alapk kapacitásának mellék- és kiegészítő létesítményekkel, infrastruktúrával való ellátottságában történt változás, vagy mert a műszaki haladással a beruházási javak (épü-

letek, gépek, járművek stb.) teljesítőképessége, minősége, műszaki színvonala emelkedett a tervezetthez, illetve az előző időszakokban befejezett azonos beruházásokhoz képest. Ezeket a költségváltozásokat a használati érték változása által indokoltak kell tekinteni, anélkül természetesen, hogy bele kívánnék merülni az érték és a használati érték összefüggéseinek kérdésébe.

A használati érték változásával arányban nem álló költségek meglehetősen sokrétűek. Ide tartoznak az árváltozások akár a nyomon követhető, akár az ún. burkolt árváltozásokról van szó; a hatósági rendelkezéseken alapuló adók, illetékek, járulékok; a jogosulatlanul felszámított költségek, a szükségtelen, felesleges beruházási kiadások (például indokolatlanul magas igények alapján) stb.

Bár a felsorolás korántsem teljes, de már ezek alapján is érzékelhető a kérdés bonyolultsága, sokrétűsége. Bizonyos szerény előrehaladást e kérdésben is valószínűleg sikerül a közeli jövőben elérni, hangsúlyozni szeretném azonban, hogy ebben a témában a közelítő jellegű megoldás jelentheti a maximumot, legalábbis még jó ideig.

A költségráfordítást azonban más vetületben is vizsgáljuk. Figyelemmel kísérjük, hogy a beruházásra rendelkezésre álló összeg felhasználása (a beruházási költségek kifizetése) milyen ütemben történik. Ez ugyancsak a megvalósítási munkák hatékonyságát, illetőleg ezek egyik lényegi vonását fejezi ki.

A gazdaságos megvalósítás megköveteli egyrészt, hogy az új kapacitások létesítésére fordítandó összeg a lehetőséghez képest minél rövidebb ideig legyen befejezetlen beruházásként lekötve. Más részből pedig e szempontból követelmény, hogy a lekötött összegből a még nem működő tőke a teljes megvalósítási költségnek egyszerre, egyidőben minél kisebb hányada legyen.

Ténylegesen a teljes beruházási előirányzat nincs lekötve az egész megvalósítási idő alatt. A megvalósítási munkák előrehaladásával a költségek folyamatosan merülnek fel. Ugyanakkor az elkészült és rendszeres, rendeltetésszerű működésre alkalmas állóeszközök jó részét még a beruházás befejezése előtt – esetenként több ütemben is – üzembe helyezik. Így tehát a megvalósítás alatt a teljes összeg

- egy része még nincs lekötve, minthogy nincs még ráfordítás és kifizetés sem;
- másik része viszont már nincs lekötve, mivel rész üzembe helyezések keretében használatba vették és aktiválták; továbbá
- az egyes ráfordítási elemek – az egyes beruházási munkák ellenértékei – a teljesítéstől az üzembe helyezésig különböző hosszú időtartamokra – esetenként több évig – vannak lekötve.

A beruházás folyamatában – mindezek összegezéséeként – az eszközlekötést az határozza meg, hogy mikor fordították az összeget a beruházásra, mikor helyezték üzembe és közben meddig volt lekötve.

E számítási követelményeknek lényegében a beruházás átlagos befejezetlen állománya és ennek a megvalósítás alatt keletkezett kamatos kamatai, illetve ezek összege felel meg. Az így kiszámított összeget a beruházás teljes költségéhez viszonyítva olyan együtthatót kapunk, amely a költségfelhasználás hatékonyságát mutatja. Időbeli összehasonlításnál ennek csökkenése a hatékonyság javulására, növekedése pedig annak romlására utal.

A beruházási folyamat hatékonysági vizsgálatának fontos mutatója – egyben a beruházási tevékenység szervezettsége hatékonyságának is lényeges tényezője – a megvalósítási idő. Egyetlen beruházás esetében sem közömbös, hogy az új termelési kapacitás mennyi idő alatt készül el és kapcsolódik be a termelőmunkába, vagy egy kommunális létesítmény mikor válik alkalmassá a társadalom szükségleteinek kielégítésére.

A beruházások megvalósítási ideje az adott beruházást alkotó új létesítmények, állóeszközcsoportok kivitelezésének, előállításának, beszerzésének, valamint kipróbálásának (próbaüzemelésének) és üzembe helyezésének, vagyis rendszeres és rendeltetésszerű használatba vételének időtartamát jelenti, ami a megvalósítási (kivitelezési) munkák megkezdésétől a beruházás teljes befejezéséig tart.

A megvalósítási idő hosszát is sok tényező befolyásolja. E tényezők két csoportba sorolhatók. Az elsőbe a beruházások tartalmi jellemzői, a másodikba a megvalósítás körülményei és módjai tartoznak.

A tartalmi jellemzők közül néhány fontosabb.

Jelentős tényező a struktúra bonyolultsága, valamint a fejlesztések egyedi jellege. Ez könnyen belátható, ugyanis a beruházások tartalmát olyan sok tényező határozza meg (a fejlesztés ágazati és tevékenységi hovatartozása; a fejlesztés jellege: új termelőkapacitás létesítése, rekonstrukció, korszerűsítés vagy szinttartás; a fejlesztés módja: új épületek létesítése vagy meglévők bővítése, átalakítása; gépesítés; az összetétel és bonyolultság, mint horizontális vagy vertikális üzemek létesítése; melléklétesítményekkel, infrastruktúrával való ellátottság stb.), hogy nyilvánvaló a megvalósítás bonyolultsága, sokrétűsége és időigényének összetettsége.

A beruházások megvalósítási idejét részben meghatározza a fejlesztés mérete, értékben kifejezett nagysága. Az értéknek itt azt kellene kifejezni, hogy milyen volumenű új állóeszközt kell a beruházás keretében megvalósítani, de ennek az árrendszer hatását, az érték és a használati érték különbözőségét figyelembe véve csak nagyon közelítőleg lehet eleget tenni. Emellett a beruházási költségek egy része nem függ össze közvetlenül az új állóeszközökkel, sem pedig a megvalósítás időigényével. Ugyanakkor – és ezt az elemzéseink bizonyították – a nagyobb beruházásoknál jóval nagyobb az eszközök koncentrálása, a megvalósítási munkák intenzitása, és ezek a beruházások nagyságával általában emelkednek. A megvalósítási idő tehát ugyan együtt nő a beruházások nagyságával, de korántsem lineárisan.

Az időráfordításnak meghatározó jelentőségű tényezője a beruházások munkaigényessége. Ezt is sokféle tényező befolyásolja. Így az épületek, építmények, továbbá a beruházás helyén végzett szerelési munkák időigénye; azoknak a termékeknek az aránya, amelyeket késztermékként szállítottak a beruházás helyére, és így csak beszerelésük időigénye jelentkezik a megvalósítási időben, valamint a beruházások megvalósítási folyamatába tartozó egyéb tevékenység (próbaüzem, üzembe helyezés) időszükséglete.

A beruházások megvalósítási körülményeit illetően számolni kell a beruházási eszközök koncentrálásával, a megvalósítás intenzitásával. Annak ellenére, hogy ez bizonyíthatóan növekszik a beruházások nagyságával, a növekedés mértéke korántsem kielégítő, és elmarad a beruházások méretének növekedésétől. Ennek emelése a megvalósítás szervezésének egyik tartaléka. Az egy hónapra jutó beruházási teljesítmények fokozása jelentősen rövidítheti a megvalósítási időt, és ezzel segíteni lehetne a kapacitások mielőbbi belépését a termelő folyamatba, illetve az ellátás javításába.

Fontos követelmény a beruházások megvalósításának ütemessége. Ez egyben tükrözi a folyamatok szervezettségét és koordináltságát is. A beruházási teljesítmények éves ütemének vizsgálata ahhoz a megállapításhoz vezetett, hogy minden beruházás megvalósításának van egy intenzív szakasza, amely alatt nagy erővel folynak a megvalósítási munkák, és van egy mérsékelt ütemű szakasza, amelyik általában elhúzódik. A vizsgálatok szerint a nagyberuházásoknál a munkák jelentős része – 70–80 százaléka – viszonylag rövid idő, körülbelül 3 év alatt megvalósul. Ez azt jelenti, hogy lényegében 3 évhez közelálló időigénnyel minden beruházás meg-

valósítható, ha rövidítik a mérsékelt ütemű megvalósítás szakaszát. Ez természetesen feltételezi, hogy a rendelkezésre álló kivitelezői (szállítói) kapacitások igénybevételét úgy programozzák, hogy a csekély produktumú, csaknem „várakozási időnek” nevezhető időszakok minél rövidebbek legyenek.

A megvalósítási idő alakulásában természetesen tükröződik a beruházási piaci feszültség és a szerződéses fegyelem betartásának helyzete is. A piaci feszültség hatásának mérséklésében, esetleg megszüntetésében nagy szerep hárul a beruházási egyensúly megteremtésére, vagyis arra, hogy az igények és az anyagi–műszaki feltételek nagyságrendje minél inkább egybeessék, vagy legalább is jól közelítsék egymást. Az lenne célszerű, ha a kivitelezők nem vállalnának kapacitásukat meghaladó munkákat, és ezeket nem „húznák el” indokolatlanul. A beruházók viszont nem erőltetnék rá a feladatot az arra nem alkalmas (felkészületlen) kivitelezőre. A beruházások visszafogása, a keresleti és kínálati viszonyok változása – úgy gondolom – e tekintetben kedvező fordulatot hozhat.

A beruházások megvalósítási idejére ható tényezők felsorolása egyáltalán nem tekinthető teljesnek, és a további vizsgálatok még újabb összefüggések feltáráshoz vezethetnek. Úgy gondolom azonban, hogy az előrehaladás elősegítése érdekében célszerű az említett tényezők számbavétele, hatásuk vizsgálata és mérlegelése is.

*

Egyensúlyi helyzetünk javítása elsősorban és döntően gazdálkodásunk hatékonyságának növelésétől függ. Úgy gondolom, ily módon érthető az is, hogy az előbbiekben miért érintettem a beruházáshatékonysági vizsgálathoz kapcsolódó több kérdést. Ez alkalommal a beruházási információs rendszer fejlesztésére irányuló törekvéseinknek csak vázlatos ismertetésére nyílt lehetőség. Azt remélem, így is valamelyest sikerült érzékeltetnem, hogy a statisztika eszközeivel milyen módon kívánjuk segíteni a gazdasági feltételek tárgyilagos bemutatását, az egyensúlyt segítő, illetve hátráltató összefüggések feltárást és végeredményben a népgazdaság egyensúlyi helyzetének javítását.

Végezetül említést kíván az is, hogy nagy szükség van a meglévő információrendszerek által biztosított lehetőségek jobb hasznosítására. Úgy tűnik, hogy a már jelenleg működő információbázisok kellő kihasználásában is még nagy tartalékok rejlenek. Közös érdek, hogy jobban éljünk ezekkel a lehetőségekkel, a gazdasági fejlődés, az egyensúlyi helyzet javítása, a népgazdaság hatékonysági színvonalának lehetséges emelése érdekében.

РЕЗЮМЕ

Представленный на состоявшейся 11—12 октября 1983 года в Сексарде XIII выездной сессии Секции по статистике и экономике промышленности Статистического отделения Венгерского Экономического Сбщества доклад посвящен актуальным вопросам инвестиционной политики.

В своем очерке автор формулирует основные требования, предъявляемые в наши дни к информационной системе вообще и в частности к статистике капиталовложений. Приходит к выводу, что этим требованиям может удовлетворить только интегральная информационная система, соответствующая сложившемуся разделению труда.

Подробно анализирует взаимосвязи использования национального дохода для целей капиталовложений и, соответственно, центров тяжести инвестиционной деятельности.

Показывает, что в равной мере имеют большое значение как статистический анализ и раскрытие взаимосвязей инвестиционного процесса, так и более точная оценка

роли и эффектов уже действующих основных фондов с точки зрения улучшения равновесия.

Отмечает, что единая для всех отраслей система показателей — из-за особенностей различных областей — не может применяться. Одновременно приводит те важнейшие показатели, которые целесообразно применять в ходе исследования эффективности капиталовложений в ряде отраслей.

Автор занимается тесной связью и взаимодействием между капиталовложениями и внешнеэкономическим равновесием. По-новому подходит к показу равновесия инвестиционного рынка. В рамках этого останавливается на положении строительного рынка, для оценки которого организован новый сбор данных. На основании последних можно с большей точностью показать структурное соответствие между запросами и предложением со стороны мощностей.

SUMMARY

The lecture delivered at the 13th Itinerary Session (INFO '83) of the Group of Industrial Statistics and Business Administration, Statistical Section of the Hungarian Economic Society held at Szekszárd 11–12 October 1983 discusses the timely issues of investment policy.

The author reviews in his study the fundamental requirements set nowadays to the systems of information in general, and within this to investment statistics. He comes to the conclusion that these requirements can be met only by the integrated system of information, in accordance with the evolved division of labour.

The relationships of the use of the national income for investment purposes and of the crucial points of investment activity is analysed in detail.

It is pointed out that the statistical surveys and exploration of the conditions of investment activities and the more exact evaluation of the role and the impacts of fixed assets put into operation upon the improvement of the economic equilibrium are equally important issues.

In the opinion of the author, a uniform system of indicators, because of the peculiar characteristics of the various fields, can not be applied for all branches. Nevertheless the author shows the most important indicators which can be used for the analysis of efficiency of investments in several branches.

The author deals with the close correlation of investments and the balance of trade. A novel approach is applied for demonstrating the balance of the investment market. Within this reference is made to the conditions of the construction market where a new collection of data was carried out, with an aim to its evaluation. By means of this the structural harmony of the demand and capacity supply can be pointed out more accurately.

AZ ÁRINDEXELMÉLET NÉHÁNY ÚJABB EREDMÉNYE

DR. MARTON ADÁM

Az árindexek kiszámításához újabb és újabb (jobb és jobb) formulák keresése a szakirodalom örökzöld témája. Könyvtáryi publikáció jelent meg az évtizedek során, s az árindexelmélet jelentősen fejlődött. A vita hosszú ideig szinte kizárólag a formulák és a próbák körül folyt, keresve azt a megoldást, amely ellentmondásmentesen és minden feltételt kielégít. Ilyen formulát azonban a gyakorlat számára mind ez ideig nem sikerült találni.

A legutóbbi évek szakirodalmára az a jellemző, hogy amellet, hogy most is szép számmal jelennek meg olyan publikációk, amelyek hagyományos megközelítésben tárgyalják az árindexek problémáját, egyre nagyobb tért hódít az ún. „közgazdasági” indexelmélet, amely a különböző indexeket (ár, mennyiség, termelékenység stb.) a gazdaság valamilyen elméleti modelljéből vezeti le. Ebben a munkában számos kiemelkedő egyéniség vett részt. Munkásságuk azonban sok vonatkozásban meglehetősen elméleti, elvont volt. Az általuk definiált indexek mint függvények a maguk egzakt voltában nem mindig voltak számszerűsíthetők.

Az indexformulák hagyományos (statisztikus, atomisztikus) megközelítésének vázlatosan az a lényege, hogy az egyedi árak (valumenek, termelékenység stb.) változásából általában valamilyen súlyrendszerrel kombinálva és annak változatlanóságát feltételezve adja meg az átlagos, összefoglaló mutatószámot.

Az ún. közgazdasági elmélet viszont az árindex értékét bizonyos függvényekkel fejezi ki, amelyek a feltételezés szerint jól tükrözik a közgazdasági folyamatokat. Lényeges tulajdonságuk, hogy nem tételeznek fel változatlan struktúrát, hanem változatlan hasznosságot, profitot stb. Ilyen esetben tehát mind az árak, mind a mennyiségek egyaránt változhatnak.

Az utóbbi évek során több olyan közlemény jelent meg a külföldi szakirodalomban, amelyek a közgazdasági indexelmélet eredményeinek konkrét alkalmazásairól számoltak be, illetve gyakorlatilag is kezelhető közelítő eljárásokat mutattak be. Bizonyos esetekben jó alsó és felső korlátok adhatók meg, vagy elég jól megbecsülhető a hagyományos formuláktól való eltérés mértéke.

A gazdasági nehézségek közepette felgyorsuló ármozgások, strukturális változások időszakában természetszerű, hogy számos módszertani kérdést újból át kell gondolni. Szükség szerint javítani kell az árindexek kiszámítási módszereit (a reprezentáció mértékét, a megfigyelt tételek körülhatárolását, a minőségi változások kezelését, a súlyozást stb.), valamint még inkább kell olyan konzisztens árindexrendszer létrehozására törekedni, amely lehetővé teszi a gazdaság különböző területén végbemenő, egymással sok vonatkozásban összefüggő ármozgások nyomon követé-

sét.¹ Az operatív gyakorlati feladatok megoldása szempontjából az indexformulákkal kapcsolatos, sokszor elvont fejtegetések nem biztos, hogy közvetlenül hasznosítható tanulságokkal szolgálnak. Azok számára azonban, akik az elméleti kérdésekkel is foglalkoznak, szükséges a legújabb irányzatok ismerete.

A jelen dolgozat célja – a teljesség igénye nélkül – e témakör legújabb eredményeinek ismertetése s ezzel a figyelem felhívása olyan elméleti megfontolásokra, amelyek az indexelmélet művelőinek, a közgazdasági elemzéseket végzőknek gondolkodását befolyásolhatják, formálhatják még akkor is, ha a mindennapos statisztikai hivatali feladatok megoldásában rövid távon talán nem jelentenek lényeges segítséget.²

A közgazdasági indexelméletben – érthető módon – a legnagyobb teret a fogyasztói árindexeknek szenteltek a múltban, s ez jellemző napjaink közleményeire is. A gyakorlati alkalmazási kísérletek is már számos érdekes eredményt tudnak felmutatni. Ez a magyarázata annak, hogy a jelen tanulmány alapvetően a fogyasztói árindexekkel kapcsolatos problémákat tárgyalja.

A tanulmány nem törekszik kritikai elemzésre, nem célja gyakorlati javaslatokat tenni, bár a tanulmány végén összefoglalásként felvázoltunk néhány olyan gondolatot, amelyek a gyakorlati munka során megfontolás tárgyát képezhetnék.

Meg kell jegyezni, hogy a szerző nem kíván e tanulmányban terminológiai kérdésekben állást foglalni. Amikor néhány helyen szükségképpen említést kell tennie bizonyos indexszámítási irányzatokról, akkor a nemzetközi szakirodalomban általános szóhasználatot követi. Ebből nem következik, hogy az ún. közgazdasági indexek szükségképpen jobban közelítik a közgazdasági valóságot, mint egy ún. statisztikus megközelítésű indexszám. Azt, hogy egy adott formula mennyire felel meg a konkrét követelményeknek, mennyire alkalmas valamilyen folyamat jó leírására, konkrét vizsgálatoknak kell eldönteniök.

A KÖZGAZDASÁGI INDEXELMÉLET ALAPFOGALMAI

A közgazdasági indexelmélet a neoklasszikus közgazdasági elméletből származó keresletelemzés eszköztárát (hasznossági függvény, keresleti függvény, közömbösségi görbék, illetve felületek stb.) használja. Nagyon vázlatosan az árindexek definíciója és tulajdonságainak jellemzése során felhasznált legalapvetőbb fogalmak a következők.

Az $u(\mathbf{Q})$ hasznossági függvény az egyes fogyasztási cikkekből (a \mathbf{Q} vektor q_i elemei) fogyasztott mennyiségek összessége által határozza meg a fogyasztó számára, megelégedettségének szintjét, ami minél magasabb, annál előnyösebb számára. Az $u(\mathbf{Q})$ függvény több különböző \mathbf{Q} vektor mellett is felvehet azonos u_0 értéket. Mindazok a \mathbf{Q} vektorok, amelyek mellett $u(\mathbf{Q}) = u_0$, az u_0 -nak megfelelő indifferencefelületen helyezkednek el. A fogyasztó számára minden egyéb tényezőt, mint például az árakat figyelmen kívül hagyva az összes olyan \mathbf{Q} jószágkombináció azonos értékű, amelyre $u(\mathbf{Q}) = u_0$. Az ezek közötti választást illetően a fogyasztó közömbös.

¹ A Központi Statisztikai Hivatalban az 1981-ben létrehozott Árbizottság feladata az egész árstatisztikai rendszer felülvizsgálata, tökéletesítése. E tanulmány az Árbizottság felkérésére összeállított, az elméleti kérdésekkel foglalkozó külföldi szakirodalom áttekintő ismertetését tartalmazó anyag felhasználásával készült.

² A magyar szakirodalomban az indexszámok ún. „közgazdasági” elméletével igen kevesen foglalkoztak. Köves Pál közelmúltban megjelent, az indexelmélettel foglalkozó kiváló könyvének (Indexelmélet és közgazdasági valóság. Akadémiai Kiadó. Budapest. 1981. 212. old.) 2., 7. és 8. fejezete röviden és kritikusan foglalkozik a „közgazdasági” indexelmélet néhány kérdésével. A magyar nyelven megjelent művek közül e témához kapcsolódik H. Theil „Közgazdaságtan és információelmélet” (Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó. Budapest. 1980. 501 old.) könyvének több fejezete és W. Leontief „Az összetett árak és indexszámok kérdése” (megjelent: Terv és gazdaság. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó. Budapest. 1977. 197–220. old.).

Az $u(\mathbf{Q})$ hasznossági függvény formája sokféle lehet, de meghatározása, pontosabban megközelítése nem könnyű feladat.

A hasznossági elméletnek azt az ágát, amely valamely módon az összhasznosságot számszerűsíteni akarja, *kardinális* hasznossági elméletnek nevezik. Ezzel szemben áll az *ordinális* irányzat, amely azt állítja, hogy a hasznosság nem mérhető számszerűen, csupán rangsorolni lehet a különböző szinteket. Az indexelmélet szempontjából legnagyobb jelentősége annak van, hogy bárhogy is közelítjük meg a hasznosság fogalmát, azt mindig feltételezzük, hogy az azonosság, az indifferens jószágkombinációk köre megállapítható.

Az, hogy a fogyasztó milyen „magas” életszínvonalat élvez, melyik $u(\mathbf{Q})$ szintre jut el, függ a jövedelmétől (e), amit az egyszerűség kedvéért a fogyasztással azonosnak lehet tekinteni. Tehát:

$$e = \sum_i p_i q_i$$

ahol p_i az árakat jelöli. Az, hogy egy adott e jövedelemnek megfelelő u indifferencia felületen melyik konkrét \mathbf{Q} jószágkombinációt választja a fogyasztó, a \mathbf{P} árvektor függvénye, mivel feltétel szerint mindig racionálisan cselekszik, módja van válogatni, ismeri a különböző lehetőségekhez tartozó összes kiadást, s így azt választja, ami számára a legkedvezőbb. Azaz a konkrét fogyasztás szerkezetét leíró \mathbf{Q} vektorral azonos indifferencia felületen levő összes többi \mathbf{Q}' jószágkombináció e' értékösszege nem kisebb a konkrét \mathbf{Q} -hoz tartozó e értékösszeegnél.

Fontos szerepet játszanak még az indexelméletben az ún. homotetikus hasznossági függvények. Ezek feltételezik, hogy minden cikk jövedelemrugalmassága egységyi, vagyis az árak változatlanlansága mellett a jövedelem adott arányú növekedése mellett minden termék fogyasztása ugyanolyan arányban növekszik. Ebből az is következik, hogy a szegények és a gazdagok fogyasztási szerkezete között nincsen különbség. Más szempontból: az árak változására mindenki egyformán reagál.

A közgazdasági valóságnak természetesen a nem homotetikus hasznossági függvények felelnek meg, amelyek számolnak a különböző jövedelem-, illetve ár-rugalmassággal.³

1976-ban Karlsruheban szemináriumot tartottak „A közgazdasági indexek elmélete és gyakorlata” címmel, ahol nemcsak az árindexek problémáival, hanem a jövedelemelosztás, a termelés, a bérek növekedése stb. indexeivel is foglalkoztak.

W. Eichorn bevezető tanulmányában⁴ a közgazdasági indexeket úgy definiálja, hogy azok olyan függvények, amelyek bizonyos közgazdasági jelenségeket leíró számoktól függenek, és kielégítenek bizonyos közgazdaságilag releváns feltételeket (például monotonitás, homogenitás stb.). Ez más szóval azt jelenti, hogy az indexek komplex adatrendszereket egyszerűsítenek le, tesznek áttekinthetővé. E függvények értéke az indexszám.

Az árszínvonal az árak valamely függvénye, amely bizonyos feltételeket: monotonitás, lineáris homogenitás, additivitás, multiplikatívitas stb. kielégít.

Az árindex ebben a megközelítésben két árszínvonal hányadosa, ami szintén kielégíti a szokásos feltételeket. Az árindexeket az előbbi általános értelmezésből kiindulva, a feltételeket kissé szűkítve vagy tágítva többféleképpen lehet definiálni:

- az árindex csak a (p^0, p) árhelyzet függvénye;
- az árindex a (p^0, q^0, p, q) árak és volumenek függvénye;

³ Lásd Köves i. m. 2. fejezet.

⁴ What is an economic index? An attempt of an answer. A szeminárium anyaga a „Theory and applications of economic indices” (Physica-Verlag, Würzburg, 1978. X, 756 old.) c. kötetben jelent meg.

- az árindex egy útvonalon definiált integrál értéke (Divisia index);
- az árindex mint megélhetési költségindex az árak és az adott jövedelem mellett optimálisan elköltött jövedelem (a hasznosság!) függvénye.

Az indexszámítás közgazdasági megközelítését magas színvonalon és főként elméleti síkon tárgyalja P. A. Samuelson és S. Swamy kiváló áttekintést nyújtó tanulmánya.⁵

Történeti szempontból a tanulmány az indexelméletet három nagy korszakra osztja:

- Jevons, Edgeworth és más korai szerzők munkássága, aminek lényege az időbeni árváltozások összességének, centrális tendenciájának valamilyen átlagos mércével való megközelítése;
- a későbbi, az első világháború utáni évek Irving Fisher és mások által képviselt elmélete, ami bizonyos mechanikus tesztek kielégítését tűzte ki célul;
- visszatérés az árindex közgazdasági elméletéhez, amivel kapcsolatban megemlíthető például Marshall és Wicksell, de számos modern szerző is többek között Konüs, Pigou, Haberler, Keynes, Bortkiewicz, Gini, Frish, Leontief, Allen, Wald, Wold, Samuelson, Theil, Afriat, Gilbert és Kravis, Pollak, Fisher és Shell.⁶

A tanulmány az árindexeknek csak a „közgazdasági” megközelítésével foglalkozik. A (fogyasztói) ár- és a volumenindexet a következőképpen definiálja:

- a közgazdasági árindex olyan hányados, amely kifejezi, hogy az életkörülmények adott szintjének fenntartásához szükséges költségek hogyan alakulnak az árak két halmaza mellett;
- a közgazdasági volumenindex (valamivel bonyolultabb) a minimálisan szükséges kiadások hányadosa, amely a Q^0 és Q^1 volumenhalmoz mellett a megfelelő „jólét” (az u_0 és u_1) megvásárlásához szükséges az árak adott P halmaza esetében.

Az árindex formálisan a következő:

$$p(P^1, P^0, Q^a) = \frac{e(P^1, Q^a)}{e(P^0, Q^a)} \quad /1/$$

ahol P^1 , P^0 jelölik az összehasonlítandó árvektorokat, Q^a az adott mennyiségek vektora, az $e(P, Q^a)$ pedig a „kiadások” értéke:

$$e(P, Q^a) = e[P | u(Q^a)] = \min_Q PQ \quad /2/$$

ahol $u(Q)$ valamilyen ordinális preferencia függvény.

A /2/ képlet értelmezése: a Q^a jószágkombináció meghatározza mindazokat a kombinációkat, amelyek vele azonos indifferencia felületen vannak, amelyek közötti választás a fogyasztót illetően közömbös. Ezek közül kell kiválasztani azt, amelynek „értéke” az adott P vektor mellett minimális.

A volumenindex hasonlóan definiálható: az /1/ képletben a P és a Q jelölést fel kell cserélni. Ebből adódik, hogy a közgazdasági volumenindex valójában az ordinális hasznosság kardinális (számszerűsített) függvénye.⁷

⁵ P. A. Samuelson – S. Swamy: Invariant economic index numbers and canonical duality: survey and synthesis. *The American Economic Review*. 1974. november. 566–593. old.

⁶ Samuelson és Swamy idézett tanulmánya szerint William Fleetwood püspök 1707-ben már közgazdasági árindexet számított. Azt vizsgálta, hogy mekkora a relatív különbség azok között a pénzjövedelmek között, amelyek egy egyetemi hallgató számára „azonos jólétet és kivételezettséget biztosítanak az ő idejében és 260 évvel korábban.” A tanulmány megemlíti még, hogy hasonló gondolatok merülnek fel az időszámításunk előtti XV. században megjelent „Arthasra” c. indiai értekezésben is.

⁷ A közgazdasági volumenindex értelmezése miatt, hogy a viszonylag egyszerű ordinális hasznosság fogalmából átvezet a kardinális hasznosság elméletébe, bizonyos további problémákat vet fel (Samuelson – Swamy i. m. 568. old.)

Az indexek nagyon függenek az adott körülményektől. Kimutatja a tanulmány, hogy csak a homotetikus esetben, azaz akkor, ha minden termék árrugalmassága 1, létezik egy olyan invariáns formula, amely nem függ a fogyasztási szerkezettől. A homotetikus hasznossági függvények⁸ geometriai interpretációja az, hogy azok különböző szintjei megkaphatók az egységnyi szinthez tartozó felületnek az origóból történő kivetítése útján. Ha adva van az árak – kiinduló – halmaza és a hozzá tartozó költségminimalizáló termékarányok, akkor az árak változásának a kiadások arányos változását kell okoznia a kiinduló hasznossági szint megtartása mellett. Az ilyen hasznossági függvények függetlenek a költségek kiinduló szintjétől.

Az első fokú homogén $p(\mathbf{P})$ és a $q(\mathbf{Q})$ függvényekre pedig érvényes a „dualitás” tétele is, ami nem más, mint a tényezőpróba teljesülése.

A tanulmány a továbbiakban kimutatja, hogy a $p(\mathbf{P}^1, \mathbf{P}^0)$ és a $q(\mathbf{Q}^1, \mathbf{Q}^0)$ kanonikus indexpárok a homotetikus esetben kielégítik Fisher összes próbáját.

A tényezőpróba kielégítése jelent viszonylag nagy problémát, mivel azt, ha szigorúan értelmezzük (az ár- és a volumenindex legyen azonos formájú), csak nagyon kevés függvény elégíti ki. Ugyanakkor az indexszámok közgazdasági elméletében a tényezőpróba, illetve a körpróba – akár homotetikus esetről van szó, akár nem – egyenlő a tranzitivitási feltétellel.

A formulák elméleti tárgyalása után kerül sor arra, hogy megvizsgálja a tanulmány, miként lehetséges a gyakorlati megközelítés, a becslés. Mivel az $e(\mathbf{P}^1, \mathbf{Q}^0)$ definíciója szerint a minimális kiadás, ami az $u(\mathbf{Q}^0)$ szint biztosításához szükséges, a $p(\mathbf{P}^1, \mathbf{P}^0, \mathbf{Q}^0)$ árindex a megfelelő Laspeyres-féle árindex mint felső határ és a Paasche árindex mint alsó határ közé esik. A volumenindexek esetében azonban a helyzet már nem ilyen egyértelmű.

A homotetikus esetben a volumenindexek is a Laspeyres és a Paasche formula által meghatározott határok közé esnek. A nem homotetikus esetben azonban e határokon kívül is eshet az „igazi” volumenindex értéke.

Amennyiben az említett két index valóban alsó és felső korlát, akkor azok bármely szimmetrikus átlaga harmadrendben pontos közelítése a közgazdasági ár- vagy volumenindexnek. (Ilyen a Fisher-féle mértani átlag is.)

A tanulmány foglalkozik röviden a minőségi és az ízlésben bekövetkezett változásokkal. A probléma lényege az, hogy ha a minőségi változásokat is figyelembe véve valaki rendelkezik valamilyen t időszakban annyi pénzzel, hogy abból biztosítani tudja a bázisként megadott \mathbf{Q}^0 terméktömeg megvásárlását, akkor jóléte nem csökkent. (Ez tehát csak egy egyoldalú korlát.) Amikor pedig olyan távoli időszakokat hasonlítanak össze, amelyek között már teljesen kicserélődtek a termékek, akkor sem az árakra, sem a mennyiségekre használható korlátot nem lehet adni.

Végül a fogyasztói ár- és volumenindexekkel kapcsolatban megállapítja a tanulmány, hogy a homotetikus esetben minden formula nagyon szépen viselkedik, de a valóságot jobban megközelítő nem homotetikus esetben sok baj van, s például a volumenindex még az átlagpróbát is megsérti.⁹

*

A közgazdasági indexelméletben a termelői árindex megközelítése más úton történik, mint a fogyasztói árindexé. Elvi alapja, az alkalmazott „aggregáló” függvény valamilyen termelési függvény. Amíg a fogyasztói megközelítésben az optima-

⁸ A hasznosság és a fogyasztói magatartás elméleti kérdéseit illetően lásd bővebben: P. A. Samuelson „Foundations of economic analysis” (Harvard University Press, Cambridge, 1966. XII; 447 old.) V., VI. és VII. fejezet.

⁹ A tanulmány utolsó fejezete a termelő szempontjából vizsgálja az indexelmélet néhány kérdését.

lizálás szempontja az, hogy a fogyasztó maximális előnyöket biztosítson magának a rendelkezésre álló pénzüsszegeből, vagy adott hasznosságot minimális költséggel szerezzen meg, addig a termelői árindex lényege a ráfordítás és a kibocsátás viszonyán alapul. Ebből a gondolatból következik az, hogy ha például az értékesítési árak emelkednek, de a költségek még nagyobb mértékben, akkor a „közgazdasági” árindex csökken. Ha viszont a költségek jobban csökkennek, mint az értékesítési árak, a közgazdasági árindex emelkedést jelez.

A termelői árindexek hasonló elméleti háttéren alapuló megközelítéséhez a termelés, a termelő vállalatok elméletének ismeretére van szükség. Ezek az indexelméleti eredmények újabb keletűek, mint a fogyasztói árindexeké, s a magyar szakirodalomban még kevésbé ismertek.

R. B. Archibald szerint¹⁰ az utóbbi évek jelentős árváltozásai a termelői árindexeket illetően is vitát váltottak ki arról, hogyan is kell az áralakulást mérni, mivel a szokásos árindexek már nem alkalmas mérőszámok az igazi árváltozásnak. A fogyasztói árindexekhez hasonlóan a többi terület indexeinek is jól megalapozott közgazdasági elméletre kell épülniök.

A termelő vállalati szférában az árak változása kétféle módon nyilvánul meg: a ráfordítások és a kibocsátások árváltozásaként. A szerző csak a kibocsátás árváltozásainak értelmezését, mérési módszereit vizsgálja azzal a célkitűzéssel, hogy az legyen összhangban a vállalatok magatartására vonatkozó elméleti megfontolásokkal, valamint az árindexekkel szemben támasztott követelményekkel.

A vállalati magatartáson alapuló árindex leírásakor az a kiindulópont, hogy a versenyfeltételek mellett a profit maximalizálása a cél. Feltételezzük, hogy rendelkezésre állnak az árak, a mennyiségek és a technológia adatai. Az árindex felépítése a profit áralakulására vonatkozik. A profit (Π) értéke az output (p) és az input (w) áraktól, valamint az F technológiától függ. Így 1-gyel jelölve a vizsgált időszakot, 0-val a bázisidőszakot, b -vel valamilyen bázisul választott (általában, de nem szükségszerűen a bázisidőszaki) technológiát, az árindex

$$\frac{\Pi p^1 w^1 F^b}{\Pi p^0 w^0 F^b}$$

alakban írható fel.

A vállalatnak az árváltozások hatására módja van a mennyiségeket is változtatni, de az analógia a fogyasztói árindexekkel nem teljes, mivel nem egyértelmű a helyettesíthetőség. Ezért itt nem lehet true (igazi) árindexről beszélni.

Az így definiált „árindex” többféle helyzetben is változhat, mert például emelkedik, ha emelkednek az output árak (vagy csökkennek az input árak) minden egyebet változatlanul hagyva stb. Így különböző részindexek számíthatók ki, amelyek közül a továbbiakban csak az output árindex (három variációban) lesz a vizsgálat tárgya: a rögzített input árak, a rögzített költségek és a rögzített input mennyiségek (ezt jelöli az x) melletti árindexek, amelyeknek jelölése: I^W , I^{WC} és I^X .

Ezekben az indexekben az a közös, hogy a nevezőjük, a viszonyítási időszak bevétele megegyezik. Így összehasonlító tanulmányozásuk a számlálóra korlátozódik. Könnyen bizonyítható, hogy általában $I^{WC} \geq I^X$, valamint ha $p^1 \geq p^0$, akkor $I^W \geq I^{WC} \geq I^X$. Ezek az indexek kielégítik azokat a próbákat, amelyeket az árindexekkel szemben szoktak támasztani, kivéve az I^W -t, amely nem elsőfokú homogén. Ezért ezt a formulát mint lehetőséget ki kell zárni. A megmaradó két indexet, a szo-

¹⁰ R. B. Archibald: On the theory of industrial price measurement: output price indices. *Annals of Economic and Social Measurement*. 1977. évi 6/1. sz. 57–72. old.

kásos rögzített súlyozású (L) árindexszel összehasonlítva könnyen kimutatható, hogy az az alsó korlátja mindkét árindexnek, míg a beszámolási időszak súlyaival számított (P) árindex a felső korlát. (A termelő érdekeltsége pontosan ellentétes a fogyasztóéval.)

Ha az F termelési függvény homotetikus, akkor az I^X független a mennyiségektől. Az I^{WC} rögzített költségek mellett számított árindex már a homotetikus esetben sem viselkedik nagyon jól, csupán annyi állítható, hogy a bázis- és a beszámolási időszak költségei alapján számított I^{WC} indexek közrefogják az egyértelműen meghatározott I^X indexet.

Az I^{WC} és I^X árindexeket deflálás céljára is fel lehet használni, azaz segítségükkel volumenindexek számíthatók, de ezek a volumenindexek nem elégítik ki ugyanazokat a próbákat, amelyeket az árindexek kielégítettek, kivéve a homotetikus esetet. Általában tehát egy jól definiált árindex nem vezet szükségképpen ugyanolyan jól viselkedő volumenindexhez és fordítva.¹¹

A közgazdasági indexelmélet foglalkozik még a hatékonyságot, a beruházások jövedelmezőségét, az ipari koncentrációt, a jövedelmi egyenlőtlenségeket jelző indexekkel is.

A közgazdasági indexelmélet a gazdasági tevékenységek elemzése szinte minden tényezőjének vizsgálatára ad elméleti keretet. Megfogalmaz olyan (természetesen nagyon vitatható) modelleket, függvényeket, amelyek alapján az indexek meghatározhatók. A „meghatározás” természetesen csak a legritkább esetben jelent valamely hasznosítható, adatok alapján számszerűsíthető formulát. Bizonyos területeken (leginkább a fogyasztási árindexek esetében) azonban már születtek konkrét eredmények is. A különböző indexek meglehetősen bonyolult elméleti apparátust használnak, amelyek ismertetése témánként legalább egy önálló tanulmányt igényelne. A továbbiakban csak a fogyasztói árindexek néhány „közgazdasági indexelméleti” problémájával, eredményével foglalkozunk.

A KÖZGAZDASÁGI FOGYASZTÓI ÁRINDEXEK EGYES PROBLÉMÁI

A közgazdasági fogyasztói árindexek kiszámítása, számszerűsítése, a hagyományos (tehát viszonylag egyszerűen kiszámítható) árindexek és az elméletileg definiált indexek közötti eltérés – „torzítás” – mértékének megállapítása egyre élénkebben foglalkoztatja a kutatókat.

Az összes fogyasztás árindexe mellett a közgazdasági elemzés az általános statisztikai gyakorlattal összhangban igényli azt, is hogy az egyes tényezők árának alakulásáról (értelemszerűen volumenének alakulásáról) is információkkal rendelkezünk. A hasznossági függvények alkalmazása, az ár- és volumenindexek közgazdasági megközelítése esetén a különböző fogyasztói csoportok árindexeinek kiszámítása nem magától értetődő. Ahhoz, hogy részindexek számíthatók legyenek, arra van szükség, hogy létezzenek ún. szeparábilis hasznossági függvények. Ez lényegében azt jelenti, hogy a különböző fogyasztási csoportok egymástól függetlenül kezelhetők, különválaszthatók, azok között helyettesítési hatás nincsen, vagy az legalábbis elhanyagolható. Ez azonban nem mindig van így, bár a kapcsolat mértéke, szorossága kétségkívül nem egyformán nagy.

Lényeges tulajdonsága a hasznossági függvényeknek, hogy a szeparabilitásuk gyenge vagy erős. A gyenge esetben a részindexek kiszámíthatók, de az összesen in-

¹¹ További termelői árindex-formulákat ismertet L. J. Lau „On exact index numbers” (*The Review of Economics and Statistics*, 1979. február, 73–82. old.), c. cikkében. Samuelson és Swamy idézett cikke is foglalkozik röviden a termelői árindexek néhány elméleti kérdésével.

dex nem állítható elő a részindexekből. Az erős szeparabilitás esetében az összesen index a részindexek súlyozott átlaga. Ez utóbbi nagyon szigorú feltételek teljesülését kívánja meg, ami a gyakorlatban ritkán fordul elő.

A fogyasztói árak változását jelző közgazdasági árindex tehát függ a bázis- és a beszámolási időszaki ártól, de mivel a preferenciáktól is, ezért nem az egyedi, cikkenkénti árindexek valamilyen függvénye. Az a feltételezés, hogy egy közgazdasági árindex összeállítható a részindexekből, abból a félreértésből származik, hogy az összesen index az egyedi indexekből épül fel. Ez annyira nincs így, hogy Samuelson és Swamy nyomatékosan hangsúlyozták: a közgazdasági volumenindex még az átlagpróbát is megsértheti bizonyos esetben, azaz a legnagyobb egyedi árindexnél is lehet nagyobb, vagy a legkisebbnél is lehet kisebb.

A részindexek kiszámításának elvi kérdéseivel foglalkozik P. Pollak 1975-ben megjelent cikke.¹² Részletesen tárgyalja, hogy a különböző feltételek és függvény-típusok mellett hogyan alakulnak, és milyenek a részindexek tulajdonságai.¹³

S. D. Braithwait tanulmánya¹⁴ olyan kísérletről számol be, amelyben egyszerű szeparábilis hasznossági függvények alapján összehasonlíthatóan elemezték az összesen és a csoportonkénti fogyasztói árindexek alakulását.

A tanulmány azt vizsgálja, hogy milyen mértékben torzít a széles körben alkalmazott Laspeyres-féle fogyasztói árindex egy közgazdasági megközelítésen alapuló, az időközben bekövetkezett árarányváltozásokból adódó helyettesítési hatásokat is figyelembe vevő árindexhez képest. A helyettesítési torzítás a Laspeyres árindex és a becsült „true” (valódi) cost of living (CLI) index¹⁵ közötti különbség, ami két tényező függvénye: a termékek közötti helyettesítési elaszticitásnak, valamint az egyedi árindexek szóródásának.

A CLI index kiszámításához szükséges hasznossági függvényt a korábbi kísérletekben csak nagyon aggregáltan számították ki: néhány összevont fogyasztási kategóriára. A helyettesítési hatás azonban valószínűleg jóval nagyobb az egyes fogyasztási csoportokon belül, mint azok között. A tanulmány egyrészt részletes adatok alapján becsli a teljes, valamint a főcsoportonkénti torzításokat, másrészt háromféle funkcionális megközelítést alkalmaz a hasznossági függvény becslésére. Ezért több tekintetben a korábbi munkák általánosításának tekinthető, mivel azoknál sokkal kevésbé aggregált, gyakorlatilag felöleli az egész fogyasztást, az árak főcsoportonkénti alakulását is vizsgálja, és a számításokat három különböző modell alapján végezte el.

A fogyasztói árindexek kiszámításához meg kell határozni a hasznossági és a keresleti függvényt.¹⁶ Ez háromféle módon történt, figyelembe véve a gyakorlati lehetőségeket, mégpedig a „linear expenditure system” (LES), az általánosított LES (GLES) és az ún. „indirect addilog” keresleti modellek segítségével. Ezek gyengéje, hogy mindhárom változat a keresleti függvények azonos családjához tartozik,

¹² Subindexes in the cost of living index. *International Economic Review*, 1975. február, 135–150. old.

¹³ Az összes és a csoportárindexek duálisa, lényegében reciprokaként definiálja Ch. Blackorby és R. R. Russel tanulmánya (Indices and subindices of the cost of living and the standard of living. *International Economic Review*, 1978. február, 229–240. old.) az életkörülmények változásainak indexét. A direkt és az indirekt hasznosságból levezethetők az árak és a költségek alakulása közötti megfelelő duális összefüggések.

¹⁴ Steven D. Braithwait: The substitution bias of the aspeyres price index: an analysis using estimated cost-of-living indexes. *The American Economic Review*, 1980. március, 64–77. old.

¹⁵ A cost of living index a megélhetési költségek változását jelzi, de gyakorlatilag funkciójában a fogyasztói árindex szerepét játsza. Az ismertett tanulmányokban a Laspeyres- vagy a Paasche-féle index és a CLI elnevezés lényegében technikai jellegű. Az előbbieket „statisztikus” módszerrel meghatározott mutatószámok, míg a CLI a közgazdasági megközelítésű. Elvileg mindkét módszer ugyanazt a célt szolgálja.

¹⁶ P. Honohan, C. McCarthy, J. P. Neary előadása (On the theory of the true index of the cost of living, amely az Okonometria Társaság 1979. évi Európai Konferenciáján Athénban hangzott el) kimutatja, hogy milyen további – monoton – keresleti egyenletek használhatók az igazi CLI indexek kiszámításához. Ami pedig az ár- és volumenindexek közötti összefüggést illeti, azok duális jellege miatt az egyikre vonatkozó fenntartások lényegében a másakra is érvényesek.

amit az általánosított additív szeparabilitás (generalized additive separability) jellemez, ami a termékek közötti kölcsönhatást minimális mértékben veszi csak számításba. A rugalmasabb modellek, mint például az ún. translog modell sokkal jobban megközelíti a valóságot, kezelése azonban igen bonyolult. Még a LES és a másik két modellnél is bizonyos egyszerűsítő feltételeket kellett tenni, hogy a részletezés, a számításba bevont cikkek száma növelhető legyen.

A kísérleti számítások az Egyesült Államok lakossági fogyasztásának idősorai alapján történtek, amit 53 „termékre” és hat csoportra bontva elemeztek, négy közbeeső réteget is alkalmazva. Mindhárom modell alapján kiszámították az árindexeket, amelyek általában nagyon hasonlóak voltak, amiből azt a következtetést vonták le, hogy a CLI robusztus, nem nagyon érzékeny az itt specifikált keresleti modellekkel szemben. Mivel a cél a Laspeyres árindex és a CLI közötti eltérés vizsgálata volt, nem pedig a különböző keresleti modellek összehasonlítása, ezért a tanulmány csak a LES modell eredményeit ismerteti.

Az eredmények a 6 főcsoport és a 10 alcsoport esetében meglehetősen változatos, ellentétes képet mutatnak. Az 1958 és 1973 közötti 15 év alatt a teljes fogyasztásra vonatkozóan a helyettesítési torzítás 1,5 százalékpont, mivel a két árindex 146,0 és 147,5 százalék volt. Természetesen a Laspeyres árindex a magasabb, összhangban az elméleti megfontolásokkal. Csoportonként a szóródás meglehetősen nagy, 0,0 százalékponttól 15,8 százalékpontig terjed. Egy esetben – egészségügyi szolgáltatások – negatív az eltérés. Abban a két esetben tehát, amikor a két index egyenlő, vagy a Laspeyres-féle kisebb, mint a közzgazdasági árindex, akkor ez utóbbi nem tekinthető valamilyen okból kifolyólag „true cost of living” indexnek. (Mindhárom modell hasonló eredményt adott.)

Nem valószínű, hogy az egész fogyasztás indexei közötti különbség szignifikáns lenne, bár a kérdés eldöntésére megfelelő eszközök nem állnak rendelkezésre.¹⁷ Érdekes azonban megemlíteni azokat a fogyasztási kategóriákat, amelyeknél a Laspeyres-féle árindex jóval felülmúlta a CLI-t. Ezek: a tartós fogyasztási cikkek (3,9), a közlekedés (2,8), a magán jellegű üzleti költségek („personal business”) (15,8), az üdülés (1,9), a szórakozás (7,4).

A különböző módon kiszámított árindexek közötti különbség – mint ismeretes – a relatív árváltozás hatásának és a helyettesítési hatásnak a függvénye. Egy csoporton belül minél inkább „hasonlóan” viselkednek a különböző termékek, annál közelebb lesz a kétféle árindex egymáshoz. Amennyiben tehát az árindex nagysága és a belső struktúraváltozás mértéke összefügg, akkor az árváltozások átlagos nagysága hatással lesz a kétféle módon kiszámított árindex különbségére.

A különböző módon kiszámított árindexek eltéréseinek elemzésére kétféle módszert használtak: az ún. Allen-féle helyettesítési mutatót, valamint az egyedi árindexeknek a Laspeyres-féle árindexhez viszonyított szóródását. E két mutató együtt mérhetővé teszi külön a helyettesítési hatásnak és külön az árindexek szóródásainak hozzájárulását az árindexek közötti eltéréshez. A legtöbb esetben határozott volt az összefüggés az árindexek szóródása és a torzítás nagysága között.

A tanulmány bemutatja azoknak az elemzéseknek az eredményeit is, amelyeket hasonló módszerrel, de rövidebb, csak ötéves időszakokra vonatkozóan végeztek úgy, hogy a Laspeyres árindex kiszámításánál különböző súlyokat alkalmaztak. Az eredmények összhangban voltak az elméleti megfontolásokkal és a korábban megjelent és aggregáltabb modellek alapján végzett más számítások eredményeivel,

¹⁷ A szignifikancia-vizsgálatok problémáit tárgyalja A. G. Lawrence „The bias and the asymptotic variance of a computed true cost-of-living index: the case of the Klein–Rubin constant utility index” (Working Paper, 20. sz. Bureau of Labour Statistics, 1974.) c. dolgozatában.

amelyeknek lényege az, hogy a teljes fogyasztás árindexeinél a helyettesítési torzítás nem jelentős. A csoportonkénti indexek azonban néhány esetben – a bemutatott példához hasonlóan – jelentős eltérést mutattak, s ezért a tanulmány felveti azt a kérdést, hogy nem lenne-e célszerűbb a Laspeyres-féle árindexek helyett valamelyik közgazdasági árindexet használni?

Összefoglalva, Braithwait tanulmánya a következő, mind elméleti, mind gyakorlati szempontból érdekes megállapításokat teszi:

- a fogyasztói árindex robusztus a különböző keresleti függvényekkel szemben, lealábbis azok vizsgált kategóriáján belül;
- a helyettesítési torzítás csak néhány fogyasztási kategóriában számottevő;
- az eredmények is igazolják, hogy a torzítás az árindexek szórásától és a helyettesítési rugalmasságtól függ;
- a torzítás mértéke annál nagyobb, minél hosszabb időszakot hasonlítunk össze rögzített súlyok mellett.¹⁸

Az eddigiekben csak olyan árindexekről volt szó, amelyek a teljes fogyasztásra vonatkoztak, illetve annak termékcsopontonkénti összetevőit vizsgálták. Az árak változása azonban nem egyformán érinti a különböző jövedelmi színvonalon és különböző életkörülmények között élő háztartásokat. A közgazdasági megközelítésben vizsgálható az eltérő fogyasztási szerkezetű háztartások megélhetési költségeinek alakulása is.¹⁹

A „group cost-of-living index” olyan index, amely a háztartások bizonyos rétegei jólétének az ármozgások miatt bekövetkezett változását jelzi. Ahhoz, hogy egy ilyen index meghatározható legyen, definiálni kell a réteg jólétének fogalmát, illetve a réteg hasznossági függvényét.

Az egyes háztartások esetében – hasonlóan az általános definícióhoz – a CLI azoknak a minimális kiadásoknak a hányadosa, amelyek a P_0 és P_1 árak mellett szükségesek a bázisként adott indifferencia felületén levő termékek valamilyen „kosarának” beszerzéséhez. Az összehasonlítás alapjául szolgáló indifferencia felületek minél magasabban helyezkednek el, a luxusfogyasztás részesedése az alapvető szükségletekhez viszonyítva annál nagyobb. Így a CLI ebből a szempontból lényegében annak függvénye, hogy milyen indifferencia felületen mozgunk.

Az árváltozásoknak a különböző háztartásokra gyakorolt hatását vizsgálva, kétféle árindexet használ a tanulmány. Az egyiknél a Bergson–Samuelson-féle jóléti függvény tölti be a szokásos hasznossági függvény szerepét. Ebben pontosan meghatározott, hogy a csoporton belül a különböző háztartásokat ért ellentétes irányú hatások hogyan egyenlítődnek ki, így az lényegében a háztartások súlyozott átlaga (social CLI). A második eset az egyes háztartások indexeinek egyszerű súlyozatlan számtani átlaga (democratic CLI). Az egyes háztartások preferenciáit tehát mindkét esetben ismerni kellene, de mivel elég információ egyik index kiszámításához sem áll rendelkezésre, ezért csak bizonyos korlátokat lehet keresni a kétféle indexhez.

¹⁸ A helyettesítési hatással és a „nem igazi” árindexek torzításaival foglalkozik még *P. I. Lloyd* is „Substitution effect and biases in nontrue price indices” (*The American Economic Review*, 1975. június, 301–313. old.) c. tanulmányában. A hasznossági függvények megközelítése más módon történik, mint *Braithwait* dolgozatában. Egyrészt a homotetikusság fogalma egy kissé enyhített formában szerepel, csak a helyettesítési hatás bizonyos intervallumára vonatkozik. Másrészt olyan hasznossági függvények is szerepelnek, amelyek „homogén-szeparabilisak”, azaz a különböző termékek ár- és volumenalakulása egymástól független. A tárgyalás kiindulópontja a *Stone–Geary*-féle hasznossági függvény, amit az általánosított CES függvényvel végzett számítások követnek. Van az árindexek torzításának más problémája is, mint például bizonyos termékcsoporthoz áralakulásában megfigyelhető időeltolódás. E problémát vizsgálja a fogyasztói és a termelői árak esetében *P. G. Reinhardt* „A note on an additional bias of price indices” (*Economia Internazionale*, 1977. február, 107–110. old.) c. tanulmánya. A megoldás egy *Divisia* jellegű, bizonyos útvonalon értelmezett, integrál alakban megadott árindex.

¹⁹ Lásd például: *Robert A. Pollak*: Group cost-of-living indexes. *American Economic Review*, 1980. május, 273–278. old.

Az első esetnek megfelelő csoportonkénti árindex kiszámítható két speciális esetben: akkor, ha feltételezhető, hogy „maximalizáló” társadalommal állunk szemben, amelyben a háztartások közötti költségeket úgy osztják el, hogy mindegyiknek jóléti függvénye maximális legyen. Ilyen esetben a piaci keresleti függvény elég információt tartalmaz ahhoz, hogy a CLI-hez tartozó jóléti függvény meghatározható legyen. Kiszámítható azonban akkor is, amikor független társadalomról van szó, ami annyit jelent, hogy a háztartások preferenciái olyanok, hogy a piaci keresleti függvény független a háztartások közötti kiadások megoszlásától. Ilyen esetben a keresleti függvény és a megfelelő indifferencia felület meghatározható egy „reprezentatív” háztartás preferencia-rendszeréből. E két eset azonban nagyon speciális.

Általában csak a social CLI felső korlátjai határozhatók meg. Ezek lehetnek például a social Laspeyres és a Scitovsky–Laspeyres indexek. Az előbbi olyan bázisidőszaki fogyasztási szerkezetet használó árindex, amely „két lépcsős”: először minden egyes háztartás árindexét számítja ki, majd azokból a háztartások kiadásaival súlyozva a teljes csoportét. A második árindex az egyes háztartások közgazdasági árindexeinek bázisidőszaki kiadásokkal súlyozott átlaga.

A „demokratikus” árindexet az egyes háztartások Laspeyres-féle árindexeinek súlyozatlan átlagaként definiálták, míg a „demokratikus” CLI-t az egyes háztartások közgazdasági árindexeinek súlyozatlan átlagaként. Ennek lényeges tulajdonsága, hogy figyelembe veszi a háztartáson belüli helyettesítést, de nem a háztartások közöttit, amint azt a social CLI index teszi. A „demokratikus” Laspeyres index természetesen felső korlátja a „demokratikus” CLI-nek.

Az árváltozások eloszlási hatásainak vizsgálata bizonyos mértékig végrehajtható a rétegek árindexei nélkül is. Az árváltozások hatása a különböző háztartásoknál önmagában jól mérhető a külön-külön kiszámított CLI-k segítségével. Ezek összehasonlítása nem igényli a háztartások között végbement elosztási és kiegyenlítő-dési folyamatok ismeretét.²⁰ A rétegindexekre csak akkor van szükség, ha összefoglaló mérőszámot akarunk konstruálni, amely jelzi, hogy az árváltozások hogyan hatottak az egész rétegre, beleértve a társadalmi rétegen belüli elosztási viszonyok változását is.

Tételezzük fel, hogy az árváltozások hatását vizsgáljuk két- és háromgyerekes családok esetében. Ismerjük a megfelelő preferenciákat, s így meghatározhatjuk a CLI-eket. Az így kapott függvényeket azonban nem lehet összehasonlítani. Az árindexek értékét már össze lehet hasonlítani akkor, ha a konkrét indifferencia felületeket helyesen határozzuk meg. Ez úgy történhet, hogy például feltételezzük, a bázisidőszakban a kétgyermekes háztartás kiadása 12 000 font, a háromgyermekesé 13 000 font. Így nem a két- és háromgyermekes háztartásokat hasonlítjuk össze, hanem azokat, amelyek a megadott kiadási szinten éltek. (Ez a probléma úgy lenne finomítható, ha meghatározható lenne, hogy mekkora kiadás mellett tudna egy háromgyermekes család pontosan ugyanolyan szinten élni, mint amilyen szinten a kétgyermekes család él 12 000 fontból.)

A különböző „gazdag” és „szegény” háztartások árindexei tehát a megfelelő preferenciák ismeretében vizsgálhatók, és a rétegek indexei a csoporton belüli preferenciáktól függenek. A Laspeyres-féle indexek mindig kiszámíthatók, és azok egyben a különböző CLI-k felső korlátait is alkotják. A rétegen belüli szóródás az egyes háztartások árindexeinek összehasonlítása segítségével megállapítható, de ha az árváltozások jólétre gyakorolt hatásának összefoglaló mutatószámát akarjuk kiszámítani, akkor szükség van az egyes rétegindexekre, amelyek viszont nem számít-

²⁰ Az elosztási hatás a jövedelmeknek az árváltozások következtében végbemenő viszonylagos újraelosztódását jelenti.

hatók ki a csoporton belüli elosztási mechanizmus (distributional judgement) ismerete nélkül.²¹

A lakosság különböző rétegeit érintő árváltozások mérési módszereit S. N. Afriat is tárgyalja nemrég megjelent könyvében.²² Fleetwood püspökre hivatkozva Afriat bevezeti az átlagos fogyasztói árindex mellett a marginális fogyasztói árindexet, ami lényegében azt jelzi, hogy a jövedelmek változása mellett hogyan változnak a megfelelő rétegek árindexei. Ha a marginális árindex eltér egytől, és ha minden jövedelmet az átlagos árindexszel korrigálnak, akkor egyesek jól, mások rosszul járnak. A módszer lényege röviden a következő.

Jelölje az átlagos jövedelem hasznossági szintjének megfelelő összes lakossági kiadást a P_0 és a P_1 árvektorok mellett az M_0 és M_1 . Osszuk a háztartásokat két részre úgy, hogy az alsó csoportba azok kerüljenek, amelyeknek jövedelme (összes kiadása) alacsonyabb az átlagnál (M^L), a felső csoportba pedig azokat, amelyeknek jövedelme magasabb (M^U). Az átlagos fogyasztói árindex (API) a következő lesz:

$$API = \frac{M_1}{M_0} = \frac{M_1^L + M_1^U}{M_0^L + M_0^U}$$

Az alsó és a felső jövedelemkategóriához általában két különböző árindex tartozik, amelyek egyike nagyobb, másika kisebb az átlagnál. Ezek definiálják az ún. marginális árindexet (MPI) a következőképpen:

$$MPI = \frac{M_1^L - M_1^U}{M_0^L - M_0^U}$$

Az MPI nem más, mint az alsó és a felső jövedelemkategóriához tartozó árindexek által meghatározott egyenes iránytangense. Az MPI-nek az API-tól való eltérése jelzi az inflációs torzítást, azt, hogy milyen mértékben és irányban tér el a különböző rétegek árindexe az átlagostól. Ha például az $MPI < API$, akkor az alacsonyabb jövedelműek árindexe nagyobb mértékben emelkedett, mint az átlag.

A háztartások csoportosítását finomítjuk oly módon, hogy minden átlag alatti és fölötti kategóriát két szimmetrikus részre osztunk a jövedelmek alapján. Ez az eljárás többször megismételhető, végül is 2^k réteg képződik.

A különböző rétegek árindexei pedig:

$$R^i = \frac{M_1^i}{M_0^i} \quad (i = 1, 2, \dots, 2^k)$$

Az ún. inflációs torzítás (B^i) az i jövedelemkategória esetében a következőképpen írható fel:

$$B^i = \frac{MPI}{R^i}$$

²¹ A közgazdasági árindexek kiszámításának lehetőségeit tárgyalja még P. R. Fisk is „Some approximation to an 'ideal' index number (*Journal of Royal Statistical Society*, Ser. A, 1977. Part. 2. 217–231. old.) c. tanulmánya. Az árváltozás (és volumenváltozás) méréséhez kerülő úton jut el; a pénz értékváltozását méri – természetesen az árváltozásokon keresztül. Ehhez olyan transzformációt használ, amely bizonyos mesterséges súlyok segítségével bont szét egy értéket ár- és volumenkomponensre. Ezek a közvetlenül meg nem határozható súlyok analóg módon viselkednek a hasznossági függvény által definiált preferenciákkal. A keresett árindexek a legkisebb négyzetek módszerével végzett minimalizálási feladat megoldásaként adódnak, amelyek lényegében az Allen-, illetve a Theil-féle legjobb lineáris árindexeknek felelnek meg.

²² The price index. Cambridge University Press, Cambridge, 1977. 177. old. A könyv az árindexelméletet közgazdasági megközelítésben, részletesen tárgyalja. E helyen csak a különböző rétegek fogyasztói árindexeivel kapcsolatos fejtegetéseket ismertetjük vázlatosan.

Attól függően, hogy milyen az *MPI* és az *API* viszonya, beszélhetünk alacsony vagy magas inflációs torzulásról, ami azt jelzi, hogy az infláció az alacsony vagy a magas jövedelemkategóriák számára alakult-e viszonylag kedvezőtlenül.²³ Nagysága jelzi a szóródás mértékét. Különösen a jövedelmek vizsgálatára használható, mivel segítségével jól előrejelezhető, hogy a bérek, jövedelmek (esetleg az árakhoz hasonlóan strukturált) változása miként befolyásolja az egyes rétegek életkörülményeit.

AZ ÁRINDEXSZÁMÍTÁS EGYÉB PROBLÉMÁI

Az árindexszámítás során megfelelő figyelmet kell szentelni a minőségi változások kezelésének. Lényegében arról van szó, hogy az olyan ármódosításokat, amelyek a termék minőségi, teljesítmény stb. tulajdonságának változásából adódnak, nem szabad árváltozásnak tekinteni, viszont ami ettől független vagy ezzel nem arányos, azt árváltozásként kell kezelni. A gyakorlatban azonban nagyon nehéz ennek az elvnek következetes megvalósítása részben szubjektív, részben objektív okok miatt. Ezt a problémát a hasznossági függvények segítségével vizsgálja *R. D. Willing*.²⁴ Gondolatmenetének az a lényege (amelyet a keresletelemzés formális „matematikai” modelljei segítségével vezet le), hogy minőségi változások esetén az igazi (true) árindexek megfelelő korlátai a hedonikus módszerrel korrigált Laspeyres és Paasche árindexek lesznek. A hedonikus árindex a minőségi változásokat a fogyasztói „élményekben” bekövetkezett változások segítségével méri, általában a regressziós technika felhasználásával.²⁵

A minőség *K. Lancaster* szerint²⁶ egy sorrendiséget meghatározó tulajdonság, amelynek nincs szükségszerűen, magától értetődően kardinális mérőszáma. Változását valami olyan numerikus mérőszámmal fejezhetjük ki, amely egyrészt jelzi a különböző minőségek rangsorát, ha az egyáltalán létezik, másrészt mér valamit, ami kapcsolatban van a minőséggel. Ezért nagyon sokfajta mérőszám konstruálható, amelyek többek között függenek a jövedelmek által meghatározott indifferencia felülettől is. Így a minőségi változások kezelése, számszerűsítése szükségképpen bizonytalan, és sok szubjektív elemet tartalmaz.

Az eddigiekben csak olyan árindexekkel foglalkoztunk, amelyek két időszak árait hasonlították össze. Bár ezeknek az időszakoknak nem kellett szükségképpen egymás után következniük, sőt *Samuelson* és *Swamy* tanulmányában utalás történt távoli időszakok (közgazdasági értelemben vett) árösszehasonlítására is, valójában az ismertetett módszerek nem foglalkoztak a folyamatos alkalmazkodás, cserélődés, a megváltozott jövedelmi, kínálati feltételekhez való adaptálódás problémáival.

Arra, hogy a folyamatosságot, az egymástól távol eső időszakok összehasonlíthatóságát, a mérhetőséget biztosítsák, leginkább a láncmódszert alkalmazzák.

F. G. Forsyth tanulmánya²⁷ – elvben a közgazdasági megközelítésből kiindulva – tárgyalja a láncmódszerrel számított fogyasztói árindexek előnyeit, gyakorlati

²³ Az általánosnak tekinthető statisztikai gyakorlat a különböző jövedelmű rétegek fogyasztói árindexeit közvetlenül hasonlítja össze, azaz egyszerűen azok különbségét vizsgálja. Az itt tárgyalt módszer az eltérések közös mértékéhez viszonyított arányokat vizsgálja.

²⁴ Incremental consumer's surplus and hedonic price adjustment. *Journal of Economic Theory*. 1978. április. 227–253. old. Lásd még e témával kapcsolatban: *dr. Párniczky Gábor*: Az árszínvonal-változás mérése hedonikus módszerrel. *Statisztikai Szemle*. 1982. évi 5. sz. 475–485 old.

²⁵ A minőségi változások problémáival foglalkozik még *F. M. Fisher* – *K. Shell*: Taste and quality change in the pure theory of the true cost-of-living index (megjelent: *The economic theory of price indices*. Academic Press. 1972.) c. tanulmánya.

²⁶ The measurement of changes is quality. *The Review of Income and Wealth*. 1977. évi 2. sz. 157–172. old.

²⁷ The practical construction of a chain index number. *Journal of the Royal Statistical Society*. Ser. A. 1978. 348–358 old.

feltételeit. Megjegyzi, hogy a hivatalos statisztikai szolgálat mind ez ideig szerte a világon hagyományos módszerekkel számítja az árindexeket. A fogyasztási struktúra változásához történő gyors, rugalmas alkalmazkodás azonban azt is jelenti, hogy az ily módon képzett indexek közelebb esnek a közgazdasági indexhez, mint azok, amelyeknek bázisát, súlyrendszerét sok évre megmerevítik.

S. Fuchs-Selinger tanulmánya²⁸ a fogyasztói árindexek közgazdasági modelljét általánosítva kimutatja, hogy a „revealed” preferenciák segítségével bizonyos olyan esetekben is létezik a fogyasztói árindex, amikor tetszőleges árak mellett nem létezik a fogyasztók preferenciáit leíró folyamatos hasznossági függvény. Ez az elmélet tehát bizonyos általánosítást jelent, s ugyanakkor – egy megjegyzés szerint – közelebb áll ahhoz, hogy a racionális magatartást tanúsító fogyasztók preferenciáit megfigyelésekkel konkretizálják. (Alapvető feltétele az, hogy a fogyasztók jövedelmük, ízlésük és az árak alapján szabadon választhassanak.)

G. Hasenkamp tanulmányában²⁹ gyakorlati szempontból közelíti meg az árindexek módszertani problémáit, hangsúlyozva, hogy az infláció mérésének olyan nagy politikai jelentősége van, aminek a közgazdasági elmélet nem felel meg, pontosabban az árindexek általában csak deflálás vagy aggregálás céljait szolgálják, nincs olyan megfelelően gazdag eszköztár, amilyent a politikai–közgazdasági valóság megkívánna, annak ellenére, hogy igazán régóta foglalkoznak árindexszámítási kérdésekkel.

Kétségtelen, hogy az atomisztikus megközelítésnek vannak gyakorlati előnyei, mégis megállapítja, hogy a közgazdasági megközelítésből adódó lehetőségek messze nincsenek kihasználva. A tanulmány célja ennek megfelelően az, hogy összehasonlítsa az atomisztikus indexek egy bizonyos osztályát, a közgazdasági indexek bizonyos körülhatárolt csoportjával, példákkal illusztrálva.

KÖVETKEZTETÉSEK

Az, hogy a magyar szakirodalomban szinte alig foglalkoztak a közgazdasági árindexek elvi és gyakorlati problémáival, részben annak tulajdonítható, hogy gyakorlati nehézségek korlátot szabnak azok számszerűsíthetőségének, részben annak, hogy az elméleti alap, a keresletelemzés, a termelési függvények nem váltak a mindennapi gyakorlat részévé. Nyilvánvaló ugyanakkor az is, hogy azok a modellek, amelyek alapját alkották az előzőkben ismertetett, illetve megemlített tanulmányok elemzéseinek, fejtegetéseinek, a tőkés piacgazdaság feltételeiből indultak ki. A szocialista gazdaság keretei között ezek nem, vagy csak korlátozottan lennének használhatók. A közgazdasági megközelítés céljára más modelleket, megoldásokat kellene keresni.

E módszertani áttekintés egyik tanulsága lehetne az, hogy a megfelelő elméleti háttér tanulmányozásával együtt fel kellene tárni mind a fogyasztói, mind a termelői árindexek elvi (közgazdasági) alapjait,³⁰ kritikusan megvizsgálni, hogy azok mennyiben felelnek meg a konkrét magyarországi feltételeknek és kísérleti számításokat végezni. Mint az egyik tanulmány kifejezetten utal is rá, a hivatalos árindexeket még sehol a világon nem számítják ezekkel a módszerekkel, de azért a gyakorlati alkal-

²⁸ S. Fuchs-Selinger: Revealed preference and the economic theory of index number. Megjelent: Theory and application of economic indices. Physica-Verlag. Würzburg. 1978.

²⁹ Economic and atomistic index numbers: contrast and similarities. Megjelent: Theory and applications of economic indices. Physica-Verlag. Würzburg. 1978.

³⁰ Az árindexek kiszámításának hagyományos megközelítésekor a probléma a súlyrendszer, a mennyiségek „viselkedéséből” adódott. A közgazdasági megközelítésnél a vizsgálat tárgya a fogyasztó, a termelő stb. „viselkedése”, annak helyes modellezése, megfelelő leírása. Tehát nem a súlyok, hanem a fogyasztó vagy a termelő viselkedése, magatartása az, amihez alkalmazkodni kell.

mazásnak is egyre több példája található. Az árindexprobléma ilyen jellegű átgondolása mindenképpen előrelépést jelentene az árindexek értelmezésében. Világosabbá válna a cél, aminek elérésére törekszünk, de ami csak közelítéssel, tehát bizonyos pontatlansággal valósítható meg. Valószínű, hogy a teljes elméleti háttér áttekintése, átgondolása mind a fogyasztás, mind a termelés tekintetében értékes melléktermékeket eredményezne a hasznosság, a preferenciák, a termelési függvények, a termelékenység, a bérek és költségek stb. változásainak vizsgálati módszereit illetően. Azért is hangsúlyozni kell ezt, mert az indexszámítási közlemények sem korlátozódnak csak az ár- és volumenváltozások mérésére, hanem a korszerű elméleti háttér birtokában újból tárgyalják a legkülönbözőbb mutatószámok (bérek, termelékenység, költségek, koncentráció, jövedelemelosztás stb.) módszertani kérdéseit.

Az áralakulás vizsgálata mindenképpen nagyon érdekes. Az árváltozások természetének ismerete hozzásegít a volumenfolyamatok, a gazdasági növekedés alakulásának feltárásához, a pénz vásárlóerejének, az életkörülmények, a bérek reálértéke változásának méréséhez.

Az elemzések sok esetben attól függenek, hogy milyen módon értelmezhetők, mennyire pontosak az árindexek, mivel a többi mutatószám kiszámítása nem, vagy alig okoz problémát. Tehát mindazok a koncepcionális, mérési, becslési problémák, hibák, amelyek az árindexek kiszámításánál felmerülnek, továbbgyűrűznek az egyéb számításokban is.

Az árindexek módszertani kérdésének, valamint megbízhatóságának ismerete sok más ezzel összefüggő elemzés tanulságait, következtetéseit is meghatározza. A „hiba”, a „torzítás” nagyon sokféle lehet, aminek mértékét azonban szinte sohasem ismerjük. Történtek a múltban kísérletek a mintavételi hiba meghatározására, de nagyon korlátozott eredmények születtek. Az egyéb hibák pedig – ellenőrzési, összehasonlíthatósági lehetőség hiányában – csak nagyon hozzávetőlegesen mérhetők fel.

A külföldi szakirodalom tanulmányozása közben sehol sem volt található utalás a külkereskedelmi árindexek, a külkereskedelmi árváltozások elemzésének közgazdasági megközelítésére. Kiindulva a különböző külkereskedelmi elméletekből, a fogyasztási és termelői árindexek analógiájára vizsgálat tárgyává kellene tenni, hogy lehetne-e egyáltalán a „közgazdasági” export- és importárindexet értelmezni.

*

Az idősorokat illetően Magyarországon a legáltalánosabban elterjedt számítási módszer az előző évekhez viszonyított láncindexek számítása.

Sok érv szól amellett, hogy láncindexeket számoljunk, mindenekelőtt az, hogy ily módon lehet az adott év változásait – az előző évhez viszonyítva – legpontosabban lemérni. Hosszabb távon azonban – a változó súlyok miatt – éppen az évenkénti mérések pontosítására való törekvés következtében egy olyan indexsort kapunk, ami nem teljesíti a láncpróbát, mivel az elemek sorozata nem egyezik meg az azonos formulával számított bázisindexszel ($P_{10} \cdot P_{21} \dots P_{nn-1} \neq P_{n0}$). Az ebből adódó torzítás megállapítása gyakorlatilag nem lehetséges, mert nincs olyan minta, aminek alapján ezt a „próbát” el lehetne végezni. Az évenként kiszámított árindexeket ugyanis nem lenne célszerű csak azokra termékekre korlátozni, amelyek az egész időszakban előfordulnak.

Mi adódik a közgazdasági megközelítésből, szemléletből, a gyakorlat számára a fogyasztói árindexek gondolatmenetét követve? A Laspeyres (L) és a Paasche (P) árindexek abban az esetben, ha a közgazdasági elmélet feltételei teljesülnek, a köz-

gazdasági árindex felső, illetve alsó korlátai. (Lényeges látni azt, hogy ezzel a megközelítéssel semmire sem megyünk például egy olyan hiánygazdaságban, ahol minél jobban emelkednek az árak, annál jobban nő a fogyasztott volumen, mert a fogyasztás egyenlő a – tegyük fel – növekvő árak mellett növekvő kínálattal.) Amennyiben tehát az L és a P indexek közrefogják az elméleti közgazdasági árindexet és egymáshoz is közel esnek, akkor nagyon valószínű, hogy a Fisher-féle árindex jó közelítése lesz az ármozgások közgazdasági értelemben vett mértékének. Azt természetesen bizonyossággal nem lehet állítani, hogy a közgazdasági árindex az L – P intervallum közepén helyezkedik el. Előfordulhat, hogy az valamelyik szélső értéket veszi fel.

Amennyiben az $L \geq P$ reláció nem teljesül, akkor valamilyen rendkívüli hatással kell számolni. Ebben az esetben valószínű, hogy a közgazdasági árindex közelebb van a Paasche-féle árindexhez, mint a Laspeyres-féléhez. Nyilvánvaló ugyanis, hogy a volumenek nem a fogyasztók akarata ellenére mondultak el úgy, ahogy elmozdultak. Nem vásárolni elvileg mindig lehetséges. Ebben az értelemben tehát egy adott realizáció valamilyen még rosszabb helyzethez viszonyítva kedvezőnek mondható.

A konkrét helyzet, egy adott reláció elemzését megkönnyíti Bortkiewicz jólismert formulája: $P/L = 1 + \sigma_p \sigma_q r_{pq}$, ahol σ az egyedi ár- és volumenindexek szórását jelenti, az r pedig az előzők közötti korrelációs együttható. Ha az egyedi árindexek és volumenindexek között negatív korreláció van – ami megfelel a racionális fogyasztói magtartásnak, – akkor a Laspeyres index nagyobb, mint a Paasche. A fordított eset abban az „irreális” helyzetben áll elő, amikor az egyedi indexek között pozitív a korreláció, tehát inkább azoknak a termékeknek nő a fogyasztása (vagy csökken kevésbé), amelyek viszonylag megdrágultak. Ez a helyzet viszont nem egyeztethető össze a neoklasszikus, szabad piaci feltételeken alapuló fogyasztási modellekkel.

Az itt mondottakból egy további megjegyzés adódik. A különböző statisztikus megközelítésű árindexformulák viselkedését szélsőséges helyzeteket leíró példákon keresztül szokták vizsgálni. Ez a gyakorlat lényegében annak a kívánságnak a megnyilvánulása, hogy egy „jó” árindexnek minden esetben jónak kell lennie. Láttuk viszont, hogy a fogyasztó az adott környezethez viszonyítottan mindig racionálisan viselkedik. Éppen ezért csak nagyon speciális, egyszerű, lényegében a közgazdasági környezettől bizonyos értelemben független formuláktól lehet elvárni azt, hogy egymással szöges ellentétben álló helyzeteket egyaránt jól, ugyanolyan viselkedést tanúsítva írjanak le. A közgazdasági indexelmélet gondolatmenetéből következik, hogy bizonyos feltételek teljesülését kívánja meg valamely formula használata. Ilyen például a fogyasztási árindexek esetében az $L \geq P$ reláció. Ha ez nem teljesül, akkor egészen más helyzettel állunk szemben, más elméleti megoldást s annak megfelelő közelítő formulákat kell keresni. A fiktív példák pedig leginkább azt az elmentmondást használják ki, hogy az egyik esetben $L \geq P$, amíg a másikon fordítva, $L \leq P$. Ebből pedig szükségszerűen olyan következtetések adódnak, amelyek elmentmondanak a közgazdasági racionalitásnak. Láncindexek számítása esetén például eléggé furcsák azok a feltételezett szituációk, amelyekben a fogyasztók az egymás után következő időszakokban teljesen ellentétesen viselkednek.³¹ Ha pedig mégis abból indulunk ki, hogy a fogyasztók a különböző időszakokban nagyon eltérően viselkednek, akkor célszerűnek látszana különböző formulákat is keresni a megoldás céljára. Ezzel a megjegyzéssel végül is csak arra kívántuk felhívni a fi-

³¹ A hangsúly a közgazdasági háttér feltételezett gyors megváltozásán van, azon, hogy egyik időszakban teljesen másként viselkednek a fogyasztók, mint a másikon. Amennyiben például olyan láncindexsort konstruálnak, amelynek minden elemére az $L \geq P$ reláció állna fenn, akkor az indexek már nem viselkednének olyan rosszul, mint a közgazdaságilag teljesen indokolatlan esetben.

gyelmet, hogy ha racionális és (vagy) következetes közgazdasági magatartást tételezünk fel, akkor bizonyos helyzeteket, példákat célszerűnek látszik kizárni a vizsgálatok köréből.

РЕЗЮМЕ

Автор на основании новейшей международной специальной литературы производит обзор важнейших результатов в области исчисления индексов цен. Они свидетельствуют о том, что значительное распространение получила экономическая теория индексов как при исчислении индексов цен производителей, так и розничных цен.

На основании различных очерков он излагает основные понятия, определения и особенности экономических индексов цен и объема, а также способы их получения из производственных функций и функций полезности. Преобладающая часть приводимых очерков занимается только проблемой индекса розничных цен. Поэтому после изложения этих основных понятий автор подробнее останавливается на индексах розничных цен и индексах прожиточных издержек. Отчеты о практических расчетах и опыте показывают возможности исчисления индексов цен, особенности различных функций полезности. Возникают две проблемы, одной из них является исчисление частных индексов, случай отделительных функций полезности. Второй является проблема возникающая на почве структурных различий потребителей, находящихся на различных доходных уровнях, для решения которых тоже предлагается ряд способов.

Автор упоминает еще вопросы, связанные с получением временных рядов, цепных индексов, а также с отражением изменений качества, что тоже возможно с помощью функций полезности.

Автор подчеркивает также и то, что применение покоящихся на принципиальных основах рыночного хозяйства моделей в условиях социалистического планового хозяйства не подразумевается само по себе. Необходимо подвергнуть исследованию вопрос о том, какие результаты можно использовать и в каких отношениях следовало бы заняться поиском других решений, соответствующих характеру венгерской экономики.

SUMMARY

Relying on the recent publications of international literature, the study reviews the most important results of price index computation. The economic index theory has gained ground in the computation of both consumer's and producer's price indices.

The author discusses, on the basis of various studies, the fundamental concepts, definition and characteristics of the price index and the index of volume, moreover how they can be derived from the utility functions of producers and consumers. Majority of the studies, to which reference is made, dealt only with the problems of the consumer's price index. Thus, having discussed the fundamental concepts, the article discusses in detail the consumer's price indices (CPI) and the cost of living indices (CLI). The computational problems of price indices and the characteristics of various utility functions are presented by reviewing practical experiences and computational results. Two questions are raised in this respect, one of them is the computation of partial indices i. e. the case of separable utility functions. The second one is the problem of the structural differences of consumers on different income level, for which several tackling methods are discussed.

The study refers to the problems associated with the construction of time series, chain indices and the handling of qualitative changes, for which the utility functions also provide a solution.

It is stressed in the study that the application of models based on the principles of market economy cannot be taken for granted in the circumstances of socialist planned economies. It should carefully be studied what results can be utilized and where other solutions suitable to the conditions of the Hungarian economy are to be explored.

A BÚTORIPAR HELYZETE A HATODIK ÖTÉVES TERVIDŐSZAK ELEJÉN

KOVÁCSNÉ FARKAS J. KATALIN

A bútorigar fejlesztésére 1976 és 1981 között több mint két milliárd forintot fordítottak. Más területek erőteljesebb fejlesztése miatt a bútorigar aránya (a legfontosabb mutatók: a bruttó termelési érték, az állóeszköz-állomány, a foglalkoztatottak létszáma alapján) a szocialista iparon belül lényegében stagnált. A rendelkezésre álló állóeszköz-állomány 0,7 százalékkal 1981-ben az egész ipar bruttó termelési értékének 1,2 százalékát állította elő. A vizsgált hat évben a bútorkivitel aránya a népgazdaság összes kivitelén belül változó volt. Rubel relációban 1976 és 1979 között a népgazdaság összes kivitelének 0,7–0,8 százalékát érte el, 1979-ben e termékek részesedése 0,5 százalékra csökkent, és azóta is stagnál. Nem rubel viszonylatban a bútorexport aránya hullámzó: 1976-tól 1979-ig 0,7 százalékról 1,1 százalékra nőtt e termékek aránya az összkivitelben, majd 1981-ben 0,9 százalékra csökkent, tükrözve a nemzetközi bútorigarpiacra kialakult recessziót.

A szakágazatba 1976-ban 93 szervezeti egység tartozott, 1981-ben már csak 75. A csökkenés a szövetkezeti szektorban 23 szövetkezet összevonása, 6 szövetkezet átszervezése és 3 felszámolása révén következett be. Az állami szektor jelenlegi szervezeti rendszere 1976-ban alakult ki, amikor a rekonstrukcióval érintett 7 tanácsi vállalat minisztériumi irányítás alá került.

A termelés alakulása, a termékszerkezet változása

A bútorigar termelésének alakulását elsősorban a hazai piaci igények, másodsorban pedig az exportlehetőségek határozzák meg. A szakágazat 1981-ben (folyó áron) 12 milliárd forint értékű bútort termelt, vagyis összehasonlítható áron 25 százalékkal többet, mint 1976-ban. Az 1978. és 1979. évi kiemelkedő (9,9, illetve 6,6 százalékos) volumenváltozás után a termelés növekedése megtorpant, s az előző évhez viszonyítva 1980-ban csak 1,0, 1981-ben pedig 3,0 százalékkal bővült.

A vállalatok tevékenységét az elmúlt két évben a szabályzórendszer módosítása és az alapanyagok árának változása miatti bizonytalanság, valamint a megváltozott körülményekhez való lassú alkalmazkodás jellemezte. Az egész vizsgált időszakra érvényes az a megállapítás, hogy az alapanyag- és a kooperációs alkatrész-ellátás mennyiségi és minőségi hiányosságai, a szállítások ütemtelenségei a termelést több alkalommal bizonytalanná tették.

A bútortermelés rendeltetés szerinti összetétele kedvezően változott. Fokozódott a magasabb színvonalú fogyasztói igényeket kielégítő stíl-, stilizált bútorok, a kiegészítő, valamint az elemes bútorok termelése, bár e termékek vonatkozásában a fo-

gyasztói igények még mindig meghaladják a kínálatot. A szakágazat termékszerkezetének fejlesztésére vonatkozó elképzelésekkel szemben a gyermekbútorok termelése csökkent, mivel az átlagosan 60 százalékos dotáció megszűnt. Az elemes bútorok aránya a termelésben az élénk piaci kereslet ellenére is csak 7,6 százalék, ami azzal magyarázható, hogy gyártásuk magasabb szervezottséget és az igényekhez igazodó biztonságos, folyamatos anyagellátást kíván.

1. tábla

A bútorigazat termékszerkezete a termelt bútorfajták alapján

Bútorfajta	1975.	1979.	1981.
	évben (százalék)		
Korpuszbútor*	37,8	41,6	39,0
Kárpitozott ülőbútor	16,7	19,2	20,8
Kárpitozott fekvőbútor	23,2	17,3	17,4
Stil- és stilizált bútor	7,0	6,1	8,8
Konyhabútor	5,3	5,0	5,3
Gyermekbútor	4,2	5,0	1,7
Egyéb bútor	5,8	5,8	7,0
Összesen	100,0	100,0	100,0
Ebből elemes bútor	4,3	7,6

* Szekrény, asztal, szék stb.

A bútorigazat által bel- és külföldi forgalomba hozott bútorok gyártási életkora nem túl magas. Az értékesített termékeknek majdnem felét legfeljebb három éve gyártják. A fejlődés ebből a szempontból is megfelelőnek mondható. A kivitelre kerülő bútoroknak még ennél is nagyobb hányadát – 69,6 százalékát – gyártják 1979 óta. A két reláció közti különbség számottevő: a rubel elszámolásban értékesített bútorok 85,9, a konvertibilis valutáért eladottak 63,2 százaléka három éve van gyártásban.

A bútorigazati termékek minősége

A rekonstrukció megteremtette a bútorigazati megszüntetésének feltételeit, viszont nem történt meg a szükséges előrelépés a minőség javítása terén. A fogyasztói igények jobb kielégítése, valamint az exportképesség növelése érdekében a szakágazat egyik fő célkitűzése a minőségi színvonal emelése volt. Ennek érdekében kidolgozták a bútorok minősítésére vonatkozó szabványokat, amelyek alapján 1976-ban bevezették a termékek minőségi osztályba sorolását. 1976 és 1981 között a termelt bútorok minőségi színvonala a vállalatok minősítése szerint változatlan volt (98 százalékuk I. osztályú).

A szabvány ellenére a bútorok minősítése nem mindig felelt meg a valóságnak. A kereskedelmi hálózatban végzett KERMI vizsgálatok szerint 1978-ban az ellenőrzött bútorok 46 százaléka volt kifogásolható, az 1979-es és az 1980-as vizsgálatok is hasonló helyzetre utaltak. A minőségi kifogásokból adódó veszteség évről évre nőtt: míg 1976-ban 14 millió forint volt (a vállalati eredmény 1,5 százaléka), addig 1981-ben 34 millió forint (a vállalati eredménynek már 2,8 százaléka). A veszteségen belül 1981-ben a legnagyobb súlyt (43,3 százalék) a meghibásodásból eredő minőségi engedmény képviselte (1976-ban 17,7 százalék volt). Csökkenő, bár még így is magas (34,1 százalék) a leminősítési értékvesztés aránya.

A bútorok minőségét több tényező – a felhasznált anyag minősége, a gyártástechnológia, a csomagolás, a raktározás és a szállítás – határozza meg. A Bútoripari Garanciális Központ adatai szerint a bútorok meghibásodása, minőségromlása 1976-ban 27,8 százalékban a felhasznált anyag nem megfelelő minőségéből adódott, 41,6 százalékban technológiai okokra, 28 százalékban pedig a nem megfelelő szerelésre volt visszavezethető. Az elmúlt hat évben jelentős változás következett be e téren: 45 százalékra nőtt a nem megfelelő anyag felhasználása miatti meghibásodás aránya, a technológiai okokból és a szállításból eredő minőségromlás arányának csökkenése mellett. A gyakorlati tapasztalatoknak ellentmondva, meglepően alacsony – az 1 százalékot sem éri el – a szállítás és a tárolás közbeni sérülés, ami részben annak tudható be, hogy a szállítás során megsérült bútort is gyártási hibásnak tekinti a vevő.

A hibás bútorok garanciális javítását 1974 óta a Bútoripari Garanciális Központ végzi. Anyagi eszközök, személyi feltételek hiányában, megoldatlan alkatrészellátás mellett nem tudta kielégíteni a vele szemben támasztott igényeket. Előrelépést jelent ezen a téren az ipari márkaszerviz megjelenése, amellyel a garanciális javítások kapacitásának bővítése, az alkatrész-utánpótlás és a szaktudás biztosítása is lehetővé vált.

A minőségi színvonal javításának útja a beérkező anyagok ellenőrzésének, a technológiai fegyelemnek megszilárdítása, a termelés egész folyamatára kiterjedő gyártásközi ellenőrzés. Mindezek mellett a szemlélet megváltoztatására is szükség van: a minőségi ellenőrzés mellett nagyobb teret kell kapnia a minőségirányításnak, vagyis a minőség tudatos alakításának.

A fogyasztói igények kulturáltabb kielégítése, az exportra szánt bútorok értékesíthetősége, főként a szállítás és a raktározás során keletkező sérülések, minőségromlás megelőzése a csomagolás színvonalának javítását követeli meg. Ennek megvalósításában a vállalatok nem voltak érdekeltek, 1980 előtt a csomagolás költségeit ugyanis nem számolhatták el a termék önköltségében, így ez a nyereséget terhelte.

A szabályozóváltozás előrelépést hozott: a csomagolt termékek aránya az 1973. évi 58,6 százalékról 1980-ra 87,3 százalékra növekedett. Ennek ellenére a teljes védelmet nyújtó csomagolás még nem oldódott meg a bútoriparban, amit az is jelez, hogy a bútorok 25–30 százaléka sérülten érkezik a kereskedelemhez. A bútorsérülés szempontjából a legkritikusabb a vasúti szállítás, az összes sérülések negyötöde itt keletkezik. Csökkentésére az érintett szervek bútorszállítás-fejlesztési koncepciót dolgoztak ki, amely azonban anyagi és műszaki problémák miatt lényegében nem valósult meg. Ennek ellenére a vizsgált 6 évben jelentős változás történt a fuvarnevek arányában, csökkent a vasúti szállítás aránya, és 2,5-szeresére nőtt a közúti szállításé. Ez a jobb szervezés eredményeként meggyorsult kocsifordulóval és a bútoripar saját gépkocsiparkjának bevonása révén valósult meg.

A bútorok minőségének megóvása jelentős mértékben a tárolási lehetőségek függvénye.

A rekonstrukció időszakára jellemző keresleti túlsúly, valamint az építőipari ár-emelkedések miatt a negyedik ötéves tervidőszakban 7–8000 négyzetméter raktárterület építése maradt el. Az élénk kereslet mellett a legyártott termékeket az ipar nem raktározza, sőt a meglévő raktárak egy részét termelő területté alakította át. A termelés volumenének növekedésétől (1976 és 1981 között 25 százalék) a raktárterület bővülése (6%) lényegesen elmaradt. A nehézségeket tovább fokozta, hogy a raktárépítés a kereskedelemben is csak részben valósult meg, helyette a kiskereskedelem üzlethálózata bővült.

A bútorigipari termékek piaci helyzete és értékesítése

Hazánkban a vizsgált években a mennyiségi bútorhiány lényegében megszűnt, ugyanakkor változó volt a kereslet és a kínálat viszonya, ami – az árukínálat problémáin túl – a piackutatás, piacbefolyásolás hiányára utal. 1980-tól az igények sokrétűbbé váltak. 1982-ben a bútorigipar a belföldi és az exportpiacokon is értékesítési nehézségekkel küzdött, amit a gyártott termékek minősége, esztétikai megjelenése és kínálati ára közti ellentmondás idézett elő. A belföldi piacon ez a kereslet és a kínálat diszharmóniájaként jelent meg, mivel a látszólagos túlkínálat mellett (az összetételt illetően) kielégítetlen kereslet jelentkezett. A bútorellátás helyzetét 1976 előtt alapvetően a bútor hiánycikk jellege határozta meg.

Részben ezért, részben pedig a személyi feltételek hiánya miatt 1976-ig meglehetősen alacsony volt a piackutatás színvonala. A kereslet többszöri, 1977. és 1980. évi megtorpanása a piacfeltáró, befolyásoló tevékenység fontosságára irányította a figyelmet, aminek hatására megkezdődött a marketing munka lassú javulása. 1982-ben az Országos Piackutató Intézet (saját költségére) felvételt készített a bútorok iránti kereslet erőteljes csökkenésének, a kereslet és a kínálat közti egyensúly felbomlásának okairól. A kereskedelemben felhalmozódott készletek mellett viszonylag nagy volt a kielégítetlen kereslet. A vizsgálat a korpuszbútorok keresletéről és kínálatáról több lényeges megállapítást tartalmaz.

– A szekrénysorok kereslete várhatóan szinten marad. Azok a szekrénysorok keresettek, amelyek tartalmaznak akasztós szekrényt, tetszetős divatos megjelenésűek, és nem utolsósorban kedvező az áruk. Az igények a díszített stil-, stilizált és rusztikus bútorok esetében jelentősen meghaladják a kínálatot.

– A lakószoba-garnitúrák iránti érdeklődés évek óta csökkenő tendenciájú, a fogyasztói ízlés és ebből adódóan a kereslet változása, valamint az ezt nem követő kínálat színvonala miatt.

– Az egyedi korpuszbútorok iránti kereslet több bútorfajtánál jelentősen meghaladja a kínálatot. Az igényekhez mérten nagyon kevés a könyvespolc, a virágállvány, az íróasztal, a tv-, a telefonasztal, a zeneszekrény. Ezek gyártása és forgalmazása jelenleg megoldatlan, mind az ipar, mind a kereskedelem érdektelen az ellátás javításában, mivel egységnyi befektetés e termékeknél kevés eredményt hoz.

– Az elemes bútorok termelésének fokozása is a bútorforgalom növekedésére hatna, ha jobb lenne a kínálat, és megoldott lenne az összeszerelő szolgáltatás, vagy legalábbis könnyebb lenne az összeszerelés. Ezek figyelembevételével az elemes bútorok keresletének további növekedése valószínűsíthető, elsősorban variálhatóságuk és kedvező áruk miatt.

A szocialista országok piaca megközelítőleg stabilnak tekinthető, a magyar kivitel alakulását államközi kontingensek határozzák meg. Legnagyobb átvevőnk a Szovjetunió, ahová 1981-ben bútorkivitelünk 37 százaléka került. Emellett említésre méltó még Csehszlovákia és Lengyelország, amelyek egyaránt 24 százalékkal részesednek a szocialista viszonylatú bútolexportból.

A tőkés országokba irányuló exportunk vevőköre is megközelítőleg stabil, 1981-ben bútorkivitelünk legnagyobb részét (47 százalékat) a Német Szövetségi Köztársaságba, ennél kisebb hányadát (14 százalék) Svédországba és 10 százalékat Franciaországba szállították. Nem rubel viszonylatban a nagyjából állandó vevőkör nem jelent egyben stabil piaci viszonyokat is. A recesszió, a faanyagok árának emelkedése, az árfolyamváltozás egymás hatását erősítve piaci pozíciónk romlásához vezetett.

Az ötödik és a hatodik ötéves terv a népgazdasági egyensúly javítása érdekében a bútorigiparban is az exportorientáció fokozását írta elő. E célkitűzés csupán

részben teljesült. 1976 és 1981 között gyorsabb ütemben – átlagosan évi 11,5 százalékkal – nőtt a külkereskedelmi célú kiszállítás, mint a belföldi értékesítés (3,3 százalékkal). Megfigyelhető, hogy az exportértékesítés csak azokban az években nőtt dinamikusán, amelyekben a belföldi kereslet megtorpant vagy visszaesett, így ez inkább kapacitáskitöltési törekvésre, mint exportorientációra utal.

2. tábla

A bútortipar értékesítése
(változatlan árakon)

Értékesítés	1977.	1978.	1979.	1980.	1981.
	évben (Index: előző év = 100)				
Összesen	103,6	110,0	107,0	98,7	103,4
Nagy- és kiskereskedelemnek	96,2	109,2	109,2	98,8	103,8
Külkereskedelemnek	144,7	106,3	100,0	112,9	99,3

A bútortipar jelentősen átalakult. A korábbi években a termelés döntő hányada (1976-ban 71,9 százaléka) a nagykereskedelmen keresztül került forgalomba. A relációk arányának módosulása 1977-ben következett be, amikor a belkereskedelem készletei feltöltődtek. Ekkor a bútortipar erőteljes lépést tett az export, valamint a közvetlen kiskereskedelmi értékesítés fokozására. Ennek hatására 1977-ben az összes értékesítésen belül a külkereskedelmi értékesítés 16,8, a kiskereskedelemnek történő eladás pedig 12,2 százalékot tett ki az 1976. évi 12,1, illetve 10,4 százalékkal szemben. 1977-től az exportértékesítés aránya lényegében változatlan volt, a kiskereskedelem részére történt eladás súlya pedig 1980-tól nőtt.

3. tábla

A bútortipar értékesítése átvevő szerint

Év	Nagy- és kiskereskedelem	Ebből a kiskereskedelem	A külkereskedelem	Egyéb átvevők	Értékesítés összesen
	részére történt értékesítés	értékesítés	aránya	(százalék)	
1976	71,9	10,4	12,1	16,0	100,0
1977	66,4	12,2	16,8	16,8	100,0
1978	66,2	12,9	16,1	17,7	100,0
1979	67,2	12,4	15,2	17,6	100,0
1980	66,1	15,8	17,2	16,7	100,0
1981	66,5	17,2	16,2	17,3	100,0

Belföldi értékesítés – lakossági bútorellátás

A kiskereskedelem bútoreladása 1976 és 1981 között mérsékelten – 5,5 százalékkal – nőtt, szemben az 1971–1975. évi 36,5 százalékkal. A kereslet mérséklődése több okra vezethető vissza:

- míg 1971 és 1975 között a bútortipar fogyasztói ára éves átlagban 4,7 százalékkal emelkedett addig 1976 és 1981 között évi 7,8 százalékkal, a lakosság reáljövedelme viszont ugyan ezen időszakokban 4,5, illetve 1,9 százalékkal nőtt;
- emelkedtek a lakásépítési költségek, és csökkent az építkezések üteme;

– az OTP-hitelre történő vásárlásoknál a készpénz előleget 1981. IV. negyedétől 20 százalékról 40 százalékra emelték.

A bútorforgalom alakulása a számítások szerint a reáljövedelem változásával szoros kapcsolatot mutat, a korrelációs együttható értéke +0,714. A reáljövedelem növekedésénél nagyobb ütemben nő a lakosság takarékbetét-állománya, ami az anyagi fedezetet biztosítja a nagyértékű tartós fogyasztási javak vásárlására. A lakosság előtakarékosága alapján valószínűsíthető, hogy a fizetőképes kereslet a bútórvásárláshoz is rendelkezésre áll, csupán az igénykeltő bútorok választéka hiányzik.

4. tábla

A bútórértékesítés és befolyásoló tényezőinek alakulása

Index	1976.	1977.	1978.	1979.	1980.	1981.
	évben (Index: előző év = 100)					
A kiskereskedelmi bútorel- adás						
értékindexe	103,9	108,8	109,9	115,4	101,5	110,0
volumenindexe	96,9	103,9	101,9	102,9	90,3	107,3
árindexe	107,2	104,7	107,9	112,2	112,4	102,5
Reáljövedelem-index	100,8	104,9	102,9	100,1	100,4	102,2

A bútorellátás színvonalára az iparon kívül a kereskedelem is jelentős hatást gyakorol. A kereslet és a kínálat találkozását a kereskedelem egyfelől az áreltérések alkalmazásával segíthette volna elő, ami ösztönzőleg hathatott volna a keresett termékek termelésének növekedésére, a korszerűtlen bútorok termelésből történő kivonására. Másfelől a jobb árueelosztás is hozzájárulhatott volna az optimális kereskedelmi választék kialakításához és a fogyasztóhoz történő eljuttatásához, ami mindmáig megoldatlan a raktárkapacitás szűkössége miatt. Adott raktárhelyzetben a fogyasztói igények széles bolti választékkal történő kielégítése még az 1981. évi termelési volumen mellett sem volt lehetséges.

Előrelépés történt az értékesítési formák fejlesztése terén. A terv célkitűzéseinek megfelelően a bútóripar bővítette a kereskedelemmel közös üzemeltetésű márkabolti, valamint a közvetlen kiskereskedelmi értékesítést, amelynek értéke a vizsgált hat év alatt megkétszereződött. Így aránya a lakossági célú belföldi értékesítésből az 1976. évi 10,4 százalékról 1981-ben 17,2 százalékra nőtt, mérsékelve a nagykereskedelem monopóliumát és egyben a vevőkkel való közvetlen kapcsolat révén lehetővé téve az élénkebb üzletpolitika kialakulását, a vásárlók igényeinek jobb megismerését. Megkezdődött a minta és prospektus alapján történő, valamint az előjegyzéses értékesítés és a fogyasztó lakására való szállítás, amelyek külföldön már régóta elterjedt és bevált módjai a fogyasztói igények kulturált kielégítésének.

A mennyiségi igények kielégítetlensége nem kényszerítette a bútóripart arra, hogy a fogyasztói igények magasabb fokon történő kielégítésére törekedjék. Az előjegyzéses értékesítés szélesebb körű elterjedését az anyagellátási rendszer megbízhatatlansága, a termelésprogramozás alacsony színvonala, a nem kielégítő információs kapcsolat akadályozza. A bútórforgalomnak körülbelül 10 százaléka realizálódik ebben az értékesítési formában, amely csupán a kulturált sorbanállás célját szolgálja, nem pedig eredeti rendeltetését, a fogyasztó igényeinek pontos, határidőre történő kielégítését. A gyártónak közvetlenül adott rendelés jelenleg még csak kísérleti jellegű, szélesebb körű bevezetésére a bútóripar ma, még nincs felké-

szülve. 1981-ben a szakágazat összes értékesítésének 1,4 százaléka került a gyártótól közvetlenül a fogyasztóhoz.

A bútorigipari termékek hazai értékesítését jelentősen befolyásolta az eladóterek bővítése, illetőleg a raktárhelyiségek fejlesztése. 1971-hez képest az eladótér 29 000 négyzetméteres bővülésével lehetőség nyílt a bútorok kulturáltabb bemutatására, bár ez még korántsem jelenti a teljes bútorválaszték bemutathatóságát. Az elárusító helyiség növelését előtérbe helyező koncepció másodlagosnak tekintette a raktárépítést. A raktárépítési tervnek 1970 és 1980 között csupán a fele valósult meg.

A bútorigipari export alakulása

A bútorigipar ötödik és hatodik ötéves terve a szakágazat exportorientáltságának növelését írta elő. Az előirányzatok teljesítésének egyik lehetséges formája a már bevált keresett termékek exportálása, új piacok felkutatása és nem utolsósorban építési fővállalkozásokban való részvétel. Ez utóbbi az átadott létesítmények bebútorozását jelenti, ami elsősorban a fejlődő országok oktatási, egészségügyi és szállodaépítési programjaiba való bekapcsolódással oldható meg.

A nemzetközi bútorigipari helyzet 1980-ig számunkra kedvezően alakult, 1980-tól viszont a konkurrencia fokozódott. Az exportorientáció tekintetében bekövetkezett intenzív növekedés ellenére (72,7 százalék) is csak csekély előrelépés volt tapasztalható, mivel a szakágazat összes értékesítésén belül az export aránya csupán szerényen – 4 százalékkal nőtt. Bár az export bővítésének feltételei a vizsgált időpontban a kapacitás tekintetében kielégítőek voltak, de a kevésbé rugalmas árpolitika, valamint az alapanyag-ellátás vonalán tapasztalható nehézségek mégis súlyos akadályt jelentettek.

1981-ben a bútorigipari export 56 százaléka irányult nem rubel relációba az 1976. évi 38 százalékkal szemben. A rubel viszonylatú értékesítés visszaszorulásának oka egyrészt a nem rubel elszámolású export fokozása, másrészt a szocialista országokba irányuló kivitel szintentartására vonatkozó központi törekvés. Nem rubel viszonylatú kivitelünk dinamikus növekedését az importáló országok 12–17 százalékos behozatali vámtétele is korlátozza. A nem rubel elszámolású export majdnem teljes egészében (95–99 százaléka) fejlett tőkés országokba irányul.

A szocialista országokba kerülő exportunk a vizsgált időszakban szerény mértékben (folyó áron 9,3 százalékkal) nőtt. Az államközi kontingensek beszűkülése miatt a kivitel fejlődése nem volt egyenletes. A kiemelkedően magas 1977. évi növekedést 1981-ig csökkenés váltotta fel. Az 1977. évi nagyobb volumenű export a belföldi értékesítési nehézségek áthidalására kapott kontingensen felüli szállítások eredménye.

5. tábla

A bútorigipari export relációnként (folyó áron)

Reláció	1977.	1978.	1979.	1980.	1981.
	évben (Index: előző év = 100)				
Szocialista	131,2	86,0	90,2	92,8	115,5
Tőkés	173,8	115,5	113,4	103,3	94,9

A tőkés viszonylatú export (folyó áron számítva) több mint kétszeresére emelkedett. Az 1977. évi ugrásszerű – 73,8 százalékos – növekedés kiemelkedő volt, ami

fokozatosan mérséklődött, 1981-ben pedig a növekedés csökkenésbe váltott át. A világpiacon a faanyagok árának csökkenése a bútórák csökkenését eredményezte. Hazánkban 1981-ben a faanyagok ára nem csökkent, így a vállalatok nem tudták mérsékelni a bútórákat, ami végül is az exportlehetőségek csökkenésével járt.

A recesszió a kereslet csökkenésében, az alacsony árajánlatokban nyilvánul meg, ami a hazai export veszteségessé válásához vezethet. A bútóripár külpiaci versenyképességének jelentős visszaesése az alábbi okokkal magyarázható:

– a tőkés országokhoz viszonyítva a termelékenységi színvonalnak a szakágazaton belüli kooperációk hiánya, az anyagmozgatás alacsony fokú gépesítettsége és a megbízhatatlan anyagellátás miatti elmaradása 40–60 százalékra becsülhető;

– a bútóripár költségeinek megközelítőleg háromnegyed része anyagköltség, ennek ellenére a szakágazat gazdálkodásában az anyagköltség csökkentése nem súlyponti kérdés, a szabályozórendszer nem preferálja megfelelően az anyagmegtakarítást, az árképzés nem ösztönzi a hulladékhasznosítást;

– az alapanyag-, alkatrész- és szerelvénygyártás területén jelentkező elmaradások miatti gyenge minőség, a háttérpári vállalatok laza szállítási fegyelme megnehezíti a megrendelő igényeire való gyors reagálást;

– a tőkés export nagy része (95 százaléka) „vevő modell” alapján készül, jóllehet a saját modellekkel való megjelenés a több ország piacán való értékesíthetőség mellett növelné az elérhető árszínvonalat is.

Az árszínvonal versenyképessé tétele az előbbieken való előrelépéssel és ezzel egyidejűleg az önköltség csökkentésével érhető el.

Jelentős a lemaradás a nemzetközi kooperációs kapcsolatok kiépítésében. 1976-ban két bútóripári kooperációs szerződés volt érvényben. A kooperációban termelt termékek értéke 1981-ben sem érte el az összes termelési érték egy százalékát. A tőkés relációból beszerzett, az európai átlagszínvonalat képviselő gépek teljesítménye a hozzájuk tartozó munkaszervezési ismeretek hiánya miatt jóval alacsonyabb az elérhetőnél. A bútóripár gyártási színvonalának emeléséhez, az export fokozásához egyre inkább szükség lenne a kooperációs kapcsolatok szélesítésére, ám ezt a jelenlegi piaci helyzet és a kockázatvállalás hiánya nem teszi lehetővé.

Az anyagellátás és fő sajátosságai

A bútóripári termelés anyagigényes tevékenység. A vizsgált időszakban az anyagköltség a termelési értéknek 60–65 százalékát tette ki. Az 1980. évi árrendezés az anyagköltségek arányában változást hozott. Az új árrendszer bevezetésével – az alapanyagok és félkésztermékek árképzésének külpiaci árbázisra történő helyezésével – a felhasznált anyagok értéke a termelési értékhez viszonyítva az 1976. évi 64,6 százalékról 1981-ben 67,4 százalékra nőtt.

6. tábla

A bútóripár anyagfelhasználási struktúrája (az összes anyagköltség százalékában)

Anyagcsoport	1976.	1981.
	évben	
Faanyagok	36,2	36,1
Technológiai vegyianyagok .	4,5	4,4
Tartozékok, szerelvények . .	7,7	6,3
Félkésztermékek	10,2	12,1
Kárpitos anyagok	20,4	16,7

A bútorigipari alapanyagok és segédanyagok mintegy 12 százaléka származik importból. Ez 1981-ben 35,5:64,5 arányban oszlott meg a rubel, illetve a nem rubel viszonylat között. A szakágazat anyagellátásában meghatározó szerepe van az importnak. A bútorok legfontosabb alkotóeleme a faanyag, amelynek jelentős része – 1981-ben a fenyőfűrészárúnak és az enyvezett lemeznek 50, a furnéroknak 10–15, a faforgácslapnak pedig 13 százaléka – import eredetű volt. Ezekből az alapanyagokból a rendelkezésre álló faállomány szűkössége, az erdőkitermelési munka fogyatékoságai, a korszerűtlen kapacitások miatt van szükség behozatalra. Viszonylag magas, körülbelül 30 százalék a felhasznált technológiai vegyi anyagok importhányada is. A termékek versenyképességének növelését a tetszetős, jó minőségű, nem rubel relációból beszerzett bútorvasalás segíti elő, amit a háttéripár elmaradott technikai színvonala tesz szükségessé.

Megállapítható, hogy a tőkés import- és exporthányad között nem volt szoros összefüggés. Egyes vállalatok esetében a kirívóan magas importanyag-felhasználást az export nagysága nem indokolta. A szövetkezeti szektor a szakágazat exportjának 40 százalékát adta, nem rubel elszámolású importjából 20 százalékban részesült.

Nemzetközi jelenség, hogy a lakáskultúra fejlődése következtében a természetes faanyagból készült bútorok felé tolódik el a kereslet. Ez a tendencia kielezi az ellentmondást a természetes faanyagok relatív szűkössége és az irántuk jelentkező igények között.

A bútorigipar fejlesztési koncepciója a fenyőfűrészárut helyettesítő lágylombos fűrészárú, a vastagsági méretben csökkentett agglomerált lapok, valamint a furnért helyettesítő anyagok felhasználásának növelését írta elő, az import csökkentése, valamint a fafajok jobb hasznosítása érdekében. A célkitűzéseknek a bútorigipar nagyrészt eleget tett.

A bútorok versenyképességének növekedését és a faanyag-takarékossági törekvések megvalósulását is lehetővé tenné a merev faanyagszabványok feloldása, ami a bútorigiparban a hulladék képződését és nem a faanyag ésszerű hasznosítását okozza. Ugyancsak a takarékosághoz vezetne, ha a bútorigipar a lemezipartól már kész méretreszabott bútorlapokat, kárpitramákat kapna, így a hulladék ott keletkezne, ahol további hasznosítása biztosított.

Változás tapasztalható a felhasznált vegyi anyagok özetételén belül is, lassan visszaszorul a hagyományos polieszterlakk felhasználása, korszerűbb, már kész felületet adó (savra keményedő poliuretán) lakkok alkalmazásának szerény mértékű – 5,6 százalékos – növekedése mellett. Térhódításukat a hazai gyártás hiánya és az importkorlátozás akadályozza.

A kapcsolódó ágazatok szerepe

A bútorigipar fejlődését és az export lehetőségét döntően meghatározzák a kapcsolódó területek – a fűrész- és lemezipar, a fémtömegcikk-ipar, a textilipar, a vegyipar – fejlettségi színvonala, fejlesztési lehetőségei.

A fűrész- és lemezipar és a bútorigipar kooperációs kapcsolata nem úgy alakult, ahogyan az a rekonstrukcióval egyidőben megfogalmazódott. Ennek oka egyrészt 1980 előtt a fűrész- és lemezipar exportérdekeltsége volt, másrészt pedig az a körülmény, hogy az erdőgazdaságok által szállított alkatrészek megmunkálási foka, minősége nem érte el a megfelelő színvonalat. A faanyagok árának világpiaci szintre emelése, valamint a kivitelük letiltása következtében 1980-tól a bútorigipar el látása az előző évekhez képest mennyiségben javult, minőségben viszont nem, világpiaci áron gyakran harmadosztályú minőséget kap.

Az elmúlt években a fűrész- és lemeziparban a rekonstrukció során bútorel- és bútorelalkatrész-gyártó kapacitások létesültek. Ugyanakkor a kooperáció keretében beszerzett alapanyagok, félkésztermékek ténylegesen nem feleltek meg a specifikációban meghatározottaknak. A megfelelő szélességű fűrészáru helyett kapott faanyagok csak nagyobb hulladékkal hasznosíthatók. A fűrészáru-ellátás megfelelő összetétele hozzájárulna a hulladék csökkentéséhez, a faanyag-takarékossághoz.

A piaci igényekhez való alkalmazkodás miatt a bútorelpar is fejlesztette bútorel- és alkatrészgyártó kapacitását. Emögött a párhuzamosság mögött árképzési problémák húzódnak meg. A vásárolt alkatrész árszintje ugyanis 10–30 százalékkal magasabb a sajáttermelésűnél.

A bútorelpar szerelvényekkel való ellátása elmaradt a kívánalmaktól. A hazai szerelvénygyártó ipart területi elaprózottság, korszerűtlen technika és elavult gyártmányok jellemzik. A háttérelpar sem mennyiségben, sem minőségben, sem pedig választékban nem tudja kielégíteni a bútorelpar igényeit, így szerelvényekből továbbra is szükség van importra, ami a behozatalt terhelő 40 százalékos vám ellenére is olcsóbb, mint a hazai kínálat.

A textiliparral kapcsolatban is elmondható, hogy hiányzik a két terület érdekösszhangja. A Lakástextil Vállalat a bútorelpari vállalatok által felhasznált kárpitozó anyagoknak körülbelül négyötödét állítja elő. Pozíciója következtében előnyben részesíti a közvetlen értékesítést. A monopol helyzet csökkentése egészséges versenyt teremtene a bútorszövetgyártók között, ami a minőségi és a választéki ellátás javulását tenné lehetővé.

A bútorelpar hazai előállítású vegyi anyagokkal történő ellátása sem mennyiségben, sem minőségben nem biztosított. Gyártásuk korszerűsítése hozzájárulhat a bútorelpar importjának csökkentéséhez és a minőség javításához.

Összességében elmondható, hogy a háttérelpari ágazatok elmaradottsága hátrányosan befolyásolja a szakágazat fejlődését. Akadályozza a nagy tömegben való gyártást, a gépek megfelelő kihasználását, a versenyképesség javítását, valamint a fogyasztói igényekre való gyors reagálást.

A termelési feltételek változása

A rekonstrukciót megelőzően a bútorelparban sok kisüzemben elavult gépi berendezésekkel, korszerűtlen körülmények között folyt a gyártás. A lakásépítkezések fellendülése, az életszínvonal növekedése az 1960-as évek második felében tartós keresletet teremtett a bútorok iránt. A megnövekedett mennyiségi igényeket a bútorelpar anyagi–műszaki színvonalának elégtelensége miatt nem tudta kielégíteni. A társadalmi igényeknek megfelelően a lakosság bútorellátásának javítása érdekében a Minisztertanács 1970-ben határozatot hozott a termelőkapacitások rekonstrukciójáról. A rekonstrukció korszerű üzemek, nagy termelékenységgű gépsorok, új technológiák révén megteremtette a tömegigény kielégítésének bázisát. Ezek azonban önmagukban egyre kevésbé alkalmasak a differenciálódó igények kielégítésére a kiegészítő tevékenységhez szükséges gépek beszerzésének elmaradása miatt.

A bútorelpar rekonstrukciójával a korpuszbútorok gyártásának első fázisa a fejlett bútorelparral rendelkező országokhoz viszonyítva közepesen fejletté vált. A gyártás befejező szakaszának – elő- és végszerelés – fejlesztése azonban elmaradt. Az anyagi eszközök nem megfelelő koncentrációja a rekonstrukcióval érintett vállalatoknál nem eredményezett átfogó, a termelés minden területére kiterjedő fejlesztést.

A szövetkezetek műszaki színvonala 1975-ben meglehetősen alacsony volt. 1976 és 1981 között a szövetkezetek fejlesztésére 800 millió forintot használtak fel. Az ötö-

dik ötéves tervidőszak beruházásai az elfogadható munkakörülmények biztosítása érdekében 55 százalékos építési hányaddal valósultak meg. A gépi kapacitások terén elért fejlődés nem jelentett nagyobb mértékű speciális gépesítést. A fejlesztési koncepció hiányossága volt, hogy a vertikális fejlesztések révén tovább nőtt a párhuzamos kapacitások köre.

Az ötödik ötéves terv egyik fontos célkitűzése a belföldi bútorellátás színvonalának emelése érdekében már megvalósult rekonstrukció hiányosságainak felszámolása, a szinttartó beruházások üzembe helyezése, valamint a konvertálható kapacitások bővítése volt.

Erre a célra a szakágazat fejlesztési előirányzatában 1,3 milliárd forint beruházás és 510 millió forint forgóeszköz-bővítés szerepelt. A tervszámokban meghatározott célok megvalósításához a bútoripar 1976 és 1980 között 2,1 milliárd forint és 1981-ben további 500 millió forint értékű beruházási ráfordítással növelte állóeszköz-állományát. A tervtől való eltérést a termelőszövetkezeteknél képződött fejlesztési forrástöbblet tette lehetővé.

A szóban forgó időszakban bekövetkezett változások nyomán (az 53,4 százalékos növekedés és a 13,0 százalékos csökkenés egyenlegeként) a bútoripar állóeszköz-állománya 40,4 százalékkal bővült. Az üzembe helyezés 57 százalékból saját forrásból, 34,6 százalékból beruházási hitelből, 7,2 százalékból költségvetési támogatásból valósult meg. Az állóeszközök értéke 1981 végén 5 milliárd forintot tett ki.

A szakágazat 1981. évi gazdálkodása 3,9 milliárd forint forgóeszköz-lekötést igényelt, ez 50 százalékkal több, mint 1976-ban. A növekedés döntően a forgóeszközök legnagyobb hányadát (70,7 százalékát) képviselő készleteknél következett be (41,5 százalék). Túlzott készletfelhalmozás a szövetkezeteknél jelentkezik, ahol a vizsgált hat évben 69,8 százalékkal nőtt a készletállomány a nettó árbevétel 29,1 százalékos növekedése mellett. Ez azzal magyarázható, hogy a szövetkezetek beszerzési nehézségek és minőségi problémák miatt készleteiket túlbiztosítják.

A rekonstrukció jellemző vonása volt, hogy a gépek és gépi berendezések volumene az állóeszközöknél gyorsabb ütemben, 58 százalékkal nőtt. Ennek hatására az ingatlanok, épületek aránya az 1976. évi 58,5 százalékról 1981-re 55,7 százalékra mérséklődött.

A vizsgált időszakban megtörtént a lapmegmunkálás, a felületkezelés, a kárpítóstechnológia korszerűsítése, javult a szociális ellátás, megkezdődött a számítógépes termelésirányítás. Nem történt jelentős előrelépés viszont a rekonstrukció során elmaradt szállítási utak létesítése és a raktárkapacitás bővítése terén (7500 négyzetméter helyett csak 4541 négyzetméterrel bővült a tárolótér).

A rekonstrukció során korszerű importgépek üzembe helyezésére került sor. Ezek lehetővé tették a termelési folyamat részleges automatizálását. 1975-ben az állami iparban a felszerelt gépi berendezések bruttó értékének 55 százalékát tették ki a részlegesen és teljesen automatizált gépek. Az ötödik ötéves terv időszakában 1978-ig megvalósult fejlesztések eredményeképpen 30 százalékra csökkent az emberi erővel és a mechanikusan működtetett gépi berendezések aránya.

Az állami bútoripar gépi berendezéseinek átlagos életkora 9,3 év, vagyis túlhaladta az amortizációs normák által meghatározott időtartamot. A nullára leírt gépek aránya 1981-ben a szocialista iparban 4,7 százalék volt. Lassú a gépek selejtezése, értéke a bruttó érték egy százalékát sem éri el. A vizsgált hat év alatt 125 millió forint értékű állóeszköz selejtezésére került sor, ami az 1976. év eleji nyitóállomány 4,2 százaléka.

A bútoripar előző tervidőszaki rekonstrukciójának befejezése után fontos kérdés a rendelkezésre álló gépek minél jobb kihasználása.

Az 1976. és 1979. évi felvételek szerint az állami bútorigarban a gépállomány naptári időalapjának kihasználása 2 százalékkal romlott, miközben a munkarend szerinti időalap kihasználása nem változott. Csekély növekedést jelez az átlagos műszakszám mutatója, ami a műszakpótlék bevezetésének tudható be. 1976 és 1979 között 65,1 százalékról 63,3 százalékra csökkent az első műszakban, 34,2 százalékról 35,1 százalékra nőtt a második, valamint 0,7 százalékról 1,6 százalékra a harmadik műszakban teljesített gépórák aránya.

A munkaerőhelyzet és a termelékenység alakulása

1976-ban a bútorigar 33 000 főt foglalkoztatott. A vizsgált hat évben a foglalkoztatottak létszáma több mint 10 százalékkal csökkent. Ennél valamivel kisebb (8⁰/₀) volt a fizikai állományba tartozók létszámának csökkenése.

A műszaki fejlődés a bútorigarban is befolyásolta a létszám szakmai összetételét. Nő az igény a gépészek, a vegyészek és az üzemszervezés területén dolgozók iránt. Ennek megfelelően a műszaki munkakörökben dolgozók létszáma 1976-hoz képest 4,1 százalékkal nőtt, miközben a nem fizikai állományúaké 19 százalékkal csökkent. Ez utóbbi hatására valamelyest – 2,5 százalékponttal – nőtt a fizikai munkakört betöltők aránya, részesedésük az összlétszámban 1981-ben 82,5 százalék volt.

A foglalkoztatottak létszámcsökkenésének oka egyrészt a bútorigarban kialakult alacsony bérszínvonal, másrészt pedig az, hogy a szövetkezeti szektorban az ötödik ötéves tervidőszakban végrehajtott egyesülések nagy létszámmérséklődéssel jártak. Az elmúlt években egyes szakágazatokban átfogó koncepció nélkül vállalati telephelyeket létesítettek, illetve fejlesztésekre került sor. Ezek egyes városokban, körzetekben a bútorigar szempontjából kedvezőtlenek voltak, elszívó hatásuk révén munkaerő-ellátási gondokat is okoztak.

7. tábla

A foglalkoztatottak létszámának alakulása 1976 és 1981 között

Foglalkoztatott	Az állami	A szövetkezeti	A szocialista
	iparban (Index: 1976. év = 100)		
Összesen	94,0	82,9	89,8
Fizikai foglalkozásúak	96,5	84,7	91,9
Nem fizikai foglalkozásúak	83,3	74,8	80,0

A korszerű technika alkalmazása, a szakmunka iránti igény növekedése, a gyártásközi szállítási utak lerövidülése a segéd munkások iránti szükséglet csökkenésének irányába hat. Ezzel szemben a bútorigar fizikai foglalkoztatottjainak szakképzettség szerinti összetételét a szakmunkát végzők arányának csökkenése – 46,6 százalékról 44,9 százalékra – és a szakmai ismeretekkel nem rendelkező betanított munkások arányának növekedése jellemzi. A segéd munkások aránya az elvárásoknak megfelelően csökkent.

Az exportorientációra vonatkozó célkitűzés a szakképzett munkaerő arányának növekedését feltételezi, a szakmunkát végzők aránya azonban éppen az exportban nagyobb szerepet játszó, a stílbútorgyártás miatt a magas szakmai tudást igénylő

szövetkezeti iparban csökkent nagyobb mértékben (az 1976. évi 52,6 százalékról 1981-ben 50,3 százalékra). A bútorigar szakmai struktúrája felhígult. Nem biztosított a szükséges utánpótlás két alapvető területen: a bútorasztalos és a kárpitos szakmában.

A bútorigar termelékenységi színvonala 1976 és 1981 között 55 százalékkal nőtt. Ezt az önmagában jelentős növekedést a gépállomány 58 százalékkal való bővülése, az anyagfelhasználás szerkezetének változása és a végrehajtott alkatrész-tipizálás eredményezte. Ennek ellenére az elmaradás a fejlett országok termelékenységi színvonalát tekintve – szakértői becslések szerint – 40–60 százalékos.

A bútorigart a technikai és a szervezési feltételek közti nagy különbség jellemzi. A rekonstrukció jelentős műszaki, technikai fejlődést eredményezett, ezzel azonban nem járt együtt a belső szervezettség fejlődése.

A fejlett bútorgyártással rendelkező országokban (Svédország, Franciaország, Belgium, Német Szövetségi Köztársaság) az iparágon belüli és az iparágak közötti technológiai szakosítás széles körűen elterjedt. Bútoralkatrészek gyártására a vállalatok egész sora specializálódott, így versenyképes áron a kívánt időben szállítják a megrendelt mennyiséget és minőséget. Ezzel szemben a szövetkezeteknél párhuzamos alap- és segédüzemi kapacitások jöttek létre a szükséges horizontális fejlesztés helyett, ami nagyobb tömegszerűséget, kevesebb élőmunka-ráfordítást és alacsonyabb árszínvonalat eredményezett volna.

A kooperációs kapcsolatok kiépítésére már vannak példák a bútorigarban, de a szállítási határidők be nem tartása, valamint az alkatrészek viszonylag magas árszínvonala mérséklően hat e folyamat terjedésére.

РЕЗЮМЕ

На протяжении последнего десятилетия произошли значительные изменения в структуре производства и техническом уровне венгерской мебельной промышленности. В результате осуществленной в течение четвертого и пятого пятилетних планов реконструкции были созданы материальные и технические условия для современного мебельного производства.

Автор производит обзор качества, конъюнктурного положения мебельных изделий, а затем показывает динамику сбыта по видам мебели. Затем занимается уровнем продажи населению мебели и вопросами материально-технического снабжения мебельной промышленности. Останавливается на роли примыкающих отраслей в снабжении мебельной промышленности материалами, деталями и комплектующими изделиями и в заключение рассматривает положение отрасли с точки зрения некоторых аспектов экономики труда.

SUMMARY

The production structure and the technical level of furniture industry in Hungary has considerably changed in the last 10 years. Owing to the reconstruction carried out in the fourth and fifth five year plan periods the material-technical conditions of furniture manufacturing become up-to-date.

The author considers the quality of the products of furniture industry, the market conditions and reviews the sales by kinds of furniture. The supply of the population with furniture, the questions of supply of material of furniture industry are dealt with as well. The role of related industries in the supply of basic material, spare part and fitting of furniture industry, finally certain problems of labour force in the furniture industry are analysed.

A BŰNÖZÉS ALAKULÁSA 1968 ÉS 1982 KÖZÖTT

DR. VAVRÓ ISTVÁN

A társadalmi érdeklődés az utóbbi időben fokozódott a bűnözés alakulása iránt. Az érdeklődés fokozódása a szakirodalomban éppúgy tapasztalható, mint ahogy érzékelhetően nőtt az e kérdéssel foglalkozó, nem kifejezetten szakirodalmi publikációk száma is.

A bűnözéssel foglalkozó álláspontok többé-kevésbé egységesek a közelmúlt és a jelen megítélését illetően, eltérők viszont az okokat és a feltételeket, valamint a jövőben várható tendenciákat tekintve.

A bűnözés alapvető jellegzetességeinek meghatározása viszonylag könnyű. A bűnügyi helyzet megítélése szempontjából meghatározó jelentőségű közvadas bűnözésre vonatkozó adatok ugyanis egyértelmű megfogalmazást tesznek lehetővé. Az elmúlt másfél évtizedben az ismertté vált közvadas bűncselekmények¹ száma és a jogerősen elítéltek² száma egyaránt nagyobb mértékben emelkedett, mint a büntetőjogilag vétőképes korú³ népesség lélekszáma. Ez a körülmény a bűnözési intenzitás növekedését mutatja.

A bűnügyi helyzet értékelésekor két körülményt kell szem előtt tartani. Az egyik az, hogy amennyiben a jelenség vizsgálatára túl rövid időszakot választunk, akkor a tendenciák nem érvényesülnek egyértelműen, pontosabban szólva a véletlenszerű, eseti hatások és az állandó jellegű hatások nem választhatók kielégítően szét. A másik az, hogy túl hosszú időszor esetén viszont már nemcsak a jelenség változik, hanem érvényesül a jogszabályváltozások torzító hatása is. A jogalkotás–jogalkalmazás szerepe ugyanis a statisztika szempontjából konstitutív. Ebből következik, hogy az elemzések során a jelenségben bekövetkező tényleges változások és az úgynevezett formális jogi tényezők hatásaként beálló változások megkülönböztetésére nincs mód. Ezzel a körülménnyel az elmúlt másfél évtized bűnügyi statisztikai adatait elemezve is szembe kell néznünk. Ebben az időszakban a bűnözés enyhébb formáival szembeni társadalmi tűrés (tolerancia) fokozódott. A dekriminalizációs tö-

¹ Az „ismertté vált közvadas bűncselekményeken” azokat a bűncselekményeket kell érteni, amelyek miatt az elrendelt nyomozást vádirat készítésével, vádindítvánnyal, bíróság elé állítással, tárgyalás mellőzésével kiszabandó pénzbüntetés indítványozásával, próbára bocsátás indítványozásával, alkoholisták kényszergyógyításának indítványozásával, vádemelés mellőzésével megrovás mellett, büntethetőséget kizáró vagy megszüntető ok alapján a nyomozás megtagadásával, illetve a nyomozás megszüntetésével, elkobzási indítvánnyal vagy a büntető eljárás más államnak történő felajánlásával fejezték be, valamint azokat a bűncselekményeket, amelyeknél az elkövető kilétét nem sikerült megállapítani. A fenti cselekmények elkövetői (azok kivételével, akiknek kiléte nem volt megállapítható) az ismertté vált bűncselekményeket elkövetők.

² Jogerősen elítéltek azok a személyek, akikkel szemben a bíróság bűncselekmény elkövetése miatt főbüntetést szabott ki, önállóan alkalmazható mellékbüntetést vagy intézkedést alkalmazott.

³ A hatályos jogszabályok szerint büntetőjogilag az vonható felelősségre, aki 14. életévét már betöltötte. A 14. életévét betöltött, de 18. életévét még be nem töltött személy fiatalkorú, a 18. életévét betöltött személy felnőtt korú.

rekvések (azaz a büntetőjogi eszközökkel történő üldözés körének szűkítése) jogszabályváltozások formájában is megjelentek.

A továbbiakban arra teszünk kísérletet, hogy az 1968 és 1982 közötti időszak bűnözéséről a rendelkezésünkre álló adatok alapján – legfontosabb vonásait illetően – átfogó képet adjunk.

*Az ismertté vált közvádas bűncselekmények száma,
a felderítési arány*

Az ismertté vált közvádas bűncselekmények száma hazánkban az 1968 és 1982 között eltelt másfél évtizedben mintegy 18 százalékkal emelkedett. Az időszak első tíz évében e cselekmények száma viszonylag tág határok között mozgott ugyan, de még a legmagasabb érték sem érte el az 1982. évi szintet. Az időszak utolsó harmadában a legkevesebb közvádas bűncselekmény 1979-ben vált ismertté (125 000), azóta a tendencia emelkedő irányzatú. Ez gyakorlatilag azt jelenti, hogy míg 1968-ban naponta átlagosan 323 közvádas bűncselekmény vált ismertté, addig az 1982-ben elkövetett 139 795 bűncselekmény napi 383 ismertté vált bűncselekményt jelent. A helyzet kedvezőtlen voltát még inkább érzékelhetjük, ha azt is tudjuk, hogy az emelkedés mértéke az utolsó négy évben magasabb volt, mint az azt megelőző 11 év legalacsonyabb és legmagasabb értéke közötti különbség.

4. tábla

*Az ismertté vált közvádas bűncselekmények száma
és az elkövetők felderítése*

Év	Az ismertté vált közvádas bűncselekmények száma összesen	Ebből az elkövető felderítése		Az eredménytelen felderítések aránya az összes ismertté vált bűncselekmény százalékában
		sikerült	nem sikerült	
1968	118 254	95 577	22 677	19,2
1970	122 289	102 748	19 541	16,0
1975	120 889	95 401	25 488	21,1
1980	130 470	96 448	34 022	26,1
1982	139 795	100 395	39 400	28,2

A bűncselekmények számának emelkedésével egyidejűleg romlott a felderítési arány. Ez nem abszolút, hanem relatív romlást jelent. Mint az az 1. táblából látható, emelkedett azoknak a cselekményeknek a száma is, melyeknek elkövetőjét felderítették, ennek mértéke azonban elmaradt az ismertté vált közvádas bűncselekmények számában bekövetkező emelkedés mértékétől. Az ismertté vált közvádas bűncselekmények száma ugyanis 1968-hoz viszonyítva 18 százalékkal emelkedett, a felderítési arány romlása miatt azonban az eredményes felderítések 5 százalékos növekedésével szemben a felderítetlen esetek száma 74 százalékkal nőtt. Így aztán míg 1968-ban még az ismertté vált közvádas cselekmények 81 százalékában sikerült az elkövetőt felderíteni, addig ez az arány 1982-ben már csak 72 százalék volt. A nem derített elkövető bűncselekmények arányának 19 százalékról 28 százalékra és

mennyiségének 74 százalékkal történő emelkedése azt jelenti, hogy míg 1968-ban 22 677 olyan bűncselekmény volt, amelyeknek az elkövetőjét nem derítették fel, addig az ilyen cselekmények száma 1982-ben már 39 400-at tett ki.

A felderítés hatékonyságának csökkenéséből következik, hogy a bíróság elé kerülő vádlottak száma kisebb mértékben emelkedett, mint az ismertté vált bűncselekményeké. Az a körülmény, hogy az eredményes felderítések száma is emelkedett, arra enged következtetni, hogy a hatékonyság csökkenésének oka nem a bűnüldözői munka színvonalának csökkenése, hanem annak következménye, hogy az ezzel foglalkozó apparátus teljesítőképessége kisebb mértékben növekedett, mint a bűnözés volumene. A bűnüldöző apparátus létszáma – az elkövetőkétől eltérően – nem emelkedett.

A bűnözés intenzitása és tendenciája

Magyarország lakosságának sajátos korösszetételéből következik, hogy a bűnözés helyzetének értékelésekor a bűncselekmények, az elkövetők és az elítéltek abszolút száma mellett vizsgálni kell az intenzitási mutatószámokat is. Az egyes korosztályok létszáma között ugyanis jelentős különbség van, ezért már viszonylag rövid időszor esetén is csak tisztított kriminalitási arányszámokkal érzékeltethetők teljes pontossággal a kriminalitás esetleges változásai.

Az elítéltek 100 000 büntetőjogilag vétőképes korú lakosra jutó száma az elmúlt másfél évtizedben fokozatosan – némi hullámváz után az utóbbi néhány évben határozottan – emelkedett. Az emelkedés átlagosan 13 százalékos értéke mögött azonban igen kedvezőtlen jelenség húzódik meg. Annak mértéke ugyanis – mint erre később még visszatérünk – a fiatal korcsoportokban lényegesen felülmúlja az idősebb évjáratokba tartozóknál tapasztalható mértéket. Ez sajnos azt bizonyítja, hogy a bűnözés intenzitása az elmúlt másfél évtizedben minden dekriminalizációs törekvés ellenére fokozódott. Az egész időszak során tapasztalható időnkénti alacsonyabb értékek szinte minden esetben formális jogi tényezőkhöz (közkegyelmi rendelkezés, anyagi vagy eljárásjogi szabály változása) kötődnek. Ezzel magyarázható, hogy – mint látni fogjuk – 1970-ben a közkegyelmi rendelkezés hatásaként a kapott értékek általában alacsonyabbak a megelőző időszak értékeinél is. Ha mindehhez még hozzászámítjuk a felderítési arány ismert mértékű romlását, akkor megállapíthatjuk, hogy a bűnügyi helyzet – bár azt nem elsősorban az elítéltek adatai alapján vizsgálják – a valóságban rosszabb, mint azt az elítéltek adatai alapján gondolni lehetne.

A bűnözés szerkezete

A bűnözés intenzitásának emelkedése felveti azt a kérdést, hogy e növekedés együtt járt-e a bűnözés szerkezetének hátrányos megváltozásával. Hátrányos változáson általában a súlyosabb bűncselekmények számának vagy arányának növekedését értik. Az elmúlt másfél évtized adatai azonban – egyes véleményekkel ellentétben – nem bizonyítják, hogy a bűnözés intenzitásának növekedése együtt járt a súlyosabb cselekmények számának emelkedésével. Ez annál is figyelemre méltóbb, mert a dekriminalizációs törekvések elsősorban a bűnözés enyhébb részének arányát csökkentik. A büntető bírói útról történő elterelés, illetőleg bizonyos magatartások büntetőjogi úton történő üldözésének megszüntetése értelemszerűen a súlyosabb cselekmények arányának növekedéséhez vezet. A dekriminalizáció sajátos eredménye tehát, hogy míg általa a bűnözés statisztikai adatokban tükröződő volumene csökken, s ezzel a tényleges helyzetenél kedvezőbb képet kapunk, addig

ugyanezen hatás eredményeként a súlyosabb cselekmények arányának növekedésével a bűnügyi helyzet a valóságosnál rosszabbnak is tűnhet. Természetesen hangsúlyozni kell, hogy az igazságügyi statisztika nem a társadalom általános morális állapotát jelzi, hanem a büntetőjogi normaszegések bírósági hatáskörben elbírált részének mennyiségét mutatja. Mindez nem változtat azon a körülményen, hogy a jogszabályváltozások következményeként is alakuló adatok nemcsak a magatartások számának változását, hanem – mint már említettük – ezek megítélésének változását is tükrözik.

A véleményalkotáskor nem hagyható figyelmen kívül az a körülmény sem, hogy a súlyosabb cselekmények körében az eredményes felderítések aránya magasabb, mint a legenyhébbek között. Ebből következik, hogy a bűnügyi s ezen belül az igazságügyi (bírósági) statisztikában a súlyosabb cselekmények képviseleti aránya (az ilyen cselekmény miatt elítéltek száma) magasabb a valóságosnál, míg az enyhébb cselekmények miatt elítélteké viszonylag kisebb.

Figyelemmel arra, hogy a bűnözési helyzet alakulásáról alkotott kép megformálásakor a súlyos bűncselekmények képviseleti arányának és különösen az e téren megmutatkozó intenzitásnak meghatározó szerepe van, az elítéltek adatai alapján külön megvizsgáltuk a legsúlyosabb, illetőleg a közvélemény által legveszélyesebbnek tartott vagy leginkább elítélt magatartások dinamikáját. Ezek a cselekmények a szándékos emberölés, az erőszakos közösülés, a szándékos súlyos testi sértés, a hivatalos személy elleni erőszak, a garázdaság, a rablás, valamint a betöréses lopás. Az elmúlt másfél évtized bírósági adatait áttekintve, a következő képet kapjuk.

2. tábla

Erőszakos bűncselekmények miatt elítéltek gyakorisága*

Év	Emberölés	Erőszakos közösülés	Szándékos súlyos testi sértés	Hivatalos személy elleni erőszak	Garázdaság	Rablás	Személyek javait károsító betöréses lopás
1968	4,6	5,3	44,8	14,5	40,8	3,6	16,1
1970	5,2	8,2	42,8	18,7	59,1	4,5	9,4
1975	3,6	5,9	45,7	14,3	43,6	6,6	18,4
1980	3,3	4,7	42,3	10,3	29,3	9,7	25,3
1982	3,4	5,2	45,4	10,4	29,9	12,1	29,0

* Fiatal- és felnőtt korúak együtt.

A szándékos emberölés (ideértve a kísérleteket és az erős felindulásban elkövetett eseteket is) miatt elítéltek száma 432 és 278 (mint szélső értékek) között változott, átlaga 362 volt. A csökkenő tendenciát bizonyítja, hogy az elítéltek száma az időszak utolsó öt évében minden esetben az említett átlag alatt maradt, és a megfigyelt legalacsonyabb intenzitási értékek közül ötöt is ugyanezen időszakban mérhettünk. Az emberölés miatt elítéltek számának alakulása azért különösen megbízható jelző, mert a felderítési arány – amellet, hogy e bűncselekménynél a legmagasabb – viszonylag állandó is. Az elítéltszám és a bűnelkövetések száma ezért itt tér el a legkevésbé.

Az erőszakos közösülések miatt elítéltek évi átlagos száma 474 volt. Az összességében stagnáló vagy inkább csökkenő tendenciát bizonyítja, hogy bár az elítél-

tek száma az utóbbi években ismét emelkedett, az időszak utolsó harmadában mindvégig átlag alatti volt.

A *szándékos súlyos testi sértés* miatt elítéltek száma 1968 és 1982 között évente átlagosan 3776 volt. Ilyen cselekmények miatt a legtöbb személyt (4082) 1974-ben, a legkevesebbet (3377) 1969-ben ítélték el. A legalacsonyabb és a legmagasabb elítéltszám viszonylag csekély különbsége – különösen ha azt vesszük figyelembe, hogy a második legalacsonyabb érték 3564 volt – a jelenség viszonylagos stabilitására utal. Ezt bizonyítja még, hogy a legutóbbi négy évtől kettőben alacsonyabb, kettőben pedig magasabb volt az elítéltek száma az említett átlagértéknél. Az intenzitás növekedését itt sem tapasztaltuk.

A *hivatalos személy elleni erőszak* miatt elítéltek évi átlagos száma 1198 volt. A legmagasabb szám 1562, a legalacsonyabb 885. A legtöbb személyt 1970-ben, a legkevesebbet 1979-ben és 1982-ben ítélték el. A csökkenő tendenciát bizonyítja, hogy az elítéltek száma a legutóbbi hat évben mindvégig az átlag alatt maradt.

A *garázdaság* miatt elítéltek átlagos száma 3682. A legtöbbet 1971-ben (5860), a legkevesebbet (2385) 1981-ben ítélték el. A garázdasággal kapcsolatban szükséges megjegyezni: mivel szabálysértési alakzata is van, a bírói szakasz e magatartások ismertté vált részéről nem ad teljes képet. Ám ha figyelembe vesszük a társadalmi toleranciának a jogalkalmazás határain belüli fokozódását, a bírói szakasz adatai alapján akkor is csökkenő tendenciát állapíthatunk meg. Ezt bizonyítja, hogy az elítéltek száma a legutóbbi hat évben az átlag alatt volt.

A *rablásra* vonatkozóan sajnálatos módon nem érvényesek azok a viszonylag kedvező megállapítások, amelyeket az eddig vizsgált súlyos és erőszakos bűncselekmények miatt elítéltekre vonatkozó számadatok alapján tehettünk. Az eddig tárgyalt cselekményektől eltérően ugyanis a rablás miatt jogerősen elítéltek száma 1968 és 1982 között az 1968. évi mennyiség három és félszeresére nőtt. Különösen szembetűnő és kedvezőtlen jelenség a fiatalkorúaknál tapasztalható emelkedés rendkívüli mértéke. Míg ugyanis a felnőttek között a rablás miatt elítéltek száma 1982-ben alig valamivel több mint háromszorosa volt az 1968. évi elítéltszámnak, addig a fiatalkorúaknál a növekedés mértéke négyszeres. Ennél is kedvezőtlenebb a kép, ha a korstruktúra ismert, torzító hatásának kiküszöbölése érdekében nem az abszolút számokat, hanem az intenzitási mutatókat vizsgáljuk. A 100 000 megfelelő életkorú lakosra jutó elítéltszám ugyanis a fiatalkorúaknál már 1968-ban is lényegesen magasabb volt (12,2), mint a felnőtt korúaknál (2,8). Az eredeti, valamivel több mint négyszeres intenzitásbeli különbség ugyanis 1982-re már több mint hétszeresére nőtt, és a felnőtteknél tapasztalható 8,7-es értékkel szemben 64,2-es értéket ért el. Ez annyit jelent, hogy míg az intenzitás növekedése a felnőtteknél a szintén magas értéket jelentő több mint háromszorosára, addig a fiatalkorúaknál több mint ötszörösére nőtt. A növekedés mértéke egyébként különösen az utóbbi időben gyorsult fel. A helyzet pontos ismerete érdekében meg kell még jegyezni, hogy a rablások tényleges száma nagyobb mértékben emelkedett, mint ahogy azt az elítéltek adatai tükrözik. 1982-ben például a felderítetlen tettesek aránya 24 százalék volt. A rablás növekedési ütemének mértékét jól jelzi még, hogy az 1968 és 1982 közötti, évente átlagosan 608 elítéltszám az időszak elején mért értéknél 52 százalékkal volt magasabb, míg az elítéltek 1982-ben regisztrált száma már 69 százalékkal felülmúlta az átlagot.

A közvéleményt foglalkoztató cselekmények között megkülönböztetett figyelem kíséri a *betöréses lopások*, illetőleg az ezek miatt elítéltek számának alakulását. Ezek számbavételével kapcsolatban három dolgot kell megjegyezni. Az egyik, hogy a közvéleményben, illetőleg a kriminológiai szóhasználatban „betöréses lopás” néven em-

lített bűncselekmény – megvalósítási formáján alapuló minősítését tekintve – több különböző magatartás összefoglaló neve. A másik, hogy a betöréses lopásnak tekintett magatartások egy részének törvényi tényállása a megfigyelt időszakban megváltozott. A bírósági statisztika – kötve lévén a minősítéshez – követi ezt a megoldást, s így a segítségével a jelenségről alkotott kép nem fedti minden esetben azoknak a magatartásoknak a körét, amelyeket a közvélemény ilyenként tart számon. A harmadik körülmény az, hogy a bírósági statisztika a megfigyelt időszak 1968 és 1971 közötti éveire csak a személyek javai sérelmére elkövetett ilyen bűncselekményekre vonatkozó adatokkal rendelkezik. A társadalmi tulajdon sérelmére elkövetett hasonló cselekmények számbavételére 1972 óta van lehetőség.

A betöréses lopás miatt elítéltek számára vonatkozó adatok a közvéleményben elterjedt nézetek helyességét támasztják alá. 1982-ben ilyen bűncselekmény miatt 4102 személyt ítéltek el, közülük 2461 állampolgárok sérelmére követte el cselekményét. Az elmúlt évtized, még pontosabban az 1972 és 1982 között eltelt 11 év bírósági adataiban az a legfigyelemreméltóbb, hogy míg a személyek javai sérelmére elkövetett betöréses lopások száma 68 százalékkal emelkedett, addig a társadalmi tulajdon sérelmére elkövetett cselekmények száma több mint háromszorosára emelkedett. (Az ilyen cselekmények miatt elítéltek száma 1972-ben 484, 1982-ben 1641 volt.)

A betöréses lopásoknál még inkább helytálló az a megállapítás, hogy a bírósági statisztika adatainak tükrében a helyzet kedvezőbbnek tűnik, mint amilyen az a valóságban. A felderítési arány ugyanis (a nyomozás eredményességének összes cselekményhez viszonyított százalékos mutatója) fokozatosan romlik. 1968-ban még a betöréses lopások elkövetőinek 60 százalékát sikerült felderíteni, 1982-ben viszont ez az arány már csak 46 százalék volt. A nyomozás eredményessége érdekében egyébként a bűnüldöző szervek egyre nagyobb erőfeszítésekre kényszerülnek. A betöréses lopások évi számát figyelembe véve ugyanis 1968-ban hazánkban még átlagosan napi 18 betöréses lopás történt, ez a szám azonban fokozatosan emelkedett, és 1982-ben már csaknem napi 50 volt.

A közvélemény által – a bűnözés megítélése szempontjából – legjellemzőbbnek és legsúlyosabbnak tartott cselekmények intenzitása tehát – a rablás és a betöréses lopás kivételével – nem emelkedett, hanem inkább stagnált, vagy csökkent. E két cselekmény közös jellemvonása, hogy mindkettő anyagi javak ellen irányul, motivációja tehát értelemszerűen a haszonszerzés. A bűnözési intenzitás átlagosan tapasztalt növekedése mögött tehát nem a súlyos, erőszakos cselekmények számának és gyakoriságának növekedését, hanem valamilyen más okot kell keresnünk. Az adatok alapján úgy tűnik, hogy e jelenség az anyagi javak elleni, haszonszerzés által motivált cselekmények számának és arányának növekedésében keresendő. A statisztikai adatok e feltételezés valószínűségét támasztják alá. A társadalmi tulajdont és a személyek javait károsító bűncselekményeket elkövetők, illetőleg az azok miatt jogerősen elítéltek száma fokozatosan emelkedik.

Ha még azt is figyelembe vesszük, hogy a dekriminalizációs törekvések a vagyon elleni cselekmények legenyhébb kategóriáiban érvényesülnek elsősorban, valamint hogy a felderítési arány ezeknél a cselekményeknél a legrosszabb, akkor csak megismételni tudjuk azt a már korábban is hangoztatott álláspontot, hogy a vagyon elleni bűnözés méreteit és növekedését a bírósági statisztika nem tükrözi teljes terjedelmében.

A közvélemény bűnözés struktúrájában és dinamikájában bekövetkezett változásokat szemlélve joggal vetődik fel a kérdés, tükröződnek-e mindezek az elítéltek adataiban is. Annak érdekében, hogy a kérdés lényegére választ kapjunk, át kell tekin-

tenünk néhány, a lényeg szempontjából jelentősnek tekinthető ismételre vonatkozó adatot.

Az elítéltek nem és életkor szerinti jellemzői

A kriminálstatisztika Magyarországon már több mint egy évszázadot átfogó idősorai azt bizonyítják, hogy az elítéltek között a férfiak és a nők aránya nagy stabilitást mutat, és hasonló állandósággal eltér a férfiak és a nők népességben belüli arányától. Ez a megállapítás a megfigyelt időszakban is helytállónak bizonyul. 1968 és 1982 között a közbiztonsági bűncselekmények miatt jogerősen elítéltek 86–90 százaléka volt férfi, s ennek megfelelően 10–14 százaléka nő.

Az arányokat tekintve első megközelítésben szembevetendő különbség a különböző korcsoportokba tartozó elítéltek, s így a felnőtt és fiatalkorúak között sem mutatkozott meg. A kérdést közelebbről vizsgálva azonban azt tapasztaljuk, hogy az intenzitás növekedésének üteme már korántsem volt valamennyi kategóriában egyenletes. Mint arra már az előzőekben utaltunk, a leglényegesebb különbség az egyes korcsoportok bűnözési intenzitásának különbözősége mellett az intenzitás változásának korcsoportok szerint eltérő mértékében van. A bűnözési intenzitás felnőtt korúaknál tapasztalt növekedésének mértékét ugyanis a fiatalkorúaké messze meghaladja.

A nemek eltérő bűnözési intenzitásában a hosszú időn át tapasztalttól eltérő, újszerű és kedvezőtlen jelenség figyelhető meg. Az ugyanis, hogy a fiatalkorúak között a lányok bűnözési intenzitása – bár számuk még nagyságrendileg elmarad a fiúkétól – minden más kategóriát messze meghaladó mértékben, 62 százalékkal emelkedett, ugyanakkor, amikor a felnőtt korú nők bűnözési intenzitása csak 2 százalékkal emelkedett. Az emelkedés nagyságát még inkább érzékelteti, ha figyelembe vesszük, hogy ugyanezen idő alatt a felnőtt korú férfiak bűnözési intenzitása mintegy 10 százalékkal, de még az igencsak magas értéket mutató fiatalkorú fiú bűnözési intenzitása is „csak” 59 százalékkal emelkedett. Ez a gyakorlatban azt jelenti, hogy ha a tendencia tovább folytatódik, e korosztályok felnőtt korba lépésével a férfi és a női bűnözés közötti ma még igen nagy különbség csökkenni fog, esetleg a nők bűnözési intenzitása megközelíti a férfiakét.

A korábbiakban többször utaltunk arra, hogy a bűnözési gyakoriság növekedésének különbsége a fiatalkorúaknál tapasztalt 61 százalékkal szemben a felnőtt korúaknál 13 százalék volt. Emögött az átlagos érték mögött azonban a különböző felnőtt korú korcsoportok bűnözési intenzitásában rendkívül nagymértékű különbségek vannak. Míg ugyanis az idősebb korcsoportok bűnözési intenzitása stagnál, vagy éppen kismértékben csökken, addig a fiatal felnőttek korcsoportjában az emelkedés – különösen az utóbbi időben és feltehetően a már korábban magas bűnözési intenzitást mutató fiatalkorúak felnőttkorba lépése miatt – számottevő. Nagyon magasnak kell tekintenünk az emelkedés mértékét – 53 százalék 15 év alatt – a 18–19 évesek korcsoportjában, különösen, ha azt vesszük figyelembe, hogy a bűnözés szempontjából meghatározó jelentőségű férfi népesség jelentős hányada ebben az életkorban sorkatonai szolgálatát teljesíti, s így közbiztonsági üldözendő köztörvényes bűncselekmény elkövetésére objektíve is kevesebb lehetősége van.⁴ Az arányok alakulásának értékelésére bemutatjuk néhány korcsoport bűnözési gyakoriságának alakulását nemenként és együttesen.

⁴ Az elemzés készítésekor az időszak minden évének adatait feldolgoztuk, itt és a továbbiakban azonban – terjedelmi okokból – csak néhány év adatát közöljük. Az elemzés a katonai bíróságok által elbírált ügyek adatait nem tartalmazza.

3. tábla

A közbiztonsági bűncselekmények elkövetése miatt jogerősen elítéltek gyakorisága*

Év	Fiatal- korúak	18–19	20–24	30–34	40–44	50–54	60–69
		éves					
Férfiak							
1968	1102	2213	2172	1868	1071	560	160
1970	1155	2192	1969	1661	888	479	140
1975	1556	2916	2255	1942	1287	638	157
1980	1582	3195	2272	1758	1173	528	132
1982	1754	3467	2417	1889	1282	570	153
Nők							
1968	169	324	273	255	198	95	23
1970	135	225	216	205	132	65	21
1975	229	318	257	207	193	99	20
1980	218	398	317	233	184	98	22
1982	273	424	363	259	201	105	24
Férfiak és nők együtt							
1968	645	1304	1233	1035	620	312	86
1970	653	1229	1105	908	498	258	76
1975	909	1651	1277	1074	727	352	81
1980	919	1832	1317	1004	660	303	70
1982	1037	1988	1410	1082	726	327	81

* 100 000 megfelelő életkorú lakosra számítva.

A vizsgált adatok arra utalnak, hogy a felnőtt korúak bűnözési intenzitásának a bűnözési aktivitás szempontjából kiemelkedő jelentőségű fiatal korcsoportok felnőtt korba lépésével összefüggő emelkedése ellenére a fiatalok és a felnőtt korúak bűnözési gyakorisága közötti különbség fokozódik. Ez pedig csak abban az esetben lehetséges, ha a vétőképes kort elérő, legfiatalabb generáció bűnözési intenzitása fokozatosan felülmúlja a nála idősebb évfázatokét. Az adatok sajnos ennek a helyzetnek a fennállását bizonyítják. Míg ugyanis 1968-ban a fiatalok és a felnőtt korúak 100 000 megfelelő életkorú lakosra számított elítélt figyelembevételével mért bűnözési intenzitása nem különbözött lényegesen, addig ez a különbség ma már másfélszeres. 1968-ban – 100 000 megfelelő életkorú lakosra számítva – a bűnözés intenzitása a fiataloknál 645, a felnőtt korúaknál 632 volt. 1982-ben viszont a felnőtt korúak ugyanilyen módon számított 690-es gyakorisági mutatójával szemben a fiatalok intenzitási mutatója 1037-re emelkedett. A bűnözés ugyan túlzottan bonyolult társadalmi jelenség ahhoz, hogy a jövőre vonatkozóan egy vagy akár néhány mutatószám alapján egyértelműen következtetéseket lehetne levonni, azt azonban még így is megkockáztathatjuk, hogy megjegyezzük: amennyiben ez a tendencia tovább tart, és a közeljövőben büntetőjogilag vétőképes korba lépő, nagy létszámú korosztályokra nézve is igaznak bizonyul, akkor a bűnözés további, még a jelenlegit is meghaladó mértékű emelkedésével kell számolnunk.

A kriminológiai kutatások és a kriminológiai felvételek egyértelmű megállapítása, hogy a családi állapot és a bűnözés intenzitása között szoros összefüggés figyelhető meg. Tapasztalati tény, hogy a bűnelkövetők között viszonylag magas a nőtlenek–hajadonok aránya, illetőleg az ilyen családi állapotba tartozó népesség kriminalitása az átlagosnál magasabb. A jelenséget tulajdonképpen természetesnek kell tekinteni, ha abból indulunk ki, hogy a bűnözési intenzitás a fiata-

labbb életkorban magasabb, és ebben az életkorban magas a nőtlenek–hajadonok aránya is. Hasonló okkal, életkori tényezővel magyarázható az özvegyek alacsony kriminalitási mutatószáma is.

4. tábla

A közvadás bűncselekmények miatt jogerősen elítéltek száma*

Év	Nőtlen	Házias	Elvált	Özvegy
	Férfiak			
1968	1807	962	3809	227
1970	1736	803	3603	220
1975	2224	967	3939	244
1980	2242	859	3767	241
1982	2328	905	4040	280
	Nők			
1968	254	157	415	51
1970	195	112	277	33
1975	276	126	314	35
1980	331	130	387	40
1982	354	142	425	44
	Férfiak és nők együtt			
1968	1155	560	1620	80
1970	1111	458	1444	63
1975	1436	547	1674	70
1980	1502	495	1662	73
1982	1576	524	1816	82

* Felnőtt korúak, 100 000 azonos családi állapotú lakosra számítva.

A rendezett családi élet kriminalitást csökkentő hatásának bizonyítékeként szokták idézni azokat az adatokat, amelyek azt igazolják, hogy az elváltak kriminalitása magasabb a házasságban élőkénél. Ezeknek a megállapításoknak a helyességét – éppúgy, mint a nőtlenek–hajadonok magas és az özvegyek alacsony kriminalitási mutatójára vonatkozókat – a megfigyelt időszak adatai is igazolják. A pontosság kedvéért szükséges azonban megjegyezni, hogy a házias családi állapotról vonatkozó mutatószámok soha nem lehetnek teljesen pontosak, mert igaz ugyan, hogy az igazságügyi statisztika kimutatja a házastársuktól külön élők számát, a népesség egészére vonatkozó s így az intenzitás számításának alapját képező kategóriában azonban ugyanennek a kimutatására nem kerül sor. Így a népesség jogilag háziasnak minősülő kategóriáit az elkövetők jogilag is és ténylegesen is házias, valamint a jogilag háziasnak minősülő, de ténylegesen különváltan élők kategóriájának együttes számával lehet csak összehasonlítani. Ennek ellenére az elváltak bűnözési gyakorisága még az így összevont kategória bűnözési intenzitását is három–három és félszeresen felülmúlja. Mindez a rendezett háziasélet és az alacsonyabb kriminalitás összefüggésére világít rá. Szükséges azonban nyomatékosan hangsúlyozni, a kapott adatok nem alkalmasak arra, hogy segítségükkel a háziasélet kriminalitást csökkentő hatását egyértelműen bebizonyítsuk. Lehetséges, sőt talán valószínű ugyanis egy más irányú összefüggés, nevezetesen az, hogy ugyanazon jelenség, a közösségi életre való alkalmasság eltérő foka jelenik meg mindkét esetben. A büntetőjogi normákat megszegők a családi életre is kevésbé alkal-

masak, mint a törvénytisztelő állampolgárok, vagy megfordítva, a családi életbe beilleszkedni képtelenek a büntetőjogi normákat is könnyebben szegik meg.

A fiatal korosztályok növekvő bűnözési intenzitásának szembeüvő bizonyítékát találjuk az elítéltek családi állapot szerinti megoszlását vizsgálva, s itt található újabb jelét a fiatal korcsoportba tartozó nők növekvő bűnözési intenzitásának is. Míg ugyanis az elváltaknak a nőtlenekét-hajadonokét egyébként felülmúló bűnözési intenzitása 1968 és 1982 között 12 százalékkal emelkedett, addig a nőtlenek-hajadonok bűnözési intenzitásának növekedése 36 százalék volt. Más oldalról megközelítve a kérdést: míg az elváltak kriminalitási arányszáma az időszak kezdetén mintegy 40 százalékkal múlta felül a fiatalabb korcsoportba tartozó nőtlenek-hajadonok hasonló mutatószámát, addig ez a különbség a fiatal korosztályok növekvő bűnözési intenzitása következtében 15 százalékra csökkent. Hasonlóan szembeüvő az is, hogy míg az elváltak bűnözési intenzitása a férfiaknál és a nőknél egyaránt viszonylag kismértékben emelkedett, addig ugyanezen idő alatt a nőtlen férfiak bűnözési intenzitása 29, a hajadon nőké 39 százalékkal emelkedett.

Az iskolai végzettség és a bűnözési gyakoriság összefüggése a bűnügyi kutatások régi témája. Általánosan elterjedt nézet, hogy az iskolai végzettség és a bűnözési gyakoriság között negatív kapcsolat van. Mindebből logikusan következne, hogy az össznépeség iskolai végzettségi színvonalának általános emelkedésével együtt csökkennie kellene a bűnözés intenzitásának. Már a múlt század végének magyar kriminálstatisztikai szakirodalmában ismertek voltak olyan nézetek, melyek szerint a népeség iskolázottsági színvonalának növekedése a bűnözés – elsősorban az erőszakos bűnözés – csökkenését eredményezi majd.

Az 1968 és 1982 közötti időszak adatai nem alkalmasak arra, hogy ennek a feltetelezésnek a helyességét egyértelműen megerősítsék. A népeség iskolázottsági mutatóinak fokozatos javulása ellenére a bűnözés intenzitása az utóbbi másfél évtizedben nem csökkent, hanem nőtt. E jelenségnek két oka is lehet. Az egyik, hogy az alacsonyabb iskolai végzettségűek vagy iskolázatlanok bűnözési intenzitása oly mértékben emelkedik, hogy azt a magasabb végzettségűek csökkenő kriminalitása nem képes kiegyenlíteni, a másik, hogy a magasabb végzettség kriminalitást csökkentő hatása az utóbbi időben már kevésbé érvényesül. Ez utóbbit az iskolai oktatás kritikájaként, de az iskolai végzettséghez kapcsolódó társadalmi elvárások, illetőleg viselkedésformák megváltozásának jeleként is felfoghatjuk.

Az iskolai végzettség és a kriminalitási gyakoriság kapcsolatát jól megvilágítja az egyes kategóriák össznépeségen, illetőleg elítélteken belüli arányának különbsége. Az iskolázatlanok büntetőjogilag vétőképes korú népeségen belüli aránya a népszámlálási adatok szerint 1970-ben 2,0, az elítélteken belül viszont 4,4 százalék volt. Ugyanezen kategória aránya 1980-ban ugyancsak a népszámlálás adatai szerint már csak 1,5 százalék, az elítéltek között viszont még mindig 2,5 százalék. Az arány tehát csökkent, de – abban az elítéltek hátrányára – még mindig jelentős eltérés mutatkozik. Az adatok értékelésekor nem hagyhatjuk figyelmen kívül azt az igen lényeges körülményt sem, hogy míg az egész népeségre vonatkozó arányok magukban foglalják a legalacsonyabb bűnözési intenzitású idősebb évjáratok adatait is, akik között az írástudatlanok aránya az ismert történeti okoknál fogva magasabb, addig az elítéltek adatai elsősorban a bűnözési aktivitás szempontjából legjelentősebb fiatal, tehát az iskolaköteles kort mindenképpen ebben a társadalmi rendben elérő népeségkategória adatait tartalmazzák.

Az összehasonlítás valószínűleg még szembeüvőbb eredményeket hozna, ha mód lenne az egyes korcsoportok iskolázottsági szint szerinti megoszlása alapján vizsgálni a kriminalitás alakulását. A bírósági statisztika jelenlegi feldolgozási rend-

szerében azonban az adatok ilyen kombinációban nem szerepelnek. (Hasonló a probléma a családi állapot és a korcsoport kombinációjával is.)

Egyéb lehetőség hiányában ezért az arányok megvilágítására összehasonlítottuk a fiatalok elítéltek adatait az azonos korú össznépeesség adataival. A népszámlálás kategorizálása során „iskolában nem járt” megjelölésű népességcsoportot a bírósági statisztikában írástudatlanként megjelöltekkel hasonlítottuk össze. A kapott adatok azt bizonyítják, hogy az elítéltek között az írástudatlanok aránya többszöröse a hasonló korú népességen belüli aránynak: az elmúlt öt évben a fiatalok elítéltek 2,3 százaléka volt írástudatlan, ugyanakkor az 1980. évi népszámlálás adatai szerint ez az arány a hasonló korú népességen belül csak 0,7 százalék.

Az írástudatlanok aránya a fiatalok elítélt fiúknál 1,5 százalék (a népességen belül 0,7 százalék), a lányoknál 5,7 százalék (a népességen belül 0,7 százalék). Az a körülmény, hogy a fiatalok elítéltek között az írástudatlanok aránya még a fiúknál mért igen magas értéket is felülmúlja, valószínűsíti, hogy az elítélt lányok túlnyomó többsége ugyanabból a hátrányos helyzetű társadalmi csoportból kerül ki.

Az írástudatlanok aránya a felnőttkorúaknál is a nők között magasabb: 8,7 százalék, ez ugyancsak a lányoknál megfogalmazott feltételezéshez hasonló helyzet valószínűségét erősíti.

A kulturális színvonal szempontjából minimumnak tekinthető iskolázottsági szintet, az általános iskola 8. osztályát elvégzettek aránya az elítéltek között 80 százalék feletti. Érdekes megjegyezni, hogy arányuk kismértékben csökkent. Míg ugyanis az időszak első néhány évében még az elítéltek 86, addig az utolsó néhány évben már csak átlagosan 83 százaléka tartozott ebbe a kategóriába.

Az iskolázottsági szint legmagasabb fokán állók, a felsőfokú végzettségűek aránya a büntetőjogilag vétőképes korú népességen belül és az elítéltek között egyaránt emelkedett ugyan, de az arányeltérés még így is szembetűnő. A felsőfokú végzettségűek aránya az elítéltek között 1970-ben 1,7 (a hasonló korú népességen belül 3,7), 1980-ban 2,7 (a népességen belül 6,8) százalék volt.

Az eltérés részben magyarázható a bűnözés struktúrájának módosulásával is. Az általában alacsonyabb végzettségűek által elkövetett erőszakos bűncselekmények arányának csökkenése és a magasabb végzettségűek által is elkövetett vagyon elleni, de különösen vám- és devizabűntettek vagy ittas vezetések arányának növekedése hatással van az elítéltek iskolai végzettségének megoszlását mutató adatok alakulására. A felsőfokú végzettségű nők aránya egyébként, bár az elítéltek között szintén növekedett, alacsonyabb volt, mint a férfiaknál. Ez, összevetve az írástudatlanokra vonatkozó adatokkal valószínűsíti egyrészt azt a feltételezést, hogy az iskolázottsági szint a nőknél fokozottabban összefügg a társadalmi beilleszkedési képességgel, mint a férfiaknál, másrészt, hogy a nők között a végzettségi szint presztizs jellege az életmódra, és így a normákhoz való viszonyra is nagyobb mértékben kihat.

Az elítéltek előélete

A közbiztonsági bűncselekmények elkövetése miatt 1968 és 1982 között elítéltek 30 (felnőtt korúak), illetőleg 20 (fiatalok) százaléka büntetett előéletű volt. A büntetett előéletűek aránya az elítéltek között lényegében nem változott, sőt az időszak utolsó öt évének átlaga, ha jelentéktelen mértékben is, de alacsonyabb volt, mint az első öt évé. A jelenség magyarázata itt is a fiatal, s ezért még arányaiban nagyobb mértékben büntetlen előéletű korosztályok bűnözési intenzitásának növeke-

dése. Ez a jelenség több szempontból is hátrányosnak tekinthető. Növekvő bűnözési intenzitás mellett ugyanis a büntetlenek–büntetettek arányának viszonylagos állandósága azt bizonyítja, hogy az elkövetők köre fokozódó mértékben kap utánpótlást a társadalom büntetlen, vagyis a büntetőjogi normákkal korábban még szembe nem került rétegéből. A büntetettek arányának állandósága ugyancsak e kategória növekvő bűnözési intenzitásának a jele, ez pedig azt bizonyítja, hogy a korábban kiszabott büntetések nem bírtak elegendő visszatartó erővel, az ítélkezés nem szolgálta megfelelően a speciális prevenciót.

Az alkoholfogyasztás és a bűnözés kapcsolata

Általánosan elterjedt az a vélemény, hogy az alkoholfogyasztás és a bűnözés között összefüggés van. Ezt a véleményt táplálja az egyedi jelenség szintjén az alkoholfogyasztás és a bűnelkövetés között kimutatható gyakori kapcsolat. Erre utal, hogy egyrészt az elsősorban érzelmi–indulati motivációjú élet és testi épség elleni cselekmények elkövetése gyakran hozható kapcsolatba alkoholfogyasztással, másrészt az az élettapasztalat, mely szerint az alkoholista (az alkoholtól függőségi viszonyban levő) személyek viszonya a társadalmi értékrendhez és így a büntetőjogi normákhoz megváltozik. Az ilyen személyek a társadalom perifériájára kerülnek, s ebben a közegben a büntetőjogi normaszegés gyakoribb.

Az alkoholfogyasztás és a bűnözés kapcsolata természetesen sem a közvélemény előtt, sem a szakirodalomban nem korlátozódik az orvosi értelemben vett alkoholizmus és a büntetőjogi normaszegés kapcsolatára. Az orvosi–szociológiai értelemben vett alkoholizmusnak még nem tekinthető mértékű italfogyasztás is gyakran áll kapcsolatban bűncselekmény elkövetésével, sőt gyakrabban, mint az általában már kialakult krónikus alkoholizmus. Megfogalmazhatjuk úgy is, hogy a társadalmilag elfogadott mértékű italfogyasztáson felüli, esetenkénti nagymértékű vagy az átlagnál gyakoribb, rendszeres italfogyasztás is nagy valószínűséggel elősegíti a társadalmi és a büntetőjogi normák megszegését.

Az alkoholfogyasztás és a bűnözés közismertnek tekintett kapcsolata alaposabb teszi azt a feltételezést, hogy az alkoholfogyasztás társadalmi méreteiben történő növekedése a bűnözés érintett területein hasonló vagy megközelítő mértékű emelkedéssel jár.

1968 és 1982 között Magyarországon az alkoholtartalmú italok egy főre jutó (abszolút literben számított) fogyasztása 7,7 literrel 11,5 literre emelkedett. Ez 49 százalékos növekedés. Ugyanezen idő alatt az alkoholfogyasztással összefüggő közvédelmi bűncselekmények elkövetése miatt elítéltek száma 47 százalékkal lett több. A bűncselekmények és az alkoholfogyasztás társadalmi mértékű emelkedése tehát lényegében összhangban van.

Az alkoholfogyasztással összefüggő bűncselekményeket közelebbről megvizsgálva azonban egy sajátos jelenséget tapasztalhatunk, nevezetesen azt, hogy az emelkedés nem ott következett be, ahol a már említett tapasztalatok alapján várni lehetett volna. Az alkoholfogyasztással összefüggő bűncselekmények jelentős és az időszak nagy részében fokozódó hányada ugyanis ittas járművezetés volt. Az alkoholfogyasztással összefüggő bűncselekmények között az ittas járművezetés aránya 1968-ban 24 százalék volt, és ez az arány 1982-ig 48 százalékra, az ittas vezetés miatt elítéltek száma pedig másfél évtized alatt is csaknem háromszorosára nőtt. Mind-ebből logikusan következik, hogy az ittas vezetések számának emelkedésében az alkoholfogyasztás növekedésén túl egyéb körülménynek is szerepet kellett játszani. Két ilyen körülmény hatása volt megállapítható. Az egyik, és ez meghatározó je-

lentőségű, hogy a megfigyelt időszakban a gépjárműállomány kétszeresére, a személygépkocsi-állomány hat és félszeresére és a személygépkocsi-állományon belül is a lakosság tulajdonában levő autók száma hét és félszeresére nőtt. Az ittas járművezetés növekedésének aránya szerencsére nem emelkedett hasonló mértékben.

Szerepe lehet még az emelkedésben a jogi szabályozás megváltozásának is. Az ittas járművezetés büntetőjogi üldözésének kiterjesztése a gépjárművezetőknél túl más közúti járművek vezetőire, illetve hajtóira is ugyancsak hozzájárulhatott az emelkedéshez. Ennek hatása azonban korántsem volt olyan jelentős. Ezt bizonyítja, hogy a büntetőjogi szabályozás ismételt megváltoztatása (a gépjárművezetők körére történő korlátozás) nem eredményezte az ilyen bűncselekmények miatt elítéltek számának jelentős csökkenését. Fennáll természetesen annak lehetősége, hogy a gépjárműállomány növekedése s ezzel az ittas gépjárművezetés elkövetésének növekedési lehetősége nagyobb mértékű volt, mint amilyen csökkenést az egyéb közúti járművek vezetőinek és hajtóinak a büntetőjogi szabályozás köréből történő kimaradása okozott.

Azt a körülményt, hogy az alkoholfogyasztással összefüggő bűncselekmények számának emelkedése az ittas járművezetés növekedésének következménye, bizonyítja az a tény, hogy az ittas járművezetés miatt elítéltek számát az alkoholfogyasztással összefüggő bűncselekmények számából levonva, hasonló emelkedésről nem lehet beszélni. Még jobban megvilágítja a kérdést, ha azt mondjuk, hogy amennyiben az ittas járművezetés nem lenne bűncselekmény (amiről nagyfokú társadalmi veszélyessége miatt természetesen szó sem lehet), akkor az elítéltek száma 1968-ban 7,6, 1982-ben pedig 18,6 százalékkal lett volna alacsonyabb.

5. tábla

Az elítéltek számának változása

Év	A közvédas bűncselekmény miatt elítéltek száma		Ebből:			
			ittas járművezetés miatt		egyéb bűncselekmény miatt	
	összesen (fő)	Index: 1968. év = 100	összesen (fő)	Index: 1968. év = 100	összesen (fő)	Index: 1968. év = 100
1968	51 618	100,0	3 937	100,0	47 681	100,0
1970	46 330	89,8	4 640	117,9	41 690	87,4
1975	59 422	115,1	11 236	285,4	48 186	101,0
1980	56 334	109,1	10 352	262,9	45 982	96,4
1982	60 416	117,0	11 192	284,3	49 224	103,2

Mindebből természetesen nem lehet arra a következtetésre jutni, hogy az elítéltek s egyáltalán a bűnözés intenzitásában bekövetkező emelkedés kizárólag az ittas járművezetés és ezzel közvetve a gépkocsiállomány növekedésével lenne magyarázható. Igaz ugyan, hogy az ittas járművezetések számát figyelmen kívül hagyva a bűnözés intenzitási mutatói elsősorban az alkoholfogyasztással összefüggő cselekmények, de összességében valamennyi közvédas cselekménynél lényegesen elmaradtak volna az ezek figyelembevételével mért értékektől. Ez az eredmény azonban önmagában félrevezető. Mint már arról volt szó, a felderítés hatékonysága csökkent. Ha ez nem következett volna be, akkor a bűnözési intenzitásnak a közvédas bűncselekmények miatt elítéltek adatai alapján számított gyakorisági mutatója csaknem ugyanilyen mértékben emelkedett volna. Ez arra enged következtetni, hogy a

bűnözési intenzitás növekedése mögött sem az elsődleges, sem a döntő okok egyiként nem az alkoholfogyasztás társadalmi mértékű növekedését kell keresnünk. Ez még akkor is így van, ha egyetértünk abban, hogy az alkoholfogyasztás társadalmi méretekben történő növekedése egyértelműen káros jelenség.

РЕЗЮМЕ

Исследуя данные уголовной статистики за истекшие 15 лет, можно установить что подлежащее общественному обвинению число обнаруженных уголовных преступлений возросло на 18%, а число осужденных со вступившими в силу приговорами лиц увеличилось на 13%. Причиной расхождения является, с одной стороны, ухудшение доли раскрытия преступлений и, с другой стороны, изменение доли совокупности преступлений.

Изменился также и состав преступлений. В противоположность имеющим хождение в общественном мнении взглядам — за исключением грабежа — число и доля насильственных и тяжелых преступлений не возросли, и остались неизменными или сократились. Повышение интенсивности наступило в первую очередь в результате роста числа преступлений против имущества, имеющих материальную мотивацию. Имел место значительный, но по сравнению с грабежами меньший рост числа краж со взломом.

Рост частоты преступлений затронул молодые возрастные группы, а в средних и пожилых возрастных группах наблюдается стагнация, более того, сокращение. Неблагоприятно, что в отличие от прежних периодов рост частоты уголовных преступлений, совершаемых несовершеннолетними девушками превысил по своим размерам все другие категории. Среди взрослых приговоренных 30%, а несовершеннолетних приговоренных 20% имели судимость.

В ходе исследования связи между преступностью и потреблением алкоголя выясняется, что рост числа приговоренных лиц за преступления, связанные с потреблением алкоголя почти пропорционален среднему росту потребления алкоголя. Однако это наблюдалось в первую очередь в преступлениях в области транспорта, так примерно половина связанных с потреблением алкоголя преступлений (в 1982 году) состояла в управлении автомобилей в нетрезвом состоянии.

SUMMARY

The analysis of the data of criminal statistics in the last one and a half decade shows that the number of revealed criminal offences of public prosecution and the number of persons under final sentence increased by 18 and 13 per cent, respectively. The difference is due partly to the deterioration of the proportion of detection and partly to the changes in the proportion of preparation of several crimes by the same person.

A change took place also in the structure of delinquency. Contrary to the opinion accepted by the general public the number and proportion of violent and serious criminal offences, robbery excluded, did not increase, but remained unchanged or decreased. The growing intensity is due primarily to the increased number of criminal offences against property and of financial motivation. The number of burglaries increased considerably, though lesser than that of robberies.

The frequency of delinquency increased in younger age groups, while in the cohorts of medium age and of older persons stagnation or definite decrease could be observed. It is regrettable that, in contrast with previous periods, the frequency of crimes committed by juvenile females increased at a rate exceeding that of all other categories. Adult and juvenile persons condemned were convicted previously in 30 and 20 per cent, respectively.

The analysis of the correlation between delinquency and the consumption of alcohol pointed out that the increase in the number of persons condemned on account of criminal offences connected with the consumption of alcohol was practically equal to the average increase of the consumption of alcohol. This presented itself mostly in the field of offences against the traffic laws, nearly half of the offences connected with the consumption of alcohol was made of, in 1982, by driving while intoxicated.

KONFERENCIA A NÉPGAZDASÁG FEJLŐDÉSI TÉNYEZŐINEK STATISZTIKAI ELEMZÉSÉRŐL

DR. CSEPINSZKY ANDOR

A csehszlovák Társadalmi–Gazdasági Információs Kutató Intézet a Szövetségi Statisztikai Hivatal megbízásából a Gazdaságkutató Tanáccsal együttműködve az UNESCO-val való együttműködés Csehszlovák Bizottságának védnöksége alatt Stara Lesnán 1983. május 17. és 19. között „A népgazdaság fejlődési tényezőinek statisztikai elemzése” témában nemzetközi konferenciát rendezett. A konferencia célja a népgazdaság fejlődési tényezői statisztikai elemzésének területén végzett csehszlovák kutatások eredményeinek és a gyakorlati alkalmazásoknak bemutatása, valamint a további fejlesztés fő irányainak kijelölése volt.

A konferencia programja három témakört foglalt magában:

- új irányzatok és feltételek az ágazatok közötti összefüggések statisztikai elemzésében; a népgazdasági mérleg mint a makrogazdasági elemzés alapvető eszköze;
- a népgazdasági intenzifikációs folyamat statisztikai elemzése, az intenzifikációs folyamatok tényezői;
- adatbázis az intenzifikációs folyamatok statisztikai elemzéséhez.

Az első témakör keretében *Stefan Schlosser* „A csehszlovák mérlegrendszer fejlődése és jelenlegi állapota” címmel tartott előadást. Az előadó hangsúlyozta, hogy a népgazdasági mérlegeket mint egészet kell szemügyre venni. A lényeg: a népgazdasági aggregátumok vizsgálatánál a rendszer kölcsönös összefüggéseinek a vizsgálata, ezek a reprodukciós folyamat belső kapcsolódásaiból adódnak. *Růžena Vintrová* „A népgazdasági mérleg mint a makrogazdasági elemzés alapvető eszköze” c. előadásában rámutatott, hogy a gazdaságban az arányosság az intenzifikáció egyik fontos előfeltétele. A deficités légkör a gazdaságban nem kedvez a társadalmi célok elérésének. *Jaroslav Jilek* „A megtermelt nemzeti jövedelem és a redukált nettó termelés volumenindexeinek kapcsolata” c. értekezése a kapcsolódás tanulmányozását négy okra vezette vissza: a vállalati és

népgazdasági módszer objektív eltérései; a vállalati módszer járulékos módosulásai (a hozzáadott érték újraelosztásának hatása); a különböző árszínvonal és az adatszolgáltatók sajátos csoportosítása; az index képletének megváltoztatása. *Dalimil Stratil* „Input-output táblák és alkalmazásuk Csehszlovákiában” c. referátuma áttekintést adott a létező táblákról, ismertette szerepüket a tervezésben és az előrejelzésekben mind a reálfolyamatok, mind az árszámítások vonatkozásában. *Vlastimil Gejdos* „Input-output táblák a népgazdasági tervezésben” c. előadása áttekintést adott az Állami Tervbizottságban hasznosított input-output táblákról. Ezek: a 92 szektoros tábla értékben és a 444 termék kapcsolatát felölelő tábla természetes mértékegységben kifejezve. A táblában felölelt információ vagy közvetlenül, vagy közvetve, gazdasági modellekbe történt inkorporálás útján mind a rövid, mind a közép- és a hosszú lejáratú tervezésben szerephez jut. *Zdeněk Tlustý* „Korlátozó tényezők elemzése mint reális modellezési alap a növekedési ütem és arányok meghatározásához” c. előadása rámutatott arra, hogy a gazdasági elemzésben a klasszikus növekedési tényezők (az élő- és holtmunka-termelékenység) mellett olyan tényezőket is figyelembe kell venni, mint a fűtőanyag-, az energia- és a fémipar. Körvonalazta továbbá elképzeléseit a megvalósítás módjával kapcsolatban a többszektoros gazdasági modellben. *Vladimír Nachtigal* „A termelési szféra sokszektoros módszereinek szerkezeti mérlegei Csehszlovákiában” c. értekezése a termékszerkezeti kapcsolatok és arányok modellezésének célkitűzéseit ismertette. Azokat az összefüggéseket tárgyalta, melyeket a társadalmi szükségletek kielégítése szempontjából lényegeseknek ítélt: az anyagi erőforrások hasznosítását és a technológiai folyamatok egymásutánját egy sokszektoros rendszer keretében. *Stanislav Samek* „Input-output táblák mint eszközök a makrogazdasági muta-

tók változásánál az együttműködésből adódó hatások elemzésére" c. előadásának célkitűzése a szerkezeti és együttműködési változások, valamint az erőforrásokban mutatkozó megtakarítások számszerűsítése volt különböző gazdasági történeti időszakokban. *Jan Veverka* „Az input-output táblák felhasználásának tapasztalatai egyes problémák megoldásánál az árak területén" c. tanulmánya az árváltozások hatásmechanizmusát írta le a nyers- és alapanyagok esetében.

A második témakör első előadója, *Josef Vaner* „Intenzifikációs folyamatok a szocialista gazdaságban és mérésük" c. értekezésében az intenzifikálást általánosságban mint a rendelkezésre álló erőforrások relatív gazdaságos hasznosításának folyamatát határozza meg. A mérés megköveteli a termelési erőforrások jobb hasznosításának számszerűsítését és az intenzifikációs folyamatok csoportosítását célok szerint. A javasolt mutató számlálója: a végső felhasználásra jutó termelés a makroszintű hatékonyság hatékonyság-elemzésénél és az újratermelés végterméke az újratermelés hatékonyságának jellemzésére. A nevező a felhasznált társadalmi munka, illetve erőforrások volumene. *Miroslav Toms* „Észrevételek az intenzifikációs folyamat elméletéhez, méréséhez és topológiájához" c. dolgozata definíciót adott az intenzifikációs folyamatra, és részletezte annak jellemvonásait. A szerző előadása befejezéseként a vállalatokat csoportosította az intenzifikáció foka szerint. *Václav Jezdik* „A statisztikai vizsgálat problémái és a népgazdasági intenzifikáció értékelése" c. előadásában megvizsgálta az intenzifikációra vonatkozó információgyűjtés javításának lehetőségeit. *Frantisek Brabec* „Tapasztalatok a csehszlovák gazdaságban jelentkező intenzifikációtípusok elemzésével kapcsolatban" c. értekezése a termelési szférában értelmezett mutatókra három jellemző szakaszt állapított meg. Az első szakaszban a fajlagos folyó költségek növekedésének lassulása párosul a fajlagos bérköltségek csökkenésével, így a jövedelmezőség nem romlik; a második és a harmadik szakaszban a fajlagos bérköltségek csökkenése és a fajlagos folyó termelő felhasználás csökkenése állandósul, a jövedelmezőség meglehetősen gyors ütemben nő. *Dusan Libnar* „Hatékonysági elemzések a pénzügyi gazdálkodás területén" c. előadása megállapította, hogy a pénzügyi erőforrások, ahogyan azok a társadalom rendelkezésére állnak, nem tekinthetők homogéneknek. Javasolta az árstatisztikák olyan feldolgozását, hogy az árváltozások mérlegének a pénzügyi források keletkezésére és hasznosítására gyakorolt hatása nyomon követhető legyen. Ajánlotta továbbá az egységes pénzügyi mutatószám-rendszer kidolgozását az elszámolá-

soknál, valamint az ellenőrzést, ha az elszámolásokat számítógépekkel készítik. *Václav Klaus* „A bankok pénzügyi politikája; makroelemzés és kísérlet a csehszlovák gazdaságban az újratermelési folyamat intenzív-tételére" c. dolgozatában a mikro- és makroszintű követelményeket külön-külön tárgyalta. Mikroszinten a Csehszlovák Állami Bank a hitelek kínálatát és keresletét célok szerint igyekszik egyensúlyban tartani. Makroszinten a gazdasági hatékonyságot az egyensúly, illetve egyensúlytalanság nagysága határozza meg. *Frantisek Valenta* elgondolásának („Az innovációs folyamat hatása a termelő szervezetek gazdasági eredményeire") lényege, hogy az átfogó ráfordítási és kibocsátási eltolódásokat fel kell bontani az egyedi innovációk között, és ily módon a gazdasági fejlődés forrásai meghatározhatókká válnak. *Vera Abrahámová* „Lehetőségek a tudományos technikai haladás határainak statisztikai mérésére" c. előadása állást foglalt a tudományos technikai folyamat és a lehetséges hatások szabatos terminológiájának kialakítása mellett. Ez a kielégítő mérés előfeltétele. Az előadás befejezéseként kísérletet tett a fogalom határainak kijelölésére és egy ennek megfelelő adatbázis kialakítására. *Karel Novotny* „Az állóeszközök elemzése mint a termelés intenzifikálásának egyik tényezője" c. előadásának alap gondolata, hogy a tudományos-műszaki haladás lényegében az állóeszközökben tárgyasul. Ezért e tényezők hasznosítása az intenzifikáció szempontjából meghatározó jelentőségű. Az előadó részletesen ismertetette azokat a meghatározókat, amelyeket a gyakorlat kialakított az állóeszközök működése eredményességének jellemzésére. *Karel Dyba* és *Václav Kupka* „Külső eredetű migrációk, gazdaságpolitikai válaszok és intenzifikáció" c. előadása a csehszlovák és a többi szocialista gazdaság helyzetét és döntéseit ismertetette az 1974–1978 és az 1979 utáni időszakban. Erre az időszakra a külső erőforrások járulékos bevonása, illetve az importhelyettesítés volt a jellemző. *Karel Zeman* „Módszertani és gyakorlati problémák a népgazdaságban működő összetett egységek okozta szerkezeti hatás elemzésénél: a termelés alapvető tényezőinek hatékonyságára gyakorolt hatás" c. előadásának kiinduló feltevése az volt, hogy a népgazdaságban az összetett egységek szerkezeti változása a világgazdaságban tapasztalható fejlődési törvényszerűségekkel adott. Ehhez a kutatáshoz ismertetette a mutatószámokat és az induló hipotézis verifikálására szolgáló eljárást. *Jana Kanoková* „A gazdasági mutatószámok vertikális és horizontális elemzésének módszerei" c. dolgozata a gazdasági mutatók determinisztikus modellekkel történő vizsgálatát tárgyalta. Az elemzett mutatószám két-két

értékének eltérését jellemzi a közreműködő tényezők hatásaiban mutatkozó eltérések számszerűsítésével. Konkrét alkalmazás: a megtermelt nemzeti jövedelem és az alapok jövedelmezősége alakulásának vizsgálata.

A harmadik témakör első előadója, *Jaromir Koláz* „Követelmények egy információ-rendszerrel szemben a hosszú távú fejlődés tükrében” c. dolgozatában a várható igényeket három nézőpontból kiindulva fejtette ki: anticipált változások a gazdaságirányítás céljában, rendszerében, valamint a tudományos-technikai fejlődés alkalmazásának lehetőségei az információgyűjtési, -csoportosítási, -feldolgozási és -átalakítási eljárásban. Az előadás egyik lényeges gondolata: az irányítási rendszer fejlesztését rendszerben történő gondolkodásra és információkra kell alapozni. *Mirko Berny* és *Vladimir Sima* „A statisztikai mutatószámok rendszerezése mint az adatbázisok képzésének eszköze a makroelemzésekhez” c. előadása áttekintette a rendszerezés terén szerzett tapasztalatokat, az egyértelmű tartalmi módszertani definíciókat, és ismertette a népgazdasági mutatószám-rendszer kialakításához javasolt jellemzőket. *Dusán Soltész* „Meta-adatbázis mint a gazdaságelemzés racionalizálásának eszköze” c. előadása az adatok, információk hasznosításának kérdéseivel foglalkozott az extenzív adatbázis-rendszer feltételei között. *Stanislav Jires* „A rendszermodell és a statisztikai információs rendszer” c. dolgozata a rendszermodell szerkesztéséről és hasznosításáról adott tájékoztatást, továbbá a tartalom és a reális célkitűzések vonatkozásában a technológiai és a szervezési ismeretekről. *Jan Zelnika* „Adatbázis-automatizálási és kibernetikai folyamat elemzés céljaira” c. értekezése az adatok jellegét és a kibernetikai koncepciót tárgyalta. *Klement Kacir* „Számítógépi technológia hasznosítása a gazdasági elemzések

javítására” c. előadásában kifejtette, hogy a számítógépet ma is a „régimódon” használják, ami szükségképpen alacsony hatékonyságra vezet. Az „új út” alapvető tartalmi, módszertani átértékelést követel meg, különösen a döntés minőségének javítása céljából. Az előadás ezeket a lehetőségeket vette számba, beleértve a szükséges változtatásokat az elemzések szervezése, módszertana és technológiája terén. *Jaroslav Kafka* „A meta-információs rendszer hasznosítása statisztikai elemzések céljaira a Nehézipari Szövetségi Minisztérium automatizált irányítási rendszerében” c. előadása az adatok tulajdonságaival, szervezésével és szolgáltatásának problémáival foglalkozott. *Bozena Plchova* „A csehszlovák ipari import-szükséglet elemzésére kiválasztott mutatószámok integrálása” c. tanulmánya a felhasználást a belföldi termeléssel és a termelésben való felhasználással összefüggésben vizsgálta. *Jan Seger* és *Jiri Zváček* „A csehszlovák gazdaságot jellemző válogatott mutatószámok fejlődési trendjének grafikus elemzése” c. értekezése a szezonális korrekcióval és a rövid lejáratú prognózisok szerkesztésével foglalkozott negyedéves adatok alapján.

A meghívott külföldi résztvevők referátumok és hozzászólások keretében fejtették ki elgondolásaikat a megvitatott témakörökkel kapcsolatban, ismertették a hazai gyakorlatot, valamint az elméleti kutatások helyzetét. Referátumot tartottak: *U. Ludwig* és *Hans-Peter-Höschel* (Német Demokratikus Köztársaság), *C. Csaliko* és *D. Micsev* (Bolgár Népköztársaság), *I. Kudriczka* (Lengyel Népköztársaság), valamint *dr. Drechsler László* (O. T. Tervgazdasági Intézet) és *dr. Csepinszky Andor* (Központi Statisztikai Hivatal).

MAGYAR SZAKIRODALOM

CSÁKI CSABA: MEZŐGAZDASÁGI RENDSZEREK TERVEZÉSE ÉS PROGNOSTIZÁLÁSA

Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1982.
323 old.

A mezőgazdaság szocialista átszervezése utáni időszakban, különösen pedig a hetvenes években az agrárgazdaságban mind több olyan új jelenségnek lehetünk tanúi, amelyek – mind a gyakorlatban, mind az elméleti kutatásban – újabb és újabb, részben ma is megválaszolatlan kérdéseket vetnek fel. Az extenzív fejlődésre jellemző hagyományos tervezési, termelési módszerek helyett széles körben terjednek a tudományos és

ipari módszerek, rohamosan és szükségszerűen átalakulnak az agrártermelés belső és külső integrációs kapcsolatait és az egész agrártársadalom. A Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó „Iparosodó mezőgazdaság” c. sorozatának – melyet *dr. Csizmadia Ernő* akadémikus szerkeszt nagy hozzáértéssel – fő célja olyan művek közreadása, amelyek az új jelenségek tartalmával, határaival, perspektívaival és a megváltozott helyzetben alkalmazható gyakorlati hasznú, tudományos módszerekkel foglalkoznak. A sort *Gönczi Iván* könyve nyitotta meg 1978-ban a mezőgazdasági vállalat üzemi rendszerének rendszerszemléletű elemzésével, majd az agrár-

értékének eltérését jellemzi a közreműködő tényezők hatásaiban mutatkozó eltérések számszerűsítésével. Konkrét alkalmazás: a megtermelt nemzeti jövedelem és az alapok jövedelmezősége alakulásának vizsgálata.

A harmadik témakör első előadója, *Jaromir Koláz* „Követelmények egy információ-rendszerrel szemben a hosszú távú fejlődés tükrében” c. dolgozatában a várható igényeket három nézőpontból kiindulva fejtette ki: anticipált változások a gazdaságirányítás céljában, rendszerében, valamint a tudományos-technikai fejlődés alkalmazásának lehetőségei az információgyűjtési, -csoportosítási, -feldolgozási és -átalakítási eljárásban. Az előadás egyik lényeges gondolata: az irányítási rendszer fejlesztését rendszerben történő gondolkodásra és információkra kell alapozni. *Mirko Berny* és *Vladimir Sima* „A statisztikai mutatószámok rendszerezése mint az adatbázisok képzésének eszköze a makroelemzésekhez” c. előadása áttekintette a rendszerezés terén szerzett tapasztalatokat, az egyértelmű tartalmi módszertani definíciókat, és ismertette a népgazdasági mutatószám-rendszer kialakításához javasolt jellemzőket. *Dusán Soltész* „Meta-adatbázis mint a gazdaságelemzés racionalizálásának eszköze” c. előadása az adatok, információk hasznosításának kérdéseivel foglalkozott az extenzív adatbázis-rendszer feltételei között. *Stanislav Jires* „A rendszermodell és a statisztikai információs rendszer” c. dolgozata a rendszermodell szerkesztéséről és hasznosításáról adott tájékoztatást, továbbá a tartalom és a reális célkitűzések vonatkozásában a technológiai és a szervezési ismeretekről. *Jan Zelnika* „Adatbázis-automatizálási és kibernetikai folyamat elemzés céljaira” c. értekezése az adatok jellegét és a kibernetikai koncepciót tárgyalta. *Klement Kacir* „Számítógépi technológia hasznosítása a gazdasági elemzések

javítására” c. előadásában kifejtette, hogy a számítógépet ma is a „régimódon” használják, ami szükségképpen alacsony hatékonyságra vezet. Az „új út” alapvető tartalmi, módszertani átértékelést követel meg, különösen a döntés minőségének javítása céljából. Az előadás ezeket a lehetőségeket vette számba, beleértve a szükséges változtatásokat az elemzések szervezése, módszertana és technológiája terén. *Jaroslav Kafka* „A meta-információs rendszer hasznosítása statisztikai elemzések céljaira a Nehézipari Szövetségi Minisztérium automatizált irányítási rendszerében” c. előadása az adatok tulajdonságaival, szervezésével és szolgáltatásának problémáival foglalkozott. *Bozena Plchova* „A csehszlovák ipari import-szükséglet elemzésére kiválasztott mutatószámok integrálása” c. tanulmánya a felhasználást a belföldi termeléssel és a termelésben való felhasználással összefüggésben vizsgálta. *Jan Seger* és *Jiri Zváček* „A csehszlovák gazdaságot jellemző válogatott mutatószámok fejlődési trendjének grafikus elemzése” c. értekezése a szezonális korrekcióval és a rövid lejáratú prognózisok szerkesztésével foglalkozott negyedéves adatok alapján.

A meghívott külföldi résztvevők referátumok és hozzászólások keretében fejtették ki elgondolásaikat a megvitatott témakörökkel kapcsolatban, ismertették a hazai gyakorlatot, valamint az elméleti kutatások helyzetét. Referátumot tartottak: *U. Ludwig* és *Hans-Peter-Höschel* (Német Demokratikus Köztársaság), *C. Csaliko* és *D. Micsev* (Bolgár Népköztársaság), *I. Kudriczka* (Lengyel Népköztársaság), valamint *dr. Drechsler László* (O. T. Tervgazdasági Intézet) és *dr. Csepinszky Andor* (Központi Statisztikai Hivatal).

MAGYAR SZAKIRODALOM

CSÁKI CSABA: MEZŐGAZDASÁGI RENDSZEREK TERVEZÉSE ÉS PROGNOSTIZÁLÁSA

Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1982.
323 old.

A mezőgazdaság szocialista átszervezése utáni időszakban, különösen pedig a hetvenes években az agrárgazdaságban mind több olyan új jelenségnek lehetünk tanúi, amelyek – mind a gyakorlatban, mind az elméleti kutatásban – újabb és újabb, részben ma is megválaszolatlan kérdéseket vetnek fel. Az extenzív fejlődésre jellemző hagyományos tervezési, termelési módszerek helyett széles körben terjednek a tudományos és

ipari módszerek, rohamosan és szükségszerűen átalakulnak az agrártermelés belső és külső integrációs kapcsolatait és az egész agrártársadalom. A Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó „Iparosodó mezőgazdaság” c. sorozatának – melyet *dr. Csizmadia Ernő* akadémikus szerkeszt nagy hozzáértéssel – fő célja olyan művek közreadása, amelyek az új jelenségek tartalmával, határaival, perspektívaival és a megváltozott helyzetben alkalmazható gyakorlati hasznú, tudományos módszerekkel foglalkoznak. A sort *Gönczi Iván* könyve nyitotta meg 1978-ban a mezőgazdasági vállalat üzemi rendszerének rendszerszemléletű elemzésével, majd az agrár-

ipari fejlődést, az élelmiszer-gazdaság elméleti problémáit, fontosabb makroökonómiai összefüggéseit tárgyaló munkák következtek.

Csáki Csaba könyve abból az igényből íródott, hogy az élelmiszer-gazdaság makro- és mikroszférája egyre erőteljesebben követeli a tervezés és a döntéshozatal mód-szertanának megújítását, hatékonyabb eljárások kidolgozását, a jövő perspektívájának és lehetőségeinek mélyebb, alaposabb elemzését. Munkája az agrárközgazdaságtan és a matematikai módszerek mezőgazdasági alkalmazása terén végzett másfél évtizedes kutatásaira épül, és hat részben dolgozza fel a szerző vizsgálatainak eredményét.

A könyv első, bevezető része összefoglalja a mezőgazdasági rendszerekre vonatkozó alapvető fogalmi kérdéseket. A szó igazi értelmében vett rendszerszemlélet az 1960-as években jelent meg az agrártudományokban, két fő irányzat formájában. Az egyik a rendszerszemléletet a termelés technikai, technológiai, műszaki kérdéseivel összefüggésben alkalmazza. Ezen az irányzaton belül a biológiai-ökológiai oldal kiemelt vizsgálata dominál. A másik fő irányzat a vezetés és irányítás továbbfejlesztésére koncentrál, és a matematikai módszerek alkalmazása jellemzi. A különböző felfogások ismeretése után a szerző leszögezi: „... a mezőgazdasági rendszerek a gazdasági rendszerek egy speciális típusát képezik. *Mezőgazdasági rendszer adott személyeknek, anyagi technikai eszközöknek, növényi és állati szervezeteknek a társadalmi munkamegosztásban elkülönült olyan szervezett csoportja, amelynek célja mezőgazdasági termékek előállítására.*” (18. old.).

A mezőgazdasági rendszereket a szerző belső tagolásuk jellege szerint csoportosítja, ennek alapján négy fő típust (termelőrendszerek, vállalati rendszerek, regionális és vállalati rendszerek, nemzetközi és globális rendszerek) különböztet meg.

A második fejezet a mezőgazdasági termelőrendszerek modellezésével foglalkozik. Az ilyen rendszerek szimulációs modellje a termelési folyamatot írja le, lehetőség szerint dinamikus szemléletben. A modellben központi kérdés a növényi és az állati fejlődés, valamint az ezek növekedését meghatározó tényezők kapcsolatának matematikai megfogalmazása. Erre többféle megoldás is van. A legegyszerűbb eljárás, amikor a növekedés és a meghatározó tényezők kapcsolatát egyetlen összefüggéssel – többváltozós termelési függvénnyel – írjuk le. A másik lehetőség a kapcsolatok tényezőkénti leírása, tényezőként egy-egy összefüggéssel vagy még részletesebb matematikai kifejezésekkel.

A növényi és az állati fejlődés szakaszainak szimulációját vagy a növekedési stá-

diumok előzetes rögzítésével és a paraméterek ennek megfelelő változtatásával, vagy sztochasztikus modell alapján lehet megoldani. A mezőgazdasági termelés technológiai folyamatainak modellezésében a sztochasztikus-dinamikus szimuláció alkalmazása a legcélszerűbb.

A mű harmadik fejezete a vállalati fejlesztés megalapozásával, a vállalati rendszerek modellezésével foglalkozik. A vállalati rendszert két alrendszer alkotja: az anyagi termelést végző materiális vagy irányított és a nem anyagi természetű irányítási alrendszer.

A matematikai modellezés során többféle eljárás követhető:

- az irányítási alrendszerhez kapcsolódóan a rövid, közép- és hosszú távú átfogó vállalati döntések modellezése;

- a vállalati működés matematikai leírása, tehát az átfogó döntések eredményeként kialakuló folyamatok elemzése;

- végül az előbbi két irányzat integrálása, az irányítási és a materiális alrendszert egyaránt magában foglaló leíró jellegű modell megkonstruálása.

A szerző a középtávú vállalati terv lineáris-dinamikus modellezésével mutatja be a metodikát, figyelembe véve a korlátozó tényezőket, a beruházásokat, a pénzügyi korlátozó feltételeket, a növénytermesztés és az állattenyésztés belső összefüggéseit mint változók beépítésének lehetőségeit. A vizsgálat külön érdeme, hogy a szerző önálló kutatási eredményei alapján a véletlen hatások modellben való figyelembevételét is bemutatja. Kísérletet tesz munkája során a mezőgazdasági vállalatok működésének komplex szimulációs modell alkalmazásával történő modellezésére is.

A könyv legérdekesebb, módszertanilag is teljesen új eredményeket tartalmazó fejezete a negyedik, amely a nemzeti mezőgazdasági rendszerek modellezését tárgyalja. A különböző hazai és külföldi megoldások ismeretése után a szerző felvázolja a szocialista mezőgazdasági rendszerek modellezésének egy új, a gyakorlatban is eredményesen kipróbált módszerét. A modell kialakítása a szerzőnek a Nemzetközi Alkalmazott Rendszerelemzési Intézetben (IIASA) végzett kutatómunkájához kapcsolódik, s ez a modell képezi a szocialista országokra vonatkozó vizsgálatoknak mind elvi, mind pedig módszertani alapját.

A modell a szocialista mezőgazdaság működését komplex rendszerként ragadja meg, így összefüggő folyamatokat ábrázol. Valójában olyan modellrendszerrel van szó, amely az élelmiszer-termelés alrendszerei szerint tagolódik részmodellekre, modellblokkokra. Az irányítási és a reálfolyamatokat egyaránt figyelembe veszi, eszerint a modell két fő elemét a gazdaságirányítási és a realizálási almodell képezi.

Ezekkel együtt hét fő tényezőt foglal magába a modell.

1. A gazdaságirányítás és a gazdaságpolitika modellezésének alig vannak hagyományai. Kialakítható olyan nemzeti modell, amelyben a gazdaságpolitikai döntéshozatalt kizárják a körből. Ez esetben a modell exogén elemei között szerepel az irányítás, és csak arra ad választ, melyek az elfogadott gazdaságpolitikai döntések várható következményei. A valóban komplex modellben azonban a gazdaságpolitika a vizsgálat endogén részét képezi, és az almodell két fő blokkra tagolódik.

A Gazdasági Tervezési Blokk a mezőgazdaságra vonatkozó tervszámok meghatározását jelenti. Metodikailag e Blokkban az egyszerűbb trendfüggvényektől a lineáris programozási modelleken keresztül a bonyolultabb viselkedési egyenletekig különböző eljárások alkalmazhatók. A Gazdasági Szabályozási Blokk a tervek teljesítésének elemzését, ezen az alapon a realizálását befolyásoló eszközök módosítását valósítja meg.

2. A mezőgazdasági termelés modellezésére több lehetőség van. Legegyszerűbb megoldás a hagyományos kínálati függvények alkalmazása. Ha a kínálati függvényeket termékenként adják meg, akkor ezek rendszeréből áll az egész termelési modellrész. Ennél jobban használhatók a transzformációs függvény jellegű kínálati függvények, melyek a termelési függvények speciális típusai, és több ágazat által igénybe vett erőforrások felhasználását írják le. Az ilyen függvényben független változóként mindig szerepel a termék ára is. Ha ezt a függvénytípust alkalmazzák, a modell két fő részből áll. Először azt kell meghatározni, hogyan oszlanak meg a termelési erőforrások az egyes ágazatok között, majd ezután megadható a várható tényleges kínálat függvénye. A transzformációs függvény jellegű kínálati függvények mellett alkalmazhatók a termelési függvények, vagy a lineáris, illetve a rekurzív lineáris programozás. Utóbbinál a modell változói a termelés lehetséges irányait, az egyes termékek előállítását és a gazdálkodás egyéb területeit szimbolizálják.

Alkalmazható a nem lineáris optimalizációs modell is, amelynek változói hasonlóak a lineáris programozási modell változóihoz. A nem lineáris összefüggések egyik csoportja termelési függvényekből, míg a másik transzformációs függvényekből áll.

3. A természeti-ökológiai feltételek beépítésének nehézségét az okozza, hogy a termelésnek a természeti környezetre gyakorolt hatását kevés számszerű és általánosítható konkrét információ hordozza. Éppen a makroszintű modellezéshez szükséges információk hiánya miatt a szerző nem ad olyan konkrét útmutatót e blokk kidolgozására, mint a többi almodell esetében. Bár ennek lehetőségét hangsúlyozza, de a metodikai ajánlás kissé elnagyolt ebben a részben.

4. A demográfiai feltételek modellezésére már korábban számos módszert dolgoztak ki részben a FAO támogatásával, részben az IASA egyik kutatási programja keretében. Ezek közül mint legigényesebb eljárást, az önálló népességi almodell szerepeltetését javasolja a szerző. Ez a modellblokk lehetővé teszi a népességalakulás és a gazdasági fejlődés, valamint a mezőgazdasági növekedés kölcsönhatásainak, sőt a migrációs folyamatok részleteinek nyomon követését.

5. A népesség alakulásával összefügg a fogyasztói kereslet modellezése. Ez megoldható egyszerűen keresleti függvények alkalmazásával vagy a korszerűbb keresleti modell kialakításával, bár az utóbbi szocialista viszonyok között több, a szerző által is tárgyalta problémát vet fel a tőkés országokban is alkalmazott módszerhez képest. Emiatt kénytelen a szerző olyan feltételezésekkel élni, amelyek szerintünk nem teljesen helytállóak. Például: „Feltételezzük, hogy a termékenkénti fogyasztói igény a jövedelemmel egyenes arányban, a fogyasztói árak változásával pedig fordított arányban függ össze.” (143. old.)

6. A kereslet-kínálati, ezen keresztül a gazdasági egyensúly megteremtésének modellezésére a piaci

gazdaság viszonyaira konstruált egyensúlyi modellek nem alkalmazhatók változatlanul. A rendszerszemléletű, dinamikus elemzések közül a javasolt módszer az egyensúlyi modellek speciális válfajának, az árnélküli alkalmazkodás matematikai modelljének tekinthető. A modell abból indul ki, hogy a termelés és a felhasználás összhangja minden egyes szimulált időszakban (azaz évente) létrejön. Alapfeltételezés a termelés késleltetett reakciója a gazdasági környezet változásaira, tehát az, hogy a termelőszektorok termelési döntései mindig a megelőző időszak feltételrendszerét fejezik ki, illetve az új körülményekre a termelők és a termelés központi tervezése csak késve, a következő időszakban (évben) reagál.

A modellben figyelembe vehetők: a belső erőforrásokból adott időszakban rendelkezésre álló termékmennyiség, a fizetési mérleg egyensúlya, a készletgazdálkodás, a termékmerlegek, az export és az import adott időszakra várható mutatói, a pénzügyi és a gazdálkodási mutatók kalkulációja is.

7. A nemzetközi piaci hatások változásainak modellezésére exogén előrejelzéseket célszerű alkalmazni.

A kifejtett módszertani alapelveket a szerző a Magyar Élelmiszertermelési Modell – Hungarian Agricultural Model (HAM) – kialakításában használta fel. A HAM kidolgozásának célja kettős volt. Egyrészt a nemzetközi kutatás keretében gyakorlati felhasználásra alkalmas modell kidolgozása, kipróbálása és ezzel a hazai tervezési-döntéselőkészítési módszertan gyarapítása, másrészt a hazai élelmiszer-termelés fejlődési alternatíváinak és kapcsolatainak konkrét vizsgálata.

A HAM-modell az egész népgazdaságot átfogja, termék szerinti bontásban, nagy részletességgel szerepel benne az élelmiszertermelés, és egyetlen aggregátumba vannak összevonva a népgazdaság egyéb területei. A termelés mellett a felhasználást, ezen belül elsősorban a lakossági fogyasztást, a külkereskedelmet és a beruházási tevékenységet is magában foglalja. A tervezési és a döntési folyamatok mellett a realizálást ugyancsak figyelemmel kíséri, tehát mind a reál-, mind a pénzügyi folyamatokat leírja. Megjelenik a modellben a népgazdasági és a vállalati szféra is. A HAM dinamikus (rekurzív) szimulációs modell, természetét tekintve leíró jellegű.

A modellben a gazdasági folyamatok egy-egy viszonylag jól elkülönülő fázisát összesen 5 blokk reprezentálja. Ezek a következők: a Gazdasági Tervezési Blokk, a Termelési Blokk, az Alkalmazkodási Blokk, a Gazdasági Szabályozási Blokk és az Aktualizálási Blokk.

A HAM-modell tehát lényegében nem egyetlen modell, hanem több kisebb részmodell rendszere.

A modellblokkok metodikai szempontból sem egységesek. A blokkokon belüli számítások jellegét, algoritmusát tekintve a modell, egyszerű mérlegösszefüggésekből, termelési, keresleti és kínálati függvényekből, továbbá döntési alternatívák kiválasztására,

a struktúra meghatározására alkalmas más programozási eljárásokból áll.

Az öt blokk tartalmi ismertetése után a szerző a modell hasznosításának lehetőségeit ismerteti. A HAM elsősorban hosszú távú előrejelzési, távlati tervezési eszköznek tekinthető. Az éves periódusok egymás után következő ismételt szimulációja nemcsak egy fejlődési pálya lehetséges lefutását számszerűsíti, hanem arra is módot ad, hogy elemezni és értékelni lehessen a gazdaságpolitikai döntések valószínű következményeit és a döntések megvalósítására használt eszközök eredményességét.

A modell módszertani megoldásait és egész koncepcióját rendkívül eredeti módon, egyszerűsített modellváltozat segítségével ellenőrzi a szerző. Erre a feladatra dolgozta ki az első modellváltozatot, a HAM-1 jelűt. E modell terméklistája 9 termékcsoporthoz tartozik (cukorrépa és más ipari feldolgozásra kerülő növényi termékek; kukorica és egyéb takarmányok; kenyérgabona és közvetlen emberi fogyasztásra kerülő egyéb termékek; sertés; szarvasmarha és egyéb állati termékek; cukor és egyéb feldolgozott növényi termékek; sertés tökehús; feldolgozott sertéshús; marha- és egyéb tökehús; a gazdaság élelmiszer-termelésen kívüli részének teljesítményei).

Mindamellet a HAM-1 modellben sok feltételezéssel és egyszerűsítéssel kellett élni. Ezért kidolgoztak egy lényegesen valóság-hűbb, egyben komplikáltabb modellverziót, a HAM-2-t. E változatban a mezőgazdasági termelés 21 ágazatát és 24 feldolgozott élelmiszeripari terméket vettek figyelembe. A modell széles adatbázison nyugszik, a Központi Statisztikai Hivatal és a Mezőgazdasági és Élelmiszerügyi Minisztérium nyilvántartásai alapján.

A HAM-2 Gazdasági Tervezési Blokkja a fogyasztás és az össztermelés alakulására vonatkozó tervszámokat, valamint a nemzetközi fizetési mérleg kívánt egyenlegét foglalja magába. Az élelmiszer-termelés állami beruházásai és a mezőgazdasági beruházások állami támogatására felhasználható összegek meghatározásának alapja heurisztikus jellegű beruházási modell.

A Termelési Blokkban a termelést részben kínálati függvények alapján (magánszektor és háztáji gazdaságok), illetve évenként lineáris programozási modellel számítják. Az élelmiszeripar éves termelési tevékenységét – külön modulban – egyszerű szimulációs algoritmus segítségével ütemezik. Az élelmiszer-gazdaságon kívüli részt kétváltozós termelési függvénnyel írták le, melyben a dolgozói létszám és a bruttó állóeszköz-állomány a független változók.

Az Alkalmazkodási Blokk mindenekelőtt a belső forrásokból rendelkezésre álló termék-

mennyiségnek, a vállalatok, a lakosság és a kormány pénzbevételeinek meghatározását tartalmazza. A lakossági kereslet meghatározásának alapja a fent említett keresleti modell. A felhasználások végső értékeit a külön mellékletben is megadott Q matrix és y vektor alapján számították. Az egyensúlyteremtés érdekében végrehajtott korrekciók között a készleteket, majd a költségvetés nem termelő beruházásait és a termelőszektorok közvetlen beruházásait vették figyelembe. Korrekciót hajtottak végre a személyes fogyasztás közösségi részénél is. A közvetlen személyes fogyasztás különböző területei az utolsó tartalék szerepét töltik be, és tervezett szintjüket csak a végső lépésben érinteti az alkalmazkodási mechanizmus.

A Gazdasági Szabályozási Blokk talán a HAM-2 legbonyolultabb része. A mezőgazdasági irányítási rendszerhez kapcsolódó szabályozási eszközök körét a Blokk három részre bontva írja le. Az első modul a gazdasági növekedést szabályozó eszközöket, a fogyasztás és a felhalmozás arányát, a vállalati jövedelemadót és az amortizációs kulcsokat, továbbá az élelmiszer-gazdaságnak a felhalmozásból való részesedését érinti. A szabályozók módosítása tekintetében 12 lehetséges helyzetet különböztetnek meg. A blokk második fő része a termelési szerkezet alakulását befolyásoló tényezőket (mezőgazdasági termelői árak, élelmiszeripari termelői árak, önköltség) módosítja. A blokk harmadik modulja a fogyasztás szabályozását írja le.

Az Aktualizálási Blokk szerepe az, hogy végrehajtsa a lineáris programozási modellek koefficienseinek módosítását a biológiai és a technológiai fejlődés trendjei és a fontosabb ráfordítások hatékonyságát kifejező függvények alapul vételével. Itt azonban csupán az erőforrások aktualizálása alkot önálló modulrészt, a többi változást a termelési blokkban elemzik.

A HAM-2 számítógépprogramja az OT Számítástechnikai Központjának ICL System-4 típusú számítógépére készült, 31 szubrutint tartalmaz, és összesen mintegy 8000 FORT-RAN utasításból áll, ami kifejezően jellemzi a program bonyolultságát.

A HAM két változata alapján a szerző vizsgálja a magyar élelmiszer-termelés hosszú távú fejlesztésének néhány kérdését, növekedési ütemét, a világgpiachoz való alkalmazkodás lehetőségét és a gazdasági szabályozók hatékonyságát.

Az ismertetett modellezési módszerek felhasználásával – a mű ötödik fejezetében – kísérletet tesz a szerző a KGST Mezőgazdasági Modellje kialakítására. Ez felépítésében – bizonyos szükségszerű módosításokkal – hasonló a HAM-modellhez, de jóval több (összesen 40) variánst dolgoztak ki.

A modell gyakorlati alkalmazását két alapvető változatban részletesen is bemutatja a szerző, és számításai alapján prognosztizálja a KGST-országok mezőgazdaságának várható fejlődési tendenciáit.

A hatodik fejezetben a szerző összefoglalja a rendszermodellekkel kapcsolatos fontosabb módszertani elveket.

A könyvben bemutatott konkrét példák is tanúsítják, hogy a rendszermodellek rendkívül sokféle célra, többféle módon és formában hasznosíthatók. E modellek lényegesen sokszínűbbek és jobban variálhatók, mint akár a matematikai programozás, akár bármely analitikus módszer. Nagy érdeme Csáki Csabának, hogy a rendszermodellek metodikai kérdéseinek tisztázása mellett számos

gyakorlati példával igazolja az alkalmazási lehetőségek széles körét. Igazi kutatóhoz méltó őszinteséggel és felelősséggel mutat rá ugyanakkor a modell olyan gyengéire is, amelyeket csak a későbbi kutatások során lehet kiküszöbölni.

A rendszermodellek bizonytalan pontjai ellenére véleményünk szerint e könyvben mind a gazdaságirányítás, mind a mezőgazdasági vállalatok új, gyakorlati módszertani segédeszközt kaptak, amelynek alkalmazása nagyrészt saját elhatározásukon múlik. Ennek elvi-módszertani és gyakorlati lehetőségét ez a kitűnő, tudományos igényű összeállított könyv megteremtette.

Dr. Homolya Ferenc

SZERVEZETI HÍREK – KOZLEMÉNYEK

Elnöki látogatás. *Nyitrai Ferencné dr.* államtitkár, a Központi Statisztikai Hivatal elnöke 1983. november 7. és 11. között hivatalos látogatást tett Csehszlovákia, valamint a Német Demokratikus Köztársaság statisztikai hivatalában.

Mindkét társszervezetben a kétoldalú együttműködés 1984. évi terveit vitatták meg, valamint megtárgyalták az 1984. évi Népesedési Világkonferenciára való felkészülés feladatait.

A Csehszlovák Szövetségi Statisztikai Hivattal több témakörben is folynak módszertani és elemzési összehasonlítások. Közülük egyik legfontosabb a társadalomstatisztika terén már elért eredményes munka és a környezetstatisztikával kapcsolatos viszonylag új együttműködés. A megállapodások értelmében mindkét összehasonlítást bővíteni fogják, bevonva néhány tőkés országot (például Finnországot vagy Ausztriát) is.

A Német Demokratikus Köztársaság statisztikusaival főleg a módszertani együttműködés bővítéséről tárgyaltak. Elsősorban a gazdasági hatékonyság statisztikai mérése, valamint a környezetstatisztika témaköre került szóba.

A kétoldalú együttműködés értelmében mindkét partnerrel megtárgyalták a hivatalokat érintő legújabb határozatokat és a statisztikai tevékenység továbbfejlesztésének főbb kérdéseit.

A KGST Statisztikai Állandó Bizottsága 1983. október 18. és 21. között Kievdn tartotta 41. ülését. Megvitatták a KGST Végrehajtó Bizottsága ülésein hozott határozatokból következő statisztikai feladatokat, az 1983-ban végzett munkát és a jövőbeni tevékenységet ismertető beszámolót, az 1984–1985. évi munkatervet.

Áttekintették a Kubai Köztársaság nemzeti statisztikája fejlesztéséhez nyújtott segítség eddigi eredményeit és a további tennivalókat.

„A társadalomstatisztikai mutatók tökéletesítése” c. témáról a magyar és a csehszlovák delegáció közösen készített beszámolót,

amely a magyar–csehszlovák kísérleti összehasonlítás eredményeit mutatta be. Több napirendi pont foglalkozott a KGST-tagországok módszertani és elemzési problémáival.

Az ülésen résztvevő magyar küldöttséget *Nyitrai Ferencné dr.* államtitkár, a Központi Statisztikai Hivatal elnöke vezette. Tagjai *dr. Kiss Albert*, a Központi Statisztikai Hivatal elnökhelyettese, *dr. Csahók Istvánné*, a KSH osztályvezetője, *Ignácz Beáta*, a KSH főelőadója és *Gólya Margit*, a KSH főelőadója voltak.

A XIII. Magyar Operációkutatási Konferenciát a Magyar Közgazdasági Társaság Matematikai Közgazdasági Szakosztálya, a Bolyai János Matematikai Társulat Alkalmazott Matematikai Szakosztálya, valamint a Neumann János Számítógéptudományi Társaság Operációkutatási Szakosztálya és az MKT Veszprém megyei szervezete, 1983. október 4. és 7. között rendezte meg Balatonfüreden.

A bevezető előadást *Nyitrai Ferencné dr.* államtitkár, a Központi Statisztikai Hivatal elnöke tartotta. A plenáris vitaüléseken, valamint a párhuzamosan dolgozó három szekcióban folyó 24 ülészak keretében a mintegy 300 résztvevő több mint 100 előadást tárgyalt meg. A Központi Statisztikai Hivatal munkatársai a következő 9 előadáson ismertették kutatási eredményeiket:

dr. Bakos Gyuláné: A külkereskedelem modellezésének módjai a népgazdaságban

dr. Csepinszky Andor: Kísérlet népgazdasági modell szerkesztésére: általánosított input-output rendszer a makroszintű népgazdasági elszámolási keretben

Csicsman József: Klaszterelemzés alkalmazása nagyelemszámú sokaság esetén

dr. Dobosi Emília: Többváltozós módszerek együttes alkalmazása területi fejlettségvizsgálatokban

Freschl György: Növekedésvizsgálat osztott késleltetésekkel

Koósne Balsay Éva dr.: Termelési tényezők vizsgálata input-output modell segítségével

Kotász Gyuláné dr.: A lakosság keresleti struktúrájának összehasonlító elemzése Stone-Rotterdam-AIDS modellekkel

Molnár István: A magyar népgazdaság energiafelhasználásának input-output modellje

Nagy Zoltán: A multidimenziós skálázás

A Nemzetközi Alkalmazott Rendszerelemzési Intézet (International Institut for Applied Systems Analysis – IIASA) 1983. szeptember 29. és október 1. között, a Bécs melletti Laxenburgban nemzetközi konferenciát rendezett az input-output modellezésről. Öt ülés-szak keretében 25 előadás hangzott el.

Magyar részről *dr. Csepinszky Andor* statisztikai tanácsos, a KSH osztályvezetője „Structural Development in Final Demand of the Hungarian Economy 1970–1979” (A végső kereslet strukturális fejlődése a magyar gazdaságban 1970–1979 között), *dr. Erdős Pál*, az MTA Ipargazdaságtani Kutatócsoportjának munkatársa „Energy Intensity Factors: Mutual Affects between Energy Intensity and Economy Development” (Energia-intenzitás és a gazdasági fejlődés közötti kölcsönhatások) és *dr. Simon András*, a Konjunktúra és Piackutató Intézet munkatársa „Determinants of the Structure of Hungarian Foreign Trade” (A magyar külkereskedelmi struktúra meghatározói) címmel tartott előadást.

A Neumann János Számítógéptudományi Társaság 1983. november 14. és 17. között Székesfehérvárott tartotta II. Országos Kongresszusát. A kongresszus fő témája „Az adatbázison alapuló információ-rendszerek” volt.

Csicsmann József és *Dörnyei József* „A statisztikai információ-rendszerek koncepciója”, *Garai Péterné* és *Straub Elek* „Statisztikai adatállományok megőrzésének és forgalmának jogi szabályozása” címmel tartottak előadást.

A megnyitó ülésen *Zágon Csaba*, a KSH Számítóközpont osztályvezető-helyettese az elmúlt időszakban végzett tudományos munkája elismerésül „Neumann Oklevelet” kapott.

Megjelent a Demográfia 1983. évi 1. száma. A népeségtudományi folyóirat új száma *dr. Klinger Andrásnak* az öregedés demográfiai vonatkozásaival foglalkozó tanulmányát közli. A szerző az időskorú népesség számának, arányának változása, az öregek családi viszonyai és mindezek területi különbségei mellett halandósági táblák segítségével vizsgálja az időskor elérési valószínűségének alakulását. *Kamarás Ferenc* a házasságok stabilitása és a családnagyság kapcsolatát elemzi népmozgalmi, népszámlálási adatok és két házassági longitudinális vizsgálat eredményei alapján.

A „Közlemények” rovatban *Andorka Rudolf* azokat a társadalmi tényezőket vizsgálja, amelyek a fejlett társadalmakban a termékenység alakulását befolyásolják. *Joubert Kálmán* öt év elveszületett újszülötteinek adatai alapján tesz kísérletet születési súly- és születési hossz fejlettségi standard kidol-

gozására. A női foglalkoztatás és a feminizálódás magyar tendenciáinak közel egy évszázadát tekinti át *dr. Koncz Katalin* cikke. *Dr. Garamvölgyi György* a család- és növédelmi tanácsadás korszerűsítésére tesz javaslatot

A „Figyelő” rovat ismerteti a Magyar Család- és Növédelmi Tudományos Társaság 1982. évi tevékenységét és 1983. évi munkatervét, és tudósít a hazai és külföldi demográfiai vonatkozású eseményekről.

A folyóiratot a külföldi szakirodalom ismertetése zárja.

A statisztikai és államigazgatási információ-rendszerek kapcsolata címmel „A korszerű informatika könyvtára” c. sorozat 13. köteteként a közelmúltban jelent meg az V. Statisztikai Informatikai Vándorgyűlésen elhangzott tanulmányok gyűjteménye. Az 1982 júniusában Esztergomban rendezett vándorgyűlés plenáris ülésén elhangzott három fő tanulmányon kívül a kötet tartalmazza a különböző szekcióüléseken elhangzott korreferátumokat is.

Az összeállítás során a Szekció Vezetősége arra törekedett, hogy az előadások és korreferátumok megfelelően tükrözzék az ülések során felmerült feladategyüttes sokféle aspektusból történő vizsgálatát.

(A statisztikai és államigazgatási információ-rendszerek kapcsolata. Az V. statisztikai informatikai vándorgyűlés anyagai. A korszerű informatika könyvtára. 13. Budapest. 1983. 343 old.)

Mezőgazdasági statisztikai évkönyv, 1982.

Az évkönyv a bevezetésben összefoglaló adatokat mutat be az elmúlt két évről. Részletes adatokat tartalmaz a mezőgazdasági munkaügyről az állóeszközökről és beruházásokról.

A termelés technikai feltételeit az agro-technika, a gépesítés, a kutatás- és fejlesztés eredményein keresztül mutatja be. A termelés és felhasználás legújabb adatait a növénytermelés és állattenyésztés, valamint az erdőgazdálkodás szerinti bontásban adja közre. A megyei adatok a területi eredményeket szemléltetik, a nemzetközi eredmények az összehasonlításokat teszik lehetővé.

(Mezőgazdasági statisztikai évkönyv, 1982. Központi Statisztikai Hivatal. Budapest. 1983. 259 old.)

A történeti statisztikai kötetek című sorozat, amely a Központi Statisztikai Hivatal Könyvtár és Dokumentációs Szolgálat és a Magyar Országos Levéltár szerkesztésében jelenik meg, újabb kötettel gazdagodott. A KSH Mezőgazdasági főosztálya összeállította a növénytermelés 1922–1933. évi megyesoros adatait. A kötet kapcsolódik a már korábban közreadott eredményekhez, amelyek a növénytermelési statisztika hasonló adatait tartalmazták. Az eredményeket az 1970. ja-

nuár 1-én érvényben levő államigazgatási beosztásnak megfelelően közlik.

(Növénytermelés. Megyei adatok, 1922–1933. Történeti statisztikai kötetek. Központi Statisztikai Hivatal Könyvtár és Dokumentációs Szolgálat – Magyar Országos Levéltár. Budapest. 1983. 448 old.)

Lakásstatisztikai évkönyv, 1982 címmel megjelent évkönyv első ízben közli ezen a címen a lakásépítés és lakásmegszűnés korábbi években rendszeresen közölt eredményeit. A lakásépítés és -megszűnés 1982. évi adatait az országos eredmények mellett megyei és városi bontásban is bemutatja az évkönyv. A kötet tartalmazza az 1982. évi üdülőépítés részletezett adatait is.

(Lakásstatisztikai évkönyv, 1982. Központi Statisztikai Hivatal. Budapest. 1983. 264 old.)

Háztartásstatisztika, 1982 c. kötet az alapvető osztályokhoz tartozó háztartások 1960–1982. évi adatait mutatja be az összefoglaló részben. Az 1982. évi részletező táblák a háztartások jövedelmét, a kiadások főbb csoportjait és az élelmiszer-fogyasztás mennyiségét közlik. A munkásosztályhoz és a szellemiekhez, illetve a szövetkezeti parasztsághoz és a kettős jövedelműekhez, valamint az

inaktív háztartásokhoz tartozók jövedelem-nagyság szerinti adatait több szempontból részletezi a kötet. A kötet bevezetőjében módszertani megjegyzések találhatók.

(Háztartásstatisztika, 1982. Központi Statisztikai Hivatal. Budapest. 1983. 143 old.)

A mezőgazdasági adattár most megjelent V. kötete az ágazat főbb termelési értékmutatóit az 1965–1981. évekre dolgozta fel. Az adattár folytatása a „Mezőgazdasági termelés értéke, termelői és árumérlegei” című 1966-ban megjelent adatgyűjteménynek. A gazdálkodási formák szerint bemutatott adatok mellett az 1964–1981. évekre termelői mérleget is közöl az adattár mezőgazdasági termékek szerint.

(Mezőgazdasági adattár. V. A mezőgazdasági ágazat főbb termelési és értékmutatói. Központi Statisztikai Hivatal. Budapest. 1983. 392 old.)

Árváltozás. A Minisztertanács Tájékoztatási Hivatalának hozzájárulása alapján módosították a *Statisztikai Szemle* árát és előfizetési díját. 1984. január elsejétől egy példány ára 30,— Ft, az éves előfizetési díj pedig 360,— Ft lesz.

KÜLFOLDI STATISZTIKAI IRODALOM*

A STATISZTIKA ÁLTALÁNOS ELMÉLETE ÉS MÓDSZERTANA

PFANZAGL, J.:

ADALEKOK EGY ÁLTALÁNOS
ASZIMPTOTIKUS ELOSZLÁSELMÉLETHEZ

(Contributions to a General Asymptotic Theory.)
Lecture Notes in Statistics 13. New York. 1982. Springer. 310 p.

A bevezetésen és a függeléken kívül 18 fejezetből álló művével a szerző egy általános aszimptotikus eloszláselemélet alapjait kívánja lerakni. Az aszimptotikus eloszláselemélet igen fontos szerepet játszik a statisztika elméletén belül, mert egyrészt lehetővé teszi a különféle statisztikai módszerek, eljárások teljesítményének és legfontosabb tulajdonságainak elméleti úton történő vizsgálatát, másrészt pedig útmutatást ad optimális eljárások konstruálására is. Az aszimptotikus eloszláselemélet lényege röviden abban foglalható össze, hogy a statisztikai eljárásokban kitüntetett szerepet játszó valószínűségi változók – közkeletű kifejezéssel élve: statisztikák – határeloszlását s e határeloszlás jellemzőit vizsgálja a valószínűségelmélet eszközeivel. A szerző legfőbb törekvése az, hogy az aszimptotikus eloszláselemélet meglevő, de korántsem egységes egészet alkotó eredményeiből olyan egységes és általános elméletet hozzon létre, amely speciális esetként tartalmazza a korábbiakat.

Az első öt fejezet azokat az alapfogalmakat vezeti be és illusztrálja, amelyek a szerző véleménye szerint lehetővé teszik a valószínűségi mértékek egy családjának azon lokális tulajdonságai jellemzését, amelyek a statisztikai eljárások aszimptotikus teljesítményét meghatározzák.

A 6. fejezetben a valószínűségi mértékek közötti távolság különféle lehetséges mérőszámai kerülnek bemutatásra, melyek közül néhánynak az aszimptotikus egyenlősége is bizonyítást nyer.

A 7. fejezet a valószínűségi mértékeknek bizonyos alcsaládjukba való vetítését tárgyalja, és azt vizsgálja, hogy e vetületek milyen módon írhatók le.

A 8–12. fejezetek elméleti vizsgálódásai kizárólag ún. reguláris esetekre korlátozódnak, azaz kizárnak minden olyan esetet, amikor a legjobb becslőfüggvény $n^{-1/2}$ -től különböző sebességgel konvergál. Ezentúl csak arra a legegyszerűbb esetre tér ki a szerző, amikor a minta független, azonos eloszlású, valószínűségi változókból áll, s csak a véges dimenziójú függvények becslésével és hipotézisvizsgálatával foglalkozik.

A 8. fejezetben a β_0 általános hipotézisről olvashatunk, s annak aszimptotikus „boríték” erőfüggvényéről (envelope power function). E fejezetben egy olyan tétel is olvasható, amely megadja egy olyan próba aszimptotikus erőfüggvényét, mely meghatározott irányba eső alternatív hipotézisekre nézve aszimptotikusan a legerősebb.

A 9. fejezet ezekhez hasonló, a becslőfüggvényekkel kapcsolatos eredményeket tárgyal.

A 10–12. fejezetek azokat a heurisztikus alapelveket körvonalazzák, amelyek felhasználhatók aszimptotikusan hatásos becslő- és próbafüggvények konstruálására. Végül a 13–18. fejezetek a 8–12. fejezetekben leírt általános eredmények alkalmazását illusztráló példákat tartalmazzák.

A könyv elolvasását csak kifejezetten a matematikai statisztika elmélete iránt érdeklődő, alapos matematikai képzettséggel rendelkező olvasóknak javasoljuk, mert a mű megértéséhez a mértékelmélet és a modern analízis mélyreható ismerete szükséges.

(Ism.: Vita László)

* A *Statisztikai Szemle* 1962. júliusi számától kezdődően a „*Statisztikai Irodalmi Figyelő*”-ben a külföldi statisztikai könyvek és folyóiratcikkek ismertetését havonta közli.

A *Külföldi statisztikai irodalom* egyes fejezetein belül az anyag általában könyv- és folyóiratcikkek ismertetéseire tagolódik. (Ezeket * választja el egymástól.) Az ismertetések szerzők, illetve ahol szerző nincs, a címek betűrendjében következnek egymás után.

BUSEV, SZ.:

A SZOVJETUNIO KÖZPONTI STATISZTIKAI HIVATALA
SZÁMÍTÁSTECHNIKAI RENDSZERÉNEK 1983. ÉVI
FELADATAI

(Zadacsi vücsiszlitol'noj szisztemü CSU SZSZSZR
v tekucsem godu.) – *Vesztnik Sztatisztiki*, 1983. 3.
sz. 41–46. p.

A Szovjetunió Központi Statisztikai Hivatalának elsődleges feladata az állami statisztikai információs rendszer (ASZGSZ) továbbfejlesztése. Jelenleg 137 elektronikus adatfeldolgozási rendszer működik. E rendszerek üzemeltetése lehetővé teszi az adatfeldolgozási idő csökkentését. Kidolgozták továbbá az ASZGSZ 18 alrendszerének feladattervét, valamint 18 ágazati statisztikai feldolgozás programjait.

Fontos szerepe van az adatbankoknak és a táv-adatfeldolgozási rendszernek. 1983-ban befejezték az adatbank software-jének átvitelét a DOS-ról az OS operációs rendszerre. A táv-adatfeldolgozás területén gyakorlati tapasztalatokat szereztek.

16 különböző statisztikai adatfeldolgozás területén oldották meg az ASZGSZ egyes alrendszereinek kapcsolatát más információs rendszerek megfelelő alrendszereivel (így például az ipari információs rendszerrel). A kisebb volumenű adatfeldolgozásokhoz korszerű mikroszámítógépeket alkalmaznak. Folytatódnak a munkák a körzeti osztott számítástechnikai rendszerek létrehozása területén is.

A számítástechnikai hálózat struktúrája – amelyet az ország adminisztratív felosztásához igazodva alakítottak ki – stabilizálódott. Ilyen módon a szövetségi, a köztársasági, a területi és a körzeti szinteken körülbelül háromezer számítástechnikai szervezet működik. A szövetségi, a köztársasági és a területi számítóközpontokban főleg ESZR-számítógépeket, a körzeti számítástechnikai szervezeteknél pedig mini- és mikroszámítógépeket, valamint adatfeldolgozó berendezéseket (lyukasztókat, elektronikus és billentyűs gépeket) alkalmaznak.

Befejeződött 10 új, közös használatú számítóközpont szervezése, elkészítették ezek létesítési ütemtervét, megtervezték az adatátviteli csatornákat, és létrehozták ezek anyagi-műszaki bázisát is.

A számítóközpontok a statisztikai szerveken kívül körülbelül 91 000 vállalatot, intézményt szolgálnak ki. Ezen belül fontos helyet foglal el a könyvelés gépesítése, amit csaknem 5000 vállalatnál és intézménynél vezettek már be.

Foglalkoznak a számítóközpontok irányításának korszerűsítésével, új munkaszervezési formák bevezetésével, a munkakörülmények javításával.

A Szovjetunió Központi Statisztikai Hivatala számítástechnikai hálózatának komplex

fejlesztési terve a statisztikai munkák gépesítésének bővítését és az ötéves terv első két évében elért működési mutatók javítását tűzi ki célul.

Az 1983. évi terv alapvető mutatóira ható főbb tényezők a következők: a munka struktúrájának megváltozása, ami a számítógépre vitt munkák mennyiségének növekedéséből adódik; a dolgozók létszámának csökkentése, amit nagyteljesítményű korszerű számítógépek beállítása tett lehetővé; a létszámösszetétel megváltozása (csökkent a gépkezelők létszáma, nőtt a műszaki-technikai létszám); a beruházások stabilizálódása az 1982. évi szinten.

1983-ra konkrét energia- és anyagtakarékossági tervek készültek, ideértve a lyuk-kártyával és a lyukszalagokkal való takarékosságot is. Progresszív normákat vezettek be az egyes berendezések használatára is.

Az 1983. évi tervfeladatok pénzügyi fedezete főleg az alábbi feladatokra irányult;

- az ASZGSZ létrehozása,
- a közös használatú számítóközpontok létrehozása és továbbfejlesztése,
- a vállalatok információs számítástechnikai szolgáltatásának bővítése,
- a Szovjetunió Központi Statisztikai Hivatala számítástechnikai hálózata anyagi-műszaki bázisának megerősítése.

Különös figyelemben részesül a területi csomópontok anyagi-műszaki alapjainak megszilárdítása, ami a mezőgazdasági és iparvállalatok információinak számítógépes feldolgozása szempontjából fontos.

Az elektronikus adatfeldolgozási rendszerekről szólva a szerző részletezi, hogy mely feldolgozások, feldolgozási rendszerek alkalmazhatók változatlanul, melyek módosultak (a beszámolójelentések változása miatt), és milyen új rendszereket kell kidolgozni.

Az elektronikus adatfeldolgozási rendszerek számának növekedése lehetővé teszi az ASZGSZ alrendszerei és az egyéb, ágazati információs rendszerek megfelelő alrendszerei közötti gyakorlati együttműködést.

Fontos fordulat a közös használatú számítóközpontok továbbfejlesztése. Ennek keretében sor kerül tudományos kutató munkákra, az adatbank és a táv-adatfeldolgozási rendszer kísérleti üzemeltetésére, az új közös használatú számítóközpontok szervezeti struktúrájának kidolgozására, a közös használatú számítóközpontok szervezetének, jogi helyzetének, program- és információs ellátásának kidolgozására stb.

A közös használatú számítóközpontok létrehozása lehetővé teszi a táv-adatfeldolgozást, a berendezések minősége pedig az adatbank bevezetését a gyakorlatban. Ezzel növekszik a statisztikai információfeldolgozás integrációja és javul a minősége.

Tovább fejlesztik a számítástechnikai hálózat anyagi-műszaki bázisát. A számítóköz-

pontokat folyamatosan új számítástechnikai berendezésekkel látják el (a szövetségi, a köztársasági, a területi és a közös használatú számítóközpontokat ESZR-gépekkel), ezenkívül olyan perifériákkal (mint például a mágneslemezes adatrögzítő, a bizonylat-olvasó), amelyek feltétlenül növelik a termelékenységet.

(Ism.: Göntér Lászlóné)

KROVÁK, J. – MASAT, V.:
A TOBBDIMENZIÓS STATISZTIKAI ELEMZÉS
MÓDSZEREI

(Metody vícerozměrové statistické analýzy.) – *Statistika*. 1983. 3. sz. 116–123. p.

A csehszlovák állami statisztika 1981–1985. évekre vonatkozó munkatervében kiemelt feladatként szerepel a statisztikai–közgazdasági elemzések módszertana. Ezen belül fontos helyet foglal el a többdimenziós statisztikai elemzés.

A tanulmány ennek a korszerű módszernek néhány alapvető problémáját tárgyalja. Nem célkitűzése az egyes eljárások bonyolult matematikai apparátusának ismertetése, csupán az alapelvek leírására és az alkalmazási lehetőségek felsorolására szorítkozik.

A matematikai apparátust tekintve a többdimenziós gazdaságelemzés keretében elsősorban a következő módszerek kerülnek alkalmazásra: a faktoranalízis, a főkomponens-elemzés, a regressziós analízis, a diszkriminációs eljárás, a kanonikus korreláció, a halmazelemzés.

Mindezek a módszerek viszonylag fiatalok, kivétel nélkül ebben a században alakultak ki, így még csak fejlődésük kezdeti szakaszában vannak. Gyakorlati alkalmazásukat a számítógépek megjelenése tette lehetővé, a felmerülő nagytömegű és gyakran igen bonyolult számítások csak gépi úton végezhetők el.

A felsorolt matematikai módszereket két csoportba lehet sorolni. Az egyik csoportba tartoznak azok a módszerek, amelyek a kovarianciás vagy pedig korrelációs szerkezetek elemzésével foglalkoznak, vagyis változó kapcsolatokat elemeznek. Ilyenek a faktoranalízis, a főkomponens-elemzés, a kanonikus korreláció és a főkomponensek regressziós módszere. A másik csoportba azokat a módszereket soroljuk, amelyek az egységek különböző ismérvek szerinti csoportosítása alapján teszik lehetővé az elemzést. Ide tartoznak a halmazelemzés és a diszkriminációs elemzés.

E módszerek alkalmazása akkor lehetséges, ha a változók között lineáris kapcsolatok vannak, és határozottan megállapítható a többdimenziós normális eloszlás.

A főtenyezők módszere érzékeny a mértékegységre, ezért alkalmazása esetén a tényezők normalizálására van szükség. A módszert több tudományágban alkalmazzák, de eltérő eredménnyel. A módszer lényegét a megfigyelt változóknak hipotetikus változókká (főkomponensekké) való transzformálása képezi. A számítás menete a páros korrelációs mutatók, a korrelációs matrix és a főkomponensek mérlegelési súlyainak a megállapítását teszi szükségessé. A módszer lehetőséget biztosít a főkomponensekbe összevont változók fontossági sorrendjének a megállapítására is.

A faktoranalízis elvileg a főkomponensek módszeréhez közelálló eljárás. Az első lépés itt is a megfigyelt változóknak hipotetikus változókká történő transzponálása, ami az ún. közös tényezők megállapításához vezet. A közös tényezők száma kisebb, mint a megfigyelt tényezőké, és függő és független tényezők lehetnek. A faktoranalízis keretében a fejlődés során többféle számítási eljárás alakult ki, ezek azonban nem teljesen azonos eredményekhez vezetnek.

A faktoranalízis kezdetben a meteorológiában, a szociológiában, az antropológiában került felhasználásra. A gazdaságelemzés területén először Franciaországban alkalmazták a második világháború után a munkatermelékenység vizsgálatára és a gazdasági növekedés nemzetközi összehasonlítására.

A főkomponensek regressziós módszerének alkalmazása esetén az első feladat a változók függetlenségének a megállapítása. Ez a feltétel azonban a gyakorlatban ritkán teljesül, a komponensek között rendszerint interkorreláció áll fenn. Ezért a többszörös regressziós analízist a főkomponensek felhasználásával kell elvégezni, amelyek a függetlenség szempontjából ideális adatoknak tekinthetők. A módszer alkalmazása azonban nem problémamentes. Meg kell találni ugyanis a komponensek helyes értelmezését, ami bizonyos mértékig nem lehet mentes a szubjektivitástól. Nehéz biztosítani a teljes objektivitást a számításokban szerepeltetett főkomponensek kiválasztásánál is.

Ez a módszer még nem tekinthető teljes mértékben feltártnak, alkalmazása során mindig újabb problémák felmerülésével kell számolni. Reményteljes módszer azonban a gazdaságelemzés területén minden olyan esetben, amikor a megfigyelt változók között az interkorreláció jelensége áll fenn.

A kanonikus korrelációs elemzés a megfigyelt változók egyes csoportjai közötti kapcsolatok szorosságát vizsgálja. A változók egyes lineáris kombinációi közötti összefüggések maximumának a megállapítása a feladat. A kanonikus változók a főkomponenseknek felelnek meg, itt azonban a változók szóródását vizsgálják.

pontokat folyamatosan új számítástechnikai berendezésekkel látják el (a szövetségi, a köztársasági, a területi és a közös használatú számítóközpontokat ESZR-gépekkel), ezenkívül olyan perifériákkal (mint például a mágneslemezes adatrögzítő, a bizonylat-olvasó), amelyek feltétlenül növelik a termelékenységet.

(Ism.: Göntér Lászlóné)

KROVÁK, J. – MASAT, V.:
A TOBBDIMENZIÓS STATISZTIKAI ELEMZÉS
MÓDSZEREI

(Metody vícerozměrové statistické analýzy.) – *Statistika*. 1983. 3. sz. 116–123. p.

A csehszlovák állami statisztika 1981–1985. évekre vonatkozó munkatervében kiemelt feladatként szerepel a statisztikai–közgazdasági elemzések módszertana. Ezen belül fontos helyet foglal el a többdimenziós statisztikai elemzés.

A tanulmány ennek a korszerű módszernek néhány alapvető problémáját tárgyalja. Nem célkitűzése az egyes eljárások bonyolult matematikai apparátusának ismertetése, csupán az alapelvek leírására és az alkalmazási lehetőségek felsorolására szorítkozik.

A matematikai apparátust tekintve a többdimenziós gazdaságelemzés keretében elsősorban a következő módszerek kerülnek alkalmazásra: a faktoranalízis, a főkomponens-elemzés, a regressziós analízis, a diszkriminációs eljárás, a kanonikus korreláció, a halmazelemzés.

Mindezek a módszerek viszonylag fiatalok, kivétel nélkül ebben a században alakultak ki, így még csak fejlődésük kezdeti szakaszában vannak. Gyakorlati alkalmazásukat a számítógépek megjelenése tette lehetővé, a felmerülő nagytömegű és gyakran igen bonyolult számítások csak gépi úton végezhetők el.

A felsorolt matematikai módszereket két csoportba lehet sorolni. Az egyik csoportba tartoznak azok a módszerek, amelyek a kovarianciás vagy pedig korrelációs szerkezetek elemzésével foglalkoznak, vagyis változó kapcsolatokat elemeznek. Ilyenek a faktoranalízis, a főkomponens-elemzés, a kanonikus korreláció és a főkomponensek regressziós módszere. A másik csoportba azokat a módszereket soroljuk, amelyek az egységek különböző ismérvek szerinti csoportosítása alapján teszik lehetővé az elemzést. Ide tartoznak a halmazelemzés és a diszkriminációs elemzés.

E módszerek alkalmazása akkor lehetséges, ha a változók között lineáris kapcsolatok vannak, és határozottan megállapítható a többdimenziós normális eloszlás.

A főtenyezők módszere érzékeny a mértékegységre, ezért alkalmazása esetén a tényezők normalizálására van szükség. A módszert több tudományágban alkalmazzák, de eltérő eredménnyel. A módszer lényegét a megfigyelt változóknak hipotetikus változókká (főkomponensekké) való transzformálása képezi. A számítás menete a páros korrelációs mutatók, a korrelációs matrix és a főkomponensek mérlegelési súlyainak a megállapítását teszi szükségessé. A módszer lehetőségét biztosít a főkomponensekbe összevont változók fontossági sorrendjének a megállapítására is.

A faktoranalízis elvileg a főkomponensek módszeréhez közelálló eljárás. Az első lépés itt is a megfigyelt változóknak hipotetikus változókká történő transzponálása, ami az ún. közös tényezők megállapításához vezet. A közös tényezők száma kisebb, mint a megfigyelt tényezőké, és függő és független tényezők lehetnek. A faktoranalízis keretében a fejlődés során többféle számítási eljárás alakult ki, ezek azonban nem teljesen azonos eredményekhez vezetnek.

A faktoranalízis kezdetben a meteorológiában, a szociológiában, az antropológiában került felhasználásra. A gazdaságelemzés területén először Franciaországban alkalmazták a második világháború után a munkatermelékenység vizsgálatára és a gazdasági növekedés nemzetközi összehasonlítására.

A főkomponensek regressziós módszerének alkalmazása esetén az első feladat a változók függetlenségének a megállapítása. Ez a feltétel azonban a gyakorlatban ritkán teljesül, a komponensek között rendszerint interkorreláció áll fenn. Ezért a többszörös regressziós analízist a főkomponensek felhasználásával kell elvégezni, amelyek a függetlenség szempontjából ideális adatoknak tekinthetők. A módszer alkalmazása azonban nem problémamentes. Meg kell találni ugyanis a komponensek helyes értelmezését, ami bizonyos mértékig nem lehet mentes a szubjektivitástól. Nehéz biztosítani a teljes objektivitást a számításokban szerepeltetett főkomponensek kiválasztásánál is.

Ez a módszer még nem tekinthető teljes mértékben feltártnak, alkalmazása során mindig újabb problémák felmerülésével kell számolni. Reményteljes módszer azonban a gazdaságelemzés területén minden olyan esetben, amikor a megfigyelt változók között az interkorreláció jelensége áll fenn.

A kanonikus korrelációs elemzés a megfigyelt változók egyes csoportjai közötti kapcsolatok szorosságát vizsgálja. A változók egyes lineáris kombinációi közötti összefüggések maximumának a megállapítása a feladat. A kanonikus változók a főkomponenseknek felelnek meg, itt azonban a változók szóródását vizsgálják.

A halmazelemzés egész sor hasonló számítási módszer gyűjteménye. Az elemzés első lépését a vizsgált sokaság halmazának alhalmazokra való felosztása képezi. Az egységek leírására általában több ismérvet (változót) használnak fel.

A halmazelemzésre leggyakrabban az agglomeratív hierarchikus módszert alkalmazzák, ennek számítási menete viszonylag egyszerű. Az elemzés elvi alapja az egyes egységek hasonlósága, illetve különbözősége. Ezért az ismérveket számszerű formában kell kifejezni. A számítások rendszerint a különbözőség mérőszámai alapján történnek, amelyeket $n \times n$ alakú matrixban kell elrendezni. Ezt követően kerül sor az egységek összevonására, amikor mindig a legközelebb álló egységeket kell összevonni. Az összevonásra számos módszer van, ezek közül a legismertebbek a centrális módszer, a medián módszer és az átlagos eltérések módszere. Az összevonás $m-1$ lépés után minden esetben azzal végződik, hogy valamennyi egység egy halmazba kerül.

A csehszlovák szakirodalomban több tanulmány foglalkozik a halmazelemzési módszer gyakorlati alkalmazásával. Ezek főleg a nemzetközi elemzések problémáit vizsgálják. Mint különbségképző ismérvet leggyakrabban az életszínvonalat, a gazdasági fejlettséget, a termelőmunka hatékonyságát, a termelés anyagigényességét veszik figyelembe.

A diszkriminációs módszer alkalmazása esetén az osztályozás (csoportosítás) képezi az elemzés alapját. A módszer felhasználásakor a statisztikai egységek két vagy több csoportja közötti eltérés meghatározása a feladat. Erre a célra segédeszközként használják fel a diszkriminációs függvényt is.

A diszkriminációs módszer gyakorlati alkalmazására még kevés példa van. Csehszlovákiában vállalati szintű elemzéseknél használták fel a gépiparban. Az alkalmazás tanulmányai alapján a kutatóknak számos elvi és módszertani kérdésben sikerült előrelépni. A szélesebb körű felhasználás azonban csak a módszer további problémáinak tisztázása esetén remélhető.

A többdimenziós statisztikai elemzések módszerének gyakorlati alkalmazásával kapcsolatban a vélemények eltérők. Mindinkább elfogadott azonban az az álláspont, hogy ezek a módszerek segítséget nyújthatnak a vizsgált jelenségek egyes mutatószámai közötti eltérések meghatározásához, és alkalmasak a különböző egységeknek a kiválasztott mutatószámok alapján történő osztályozására is. Ezen az alapon a vizsgálati eredmények hasznos információt adhatnak a vezetés számára a döntéshozatalnál. Az eredmények használhatósága a felhasznált mutatók helyes megválasztásától függ.

(Ism.: Hajpál Gyula)

GAZDASÁGSTATISZTIKA

TEWES, T.:

A MONETÁRIS SZUBMODELL A KIELI VILÁGGAZDASÁGI INTÉZET ÖKONOMETRIAI MODELLJÉBEN

(Zum monetären Teilmodell im ökonomischen Vierteljahresmodell für die Bundesrepublik Deutschland des Instituts für Weltwirtschaft.) Kieler Arbeitspapiere. Kiel. 1983. Institut für Weltwirtschaft. 166. sz. 26 p.

Az ún. „monetáris forradalom” az ökonometriai modellekre is rányomta a bélyegét. A közgazdászok közül sokan vélekednek úgy hogy a pénzügyi szféra, a monetáris összefüggések éppen olyan erős hatást gyakorolnak a reálszférára – nem utolsósorban az áralakulás révén –, mint a reálsféra-összefüggések gyakorolnak a pénz- és bankügyi szférára. Mindemellett a nem monetarista modellekben is egyre jelentősebb számmal szerepelnek pénzügyi összefüggések.

A kielii Világgazdasági Intézet korábban ökonometriai modellt konstruált a nyugatnémet gazdaságban érvényesülő makroökonomiai összefüggések vizsgálata céljából. Ezt a modellt most olyan monetáris szubmodellel egészítették ki, amely a legfontosabb pénz- és bankügyi összefüggéseket tartalmazza.

A reálsféra és a pénzügyi szféra között elsősorban a kamatalakulás változója az összekötő kapocs. Így például a lakossági fogyasztás jelentős mértékben függ a folyószámlahitelektől, a beruházások a bankkamat nagyságától és az értékpapírok hozamától, az új lakásépítések a jelzálogkölcsön kamatlábától és így tovább. Mindezek a változók a Világgazdasági Intézet modelljében (amit IFW-modellnek neveznek az Institut für Wirtschaftsforschung nevének megfelelően) korábban exogén változók voltak, külső adottságként kellett velük számolni. A szubmodell specifikációjával lehetőség nyílt ezeknek a változóknak az endogenizálására, vagyis további sztochasztikus összefüggések segítségével való magyarázatára. A pénzügyi szubmodell – mint a fent felsorolt összefüggések kifejezik – többszörösen, nem csupán egyetlen egyenlet segítségével kapcsolódik mint ahogy ez másutt olykor előfordul.

A gazdasági-pénzügyi háttérre vonatkozó alapfeltevés az, hogy rövid távon belül a Deutsche Bundesbank gondoskodik annak a pénztömegnek az előállításáról, amely a gazdaság pénzkeresletét fedezi; hosszú tá-

A halmazelemzés egész sor hasonló számítási módszer gyűjteménye. Az elemzés első lépését a vizsgált sokaság halmazának alhalmazokra való felosztása képezi. Az egységek leírására általában több ismérvet (változót) használnak fel.

A halmazelemzésre leggyakrabban az agglomeratív hierarchikus módszert alkalmazzák, ennek számítási menete viszonylag egyszerű. Az elemzés elvi alapja az egyes egységek hasonlósága, illetve különbözősége. Ezért az ismérveket számszerű formában kell kifejezni. A számítások rendszerint a különbözőség mérőszámai alapján történnek, amelyeket $n \times n$ alakú matrixban kell elrendezni. Ezt követően kerül sor az egységek összevonására, amikor mindig a legközelebb álló egységeket kell összevonni. Az összevonásra számos módszer van, ezek közül a legismertebbek a centrális módszer, a medián módszer és az átlagos eltérések módszere. Az összevonás $m-1$ lépés után minden esetben azzal végződik, hogy valamennyi egység egy halmazba kerül.

A csehszlovák szakirodalomban több tanulmány foglalkozik a halmazelemzési módszer gyakorlati alkalmazásával. Ezek főleg a nemzetközi elemzések problémáit vizsgálják. Mint különbségképző ismérvet leggyakrabban az életszínvonalat, a gazdasági fejlettséget, a termelőmunka hatékonyságát, a termelés anyagigényességét veszik figyelembe.

A diszkriminációs módszer alkalmazása esetén az osztályozás (csoportosítás) képezi az elemzés alapját. A módszer felhasználásakor a statisztikai egységek két vagy több csoportja közötti eltérés meghatározása a feladat. Erre a célra segédeszközként használják fel a diszkriminációs függvényt is.

A diszkriminációs módszer gyakorlati alkalmazására még kevés példa van. Csehszlovákiában vállalati szintű elemzéseknél használták fel a gépiparban. Az alkalmazás tanulmányai alapján a kutatóknak számos elvi és módszertani kérdésben sikerült előrelépni. A szélesebb körű felhasználás azonban csak a módszer további problémáinak tisztázása esetén remélhető.

A többdimenziós statisztikai elemzések módszerének gyakorlati alkalmazásával kapcsolatban a vélemények eltérők. Mindinkább elfogadott azonban az az álláspont, hogy ezek a módszerek segítséget nyújthatnak a vizsgált jelenségek egyes mutatószámai közötti eltérések meghatározásához, és alkalmasak a különböző egységeknek a kiválasztott mutatószámok alapján történő osztályozására is. Ezen az alapon a vizsgálati eredmények hasznos információt adhatnak a vezetés számára a döntéshozatalnál. Az eredmények használhatósága a felhasznált mutatók helyes megválasztásától függ.

(Ism.: Hajpál Gyula)

GAZDASÁGSTATISZTIKA

TEWES, T.:

A MONETÁRIS SZUBMODELL A KIELI VILÁGGAZDASÁGI INTÉZET ÖKONOMETRIAI MODELLJÉBEN

(Zum monetären Teilmodell im ökonomischen Vierteljahresmodell für die Bundesrepublik Deutschland des Instituts für Weltwirtschaft.) Kieler Arbeitspapiere. Kiel. 1983. Institut für Weltwirtschaft. 166. sz. 26 p.

Az ún. „monetáris forradalom” az ökonometriai modellekre is rányomta a bélyegét. A közgazdászok közül sokan vélekednek úgy, hogy a pénzügyi szféra, a monetáris összefüggések éppen olyan erős hatást gyakorolnak a reálszférára – nem utolsósorban az áralakulás révén –, mint a reálsféra-összefüggések gyakorolnak a pénz- és bankügyi szférára. Mindemellett a nem monetarista modellekben is egyre jelentősebb számmal szerepelnek pénzügyi összefüggések.

A kielii Világgazdasági Intézet korábban ökonometriai modellt konstruált a nyugatnémet gazdaságban érvényesülő makroökonomiai összefüggések vizsgálata céljából. Ezt a modellt most olyan monetáris szubmodellel egészítették ki, amely a legfontosabb pénz- és bankügyi összefüggéseket tartalmazza.

A reálsféra és a pénzügyi szféra között elsősorban a kamatalakulás változója az összekötő kapocs. Így például a lakossági fogyasztás jelentős mértékben függ a folyószámlahitelektől, a beruházások a bankkamat nagyságától és az értékpapírok hozamától, az új lakásépítések a jelzálogkölcsön kamatlábától és így tovább. Mindezek a változók a Világgazdasági Intézet modelljében (amit IFW-modellnek neveznek az Institut für Wirtschaftsforschung nevének megfelelően) korábban exogén változók voltak, külső adottságként kellett velük számolni. A szubmodell specifikációjával lehetőség nyílt ezeknek a változóknak az endogenizálására, vagyis további sztochasztikus összefüggések segítségével való magyarázatára. A pénzügyi szubmodell – mint a fent felsorolt összefüggések kifejezik – többszörösen, nem csupán egyetlen egyenlet segítségével kapcsolódik mint ahogy ez másutt olykor előfordul.

A gazdasági-pénzügyi háttérre vonatkozó alapfeltevés az, hogy rövid távon belül a Deutsche Bundesbank gondoskodik annak a pénztömegnek az előállításáról, amely a gazdaság pénzkeresletét fedezi; hosszú tá-

von azonban komplex pénzügyi, pénzpolitikai stratégia kidolgozására van szükség. A szerző ezeket az ún. pénzügypolitikai paramétereket (diszkontláb, likviditás) részletebben ismerteti.

A pénz- és bankpolitikai összefüggések mellett a valutaárfolyam-összefüggések szerepe is jelentős: ez főképpen 1973–1974 után, az első kőolajár-robbanást követően mutatkozott meg. A valutaárfolyam-hatások részben nem közvetlenül fejtik ki hatásukat a modell reálszférájára (amennyiben például a külkereskedelem és vele a nemzetgazdaság teljesítményét befolyásolják), hanem közvetve a pénz- és bankügyi összefüggéseken keresztül nyilatkoznak meg. A modell-specifikáció szempontjából ennek megvan az a nehézsége, hogy – mivel nagyrészt olyan jelenségekről van szó, amelyeket a belföldi gazdaság szempontjából befolyásolhatatlan exogén tényezők számszerűsítenek (például világgazdasági hatásokat kifejező tényezők) – a modellben ismét megnőhet a megmagyarázhatatlan (azaz exogén) változók száma, ami a jelenségek kölcsönös függőségének az ábrázolását hátrányosan befolyásolja.

Az IFW monetáris szubmodelljében specifikált összefüggések száma összesen tíz. Az egyenletek a következő pénzügyi változók alakulását magyarázzák: a diszkontláb, a három hónapnál rövidebb lejáratra szóló kölcsönök kamatlába, az értékpapírok hozama, a folyószámlahitelek kamatlába, a jelzálogkölcsönök kamatlába, a készpénzforgalom alakulása, a látra szóló bankbetétek összege, a határidőre szóló betétek, valamint a megtakarítások összege. A modell változóinak száma összesen 24. Úgy tűnik azonban, hogy az egyes egyenletek megfigyelési időszaka nem azonos: egyes összefüggéseket 1973-tól 1982-ig, másokat csak 1974-től kezdve vagy még rövidebb időszakra becsültek, minden esetben negyedéves adatok alapján. Ebből úgy látszik, hogy az IFW-makromodell és a monetáris szubmodell közötti konzisztencia biztosítása még megoldatlan kérdés.

(Ism.: Nyáry Zsigmond)

*

IVANOV, JU. – RŪZSOV, I.:

A NEMZETI JÖVEDELEM NEMZETKÖZI STATISZTIKÁJÁNAK FŐ IRÁNYAI

(Obzor osznovnüh napravlenij razvitija mezsudnaronodnoj sztatistikij nacional'nogo dohoda.) – *Vesztნიკი Sztatistikij*, 1983. 9. sz. 40–46. p.

A cikk szerzői a nemzetközi statisztika, illetve a statisztika területén folyó nemzetközi együttműködés ismert és aktív szakértői. Cikkük céljával azt tűzték ki, hogy áttekintést adjanak a nemzeti jövedelem nemzetközi

statisztikájának fejlődéséről az 1970-es években (többek között a KGST és az ENSZ keretében), és elemezzék e területen a továbbfejlődés lehetséges irányait az 1980-as években. Ennek keretében vizsgálják:

- a nemzeti jövedelem mutatói módszertanának fejlődését;
- a nemzeti számlák rendszere és a népgazdasági mérlegek alapján számított nemzetijövedelem-mutatók összekapcsolása módszertanának tökéletesítését;
- a nemzeti jövedelem összehasonlítható valutára történő átszámítása elméletének, módszertanának és gyakorlatának tökéletesítését.

A nemzetijövedelem-mutatók módszertanának fejlődése kapcsán a szerzők rámutatnak arra, hogy a nemzetközi statisztikában a nemzeti jövedelem számítására két elvileg különböző makroökonómiai mutatószámrendszer alakult ki. Az egyik rendszer, amely a szocialista országokban használatos, a népgazdasági mérlegeken alapul. A kapitalista országokban ettől eltérően a nemzetijövedelem-számítás a nemzeti számlák rendszerében történik. A népgazdasági mérleg-számítások elveit a KGST, a nemzeti számlákét pedig az ENSZ keretében egységesítették. Mindkét szervezetben jelenleg is folyik e rendszerek tökéletesítése.

A KGST Statisztikai Együttműködési Állandó Bizottságában a népgazdasági mérleg-számítások továbbfejlesztése több irányban történik. A fejlesztés egyik iránya a népgazdasági mérlegek egyes mutatói módszertanának tökéletesítése. Ennek kapcsán a Statisztikai Együttműködési Állandó Bizottság egy sor dokumentumot dolgozott ki, amelyek a mérlegrendszer bizonyos mutatóinak módszertani továbbfejlesztését célozzák (például a nemzeti vagyon mérlegének mutatói, a fogyasztás mutatói).

A munka másik iránya: az új mutatókra olyan módszertani ajánlások kidolgozása, amelyek a népgazdasági mérleg tradicionális mutatóinak módszertanával teremtik meg a kapcsolatot. A makroszintű mutatókon alapuló elemzések kiszélesítéséhez, a nemzeti jövedelem nemzetközi összehasonlításának megkönnyítésére kidolgozták a nem anyagi szolgáltatások mutatóinak rendszerét. Ennek segítségével a tradicionális mutatók minden nehézség nélkül kiegészíthetők a nem anyagi szolgáltatások értékével.

A KGST Statisztikai Együttműködési Állandó Bizottsága kidolgozta a lakossági jövedelmek mutatóinak rendszerét is. Ebben a rendszerben egyrészt konkretizálták és részletezték a mérlegrendszerbe tartozó mutatókat, másrészt ez a mutatószámrendszer számos olyan mutatót tartalmaz, amelyek a lakossági jövedelemfolyamatok mélyebb elemzéséhez szükségesek.

A társadalmi feltételek és az életmód komplex elemzésére került kidolgozásra

von azonban komplex pénzügyi, pénzpolitikai stratégia kidolgozására van szükség. A szerző ezeket az ún. pénzügypolitikai paramétereket (diszkontláb, likviditás) részletebben ismerteti.

A pénz- és bankpolitikai összefüggések mellett a valutaárfolyam-összefüggések szerepe is jelentős: ez főképpen 1973–1974 után, az első kőolajár-robbanást követően mutatkozott meg. A valutaárfolyam-hatások részben nem közvetlenül fejtik ki hatásukat a modell reálszférájára (amennyiben például a külkereskedelem és vele a nemzetgazdaság teljesítményét befolyásolják), hanem közvetve a pénz- és bankügyi összefüggéseken keresztül nyilatkoznak meg. A modell-specifikáció szempontjából ennek megvan az a nehézsége, hogy – mivel nagyrészt olyan jelenségekről van szó, amelyeket a belföldi gazdaság szempontjából befolyásolhatatlan exogén tényezők számszerűsítenek (például világgazdasági hatásokat kifejező tényezők) – a modellben ismét megnőhet a megmagyarázhatatlan (azaz exogén) változók száma, ami a jelenségek kölcsönös függőségének az ábrázolását hátrányosan befolyásolja.

Az IFW monetáris szubmodelljében specifikált összefüggések száma összesen tíz. Az egyenletek a következő pénzügyi változók alakulását magyarázzák: a diszkontláb, a három hónapnál rövidebb lejáratra szóló kölcsönök kamatlába, az értékpapírok hozama, a folyószámlahitelek kamatlába, a jelzálogkölcsönök kamatlába, a készpénzforgalom alakulása, a látra szóló bankbetétek összege, a határidőre szóló betétek, valamint a megtakarítások összege. A modell változóinak száma összesen 24. Úgy tűnik azonban, hogy az egyes egyenletek megfigyelési időszaka nem azonos: egyes összefüggéseket 1973-tól 1982-ig, másokat csak 1974-től kezdve vagy még rövidebb időszakra becsültek, minden esetben negyedéves adatok alapján. Ebből úgy látszik, hogy az IFW-makromodell és a monetáris szubmodell közötti konzisztencia biztosítása még megoldatlan kérdés.

(Ism.: Nyáry Zsigmond)

*

IVANOV, JU. – RÜZSOV, I.:

A NEMZETI JÖVEDELEM NEMZETKÖZI STATISZTIKÁJÁNAK FŐ IRÁNYAI

(Obzor osznovnüh napravlenij razvitija mezsudnaronnoj sztatistikij nacional'nogo dohoda.) – *Vesztნიკი Sztatistikij*, 1983. 9. sz. 40–46. p.

A cikk szerzői a nemzetközi statisztika, illetve a statisztika területén folyó nemzetközi együttműködés ismert és aktív szakértői. Cikkük céljával azt tűzték ki, hogy áttekintést adjanak a nemzeti jövedelem nemzetközi

statisztikájának fejlődéséről az 1970-es években (többek között a KGST és az ENSZ keretében), és elemezzék e területen a továbbfejlődés lehetséges irányait az 1980-as években. Ennek keretében vizsgálják:

- a nemzeti jövedelem mutatói módszertanának fejlődését;
- a nemzeti számlák rendszere és a népgazdasági mérlegek alapján számított nemzetijövedelem-mutatók összekapcsolása módszertanának tökéletesítését;
- a nemzeti jövedelem összehasonlítható valutára történő átszámítása elméletének, módszertanának és gyakorlatának tökéletesítését.

A nemzetijövedelem-mutatók módszertanának fejlődése kapcsán a szerzők rámutatnak arra, hogy a nemzetközi statisztikában a nemzeti jövedelem számítására két elvileg különböző makroökonómiai mutatószámrendszer alakult ki. Az egyik rendszer, amely a szocialista országokban használatos, a népgazdasági mérlegeken alapul. A kapitalista országokban ettől eltérően a nemzetijövedelem-számítás a nemzeti számlák rendszerében történik. A népgazdasági mérleg-számítások elveit a KGST, a nemzeti számlákét pedig az ENSZ keretében egységesítették. Mindkét szervezetben jelenleg is folyik e rendszerek tökéletesítése.

A KGST Statisztikai Együttműködési Állandó Bizottságában a népgazdasági mérleg-számítások továbbfejlesztése több irányban történik. A fejlesztés egyik iránya a népgazdasági mérlegek egyes mutatói módszertanának tökéletesítése. Ennek kapcsán a Statisztikai Együttműködési Állandó Bizottság egy sor dokumentumot dolgozott ki, amelyek a mérlegrendszer bizonyos mutatóinak módszertani továbbfejlesztését célozzák (például a nemzeti vagyon mérlegének mutatói, a fogyasztás mutatói).

A munka másik iránya: az új mutatókra olyan módszertani ajánlások kidolgozása, amelyek a népgazdasági mérleg tradicionális mutatóinak módszertanával teremtik meg a kapcsolatot. A makroszintű mutatókon alapuló elemzések kiszélesítéséhez, a nemzeti jövedelem nemzetközi összehasonlításának megkönnyítésére kidolgozták a nem anyagi szolgáltatások mutatóinak rendszerét. Ennek segítségével a tradicionális mutatók minden nehézség nélkül kiegészíthetők a nem anyagi szolgáltatások értékével.

A KGST Statisztikai Együttműködési Állandó Bizottsága kidolgozta a lakossági jövedelmek mutatóinak rendszerét is. Ebben a rendszerben egyrészt konkretizálták és részletezték a mérlegrendszerbe tartozó mutatókat, másrészt ez a mutatószámrendszer számos olyan mutatót tartalmaz, amelyek a lakossági jövedelemfolyamatok mélyebb elemzéséhez szükségesek.

A társadalmi feltételek és az életmód komplex elemzésére került kidolgozásra

a társadalomstatistikai mutatók rendszere. Jelenleg 17 alrendszer tartozik ide, amelyek a társadalmi feltételek és az életmód különböző oldalait jellemzik. A társadalomstatistikai mutatószám-rendszer jelentőségét a komplexitás adja. Jellemző továbbá az is, hogy a mutatószám-rendszer a népgazdasági mérlegrendszer egy sor mutatóját tartalmazza.

A népgazdasági mérlegrendszer továbbfejlesztésében fontos helyet foglal el a gazdasági tevékenységek osztályozása. A KGST Statistikai Együtműködési Állandó Bizottsága 1975-ben adta ki a KGST-tagországok népgazdasági ágazatainak és az ipar ágazatainak osztályozását, amelynek segítségével a két alapvető – termelő és nem termelő – tevékenység köre meghatározható.

A népgazdasági mérlegrendszer továbbfejlesztése a Statistikai Együtműködési Állandó Bizottság tevékenységében különleges helyet foglal el, mivel szerepe egy sor más mutató tökéletesítésében és továbbfejlesztésében kulcsfontosságú.

A nemzeti számlák rendszerének továbbfejlesztésére irányuló munka az utóbbi években az ENSZ Statistikai Bizottságában fokozódott. A nemzeti számlák rendszere jelenleg érvényes variánsának közzétételétől már 10 év telt el, és az egyes kapitalista országokban folytatott kutatások azt mutatják, hogy a rendszerben egy sor pontosítás, változtatás és új mutatók felvétele szükséges.

Ilyen összefüggésben mindenekelőtt szó van a nemzeti számlák rendszere azon részeinek pontosításáról, amelyekkel kapcsolatban még a fejlett kapitalista országokban is problémák jelentkeztek az adatgyűjtés és -feldolgozás során.

A nemzeti számlák rendszerének tökéletesítésekor nagy figyelmet fordítanak a lakossági fogyasztás mutatóira azzal összefüggésben, hogy az utóbbi években sok kapitalista országban kiszélesedett az állam szerepe a szociális és kulturális intézkedések finanszírozásában. Ezzel kapcsolatban vizsgálják annak lehetőségét, hogy a nemzeti számlák rendszerébe integrálják „a lakosság összes fogyasztása” mutatót, mely tartalmazza a háztartások fogyasztásának minden fajtáját, függetlenül a finanszírozási forrásoktól.

Szükséges lehet továbbá a vállalati végső fogyasztás kategóriájának a pontosítása is, amelynek tartalmazni kell néhány vállalati szociális kiadást is.

A fentiekén kívül viták folynak még a nemzeti számlák rendszerével kapcsolatban arról, hogyan vegyék figyelembe az infláció hatását a gazdaság egészére és ágazatonként, miként szélesítsék ki a rendszert a nem piaci tevékenységek becslésére, és hogyan teremtsék meg a két fajta – intézményi és vállalati – osztályozás összhangját.

A nemzeti jövedelem statisztikájában nagy jelentősége van a nemzeti számlák és a népgazdasági mérlegek alapján számított nemzetijövedelem-mutatók módszertani összehangolásának és tökéletesítésének. Ezt a munkát alapvetően az ENSZ Statistikai Bizottsága végzi. Az ENSZ 1977-ben adta ki a nemzeti számlák és a népgazdasági mérlegek összehasonlítására vonatkozó dokumentumot. Az 1980-as évek elején az ENSZ Statistikai Hivatala megkezdte a két módszer mutatói összekapcsolására és tökéletesítésére irányuló munkát. A cél: a két fajta módszertan alapján kapott mutatók átszámításának javítása.

Az ENSZ Statistikai Hivatala már több éve kísérleti számításokat is végez a bruttó hazai termék és a nemzeti jövedelem összekapcsolására. Az erre vonatkozó számításokat 1982-ben tették közzé.

Hasonló jellegű munkák folynak az ENSZ Európai Gazdasági Bizottságának keretében is az Európai Statistikusok Értekezletének égisze alatt, kétoldalú alapon. Így például a finn és a magyar Központi Statistikai Hivatal 1975-re vonatkozóan kiszámította Magyarország bruttó hazai termékét és Finnország nemzeti jövedelmét. A kétoldalú összehasonlítás előnye, hogy nemcsak a módszertani, hanem a gazdaságban jelentkező eltéréseket is figyelembe lehet venni.

A nemzeti jövedelem összehasonlítása terén az 1980-as években fontos feladat a KGST-tagországok 1983. évi főbb értékmutatóinak összehasonlítása, továbbá az ENSZ keretében folyó, a bruttó nemzeti termék alapján történő összehasonlításoknak először 50–60 országra való kiterjesztése.

(Ism.: Csahók István)

KRAVCSENKO, R.:

**AZ AGRÁRIPARI KOMPLEXUMOK
MEZŐGAZDASÁGI TERMELÉSÉNEK
HATÉKONYSÁGA**

(Pokozatel' ékonomiceszkoj éffektivnoszti szel'szkohozajsztvennogo proizvodstva v sziszteme agropromüslennogo kompleksa.) – *Vesztnik Sztatistiki*. 1983. 1. sz. 12–17. p.

A Szovjetunió élelmiszerprogramja a statisztikai megfigyelésre is feladatokat ró. A program végrehajtásában az alapvető feladat a mezőgazdaságra hárul, amelynek hatékony termelésétől függ az agráripari komplexum egészének működése. A mezőgazdasági ágazat termékeinek egy része végső felhasználásra, más része mint nyersanyag továbbfeldolgozásra kerül. E kettősség szerint kell a statisztikának a mezőgazdaság vállalati és ágazati fejlődését mérnie.

A mezőgazdasági végső termelés, amely elhagyja az ágazat körét – a szerző véleménye.

a társadalomstatistikai mutatók rendszere. Jelenleg 17 alrendszer tartozik ide, amelyek a társadalmi feltételek és az életmód különböző oldalait jellemzik. A társadalomstatistikai mutatószám-rendszer jelentőségét a komplexitás adja. Jellemző továbbá az is, hogy a mutatószám-rendszer a népgazdasági mérlegrendszer egy sor mutatóját tartalmazza.

A népgazdasági mérlegrendszer továbbfejlesztésében fontos helyet foglal el a gazdasági tevékenységek osztályozása. A KGST Statistikai Együtműködési Állandó Bizottsága 1975-ben adta ki a KGST-tagországok népgazdasági ágazatainak és az ipar ágazatainak osztályozását, amelynek segítségével a két alapvető – termelő és nem termelő – tevékenység köre meghatározható.

A népgazdasági mérlegrendszer továbbfejlesztése a Statistikai Együtműködési Állandó Bizottság tevékenységében különleges helyet foglal el, mivel szerepe egy sor más mutató tökéletesítésében és továbbfejlesztésében kulcsfontosságú.

A nemzeti számlák rendszerének továbbfejlesztésére irányuló munka az utóbbi években az ENSZ Statistikai Bizottságában fokozódott. A nemzeti számlák rendszere jelenleg érvényes variánsának közzétételétől már 10 év telt el, és az egyes kapitalista országokban folytatott kutatások azt mutatják, hogy a rendszerben egy sor pontosítás, változtatás és új mutatók felvétele szükséges.

Ilyen összefüggésben mindenekelőtt szó van a nemzeti számlák rendszere azon részeinek pontosításáról, amelyekkel kapcsolatban még a fejlett kapitalista országokban is problémák jelentkeztek az adatgyűjtés és -feldolgozás során.

A nemzeti számlák rendszerének tökéletesítésekor nagy figyelmet fordítanak a lakossági fogyasztás mutatóira azzal összefüggésben, hogy az utóbbi években sok kapitalista országban kiszélesedett az állam szerepe a szociális és kulturális intézkedések finanszírozásában. Ezzel kapcsolatban vizsgálják annak lehetőségét, hogy a nemzeti számlák rendszerébe integrálják „a lakosság összes fogyasztása” mutatót, mely tartalmazza a háztartások fogyasztásának minden fajtáját, függetlenül a finanszírozási forrásoktól.

Szükséges lehet továbbá a vállalati végső fogyasztás kategóriájának a pontosítása is, amelynek tartalmazni kell néhány vállalati szociális kiadást is.

A fentiekén kívül viták folynak még a nemzeti számlák rendszerével kapcsolatban arról, hogyan vegyék figyelembe az infláció hatását a gazdaság egészére és ágazatonként, miként szélesítsék ki a rendszert a nem piaci tevékenységek becslésére, és hogyan teremtsék meg a két fajta – intézményi és vállalati – osztályozás összhangját.

A nemzeti jövedelem statisztikájában nagy jelentősége van a nemzeti számlák és a népgazdasági mérlegek alapján számított nemzetijövedelem-mutatók módszertani összehangolásának és tökéletesítésének. Ezt a munkát alapvetően az ENSZ Statistikai Bizottsága végzi. Az ENSZ 1977-ben adta ki a nemzeti számlák és a népgazdasági mérlegek összehasonlítására vonatkozó dokumentumot. Az 1980-as évek elején az ENSZ Statistikai Hivatala megkezdte a két módszer mutatói összekapcsolására és tökéletesítésére irányuló munkát. A cél: a két fajta módszertan alapján kapott mutatók átszámításának javítása.

Az ENSZ Statistikai Hivatala már több éve kísérleti számításokat is végez a bruttó hazai termék és a nemzeti jövedelem összekapcsolására. Az erre vonatkozó számításokat 1982-ben tették közzé.

Hasonló jellegű munkák folynak az ENSZ Európai Gazdasági Bizottságának keretében is az Európai Statistikusok Értekezletének égisze alatt, kétoldalú alapon. Így például a finn és a magyar Központi Statistikai Hivatal 1975-re vonatkozóan kiszámította Magyarország bruttó hazai termékét és Finnország nemzeti jövedelmét. A kétoldalú összehasonlítás előnye, hogy nemcsak a módszertani, hanem a gazdaságban jelentkező eltéréseket is figyelembe lehet venni.

A nemzeti jövedelem összehasonlítása terén az 1980-as években fontos feladat a KGST-tagországok 1983. évi főbb értékmutatóinak összehasonlítása, továbbá az ENSZ keretében folyó, a bruttó nemzeti termék alapján történő összehasonlításoknak először 50–60 országra való kiterjesztése.

(Ism.: Csahók István)

KRAVCSENKO, R.:

AZ AGRÁRIPARI KOMPLEXUMOK
MEZŐGAZDASÁGI TERMELÉSÉNEK
HATÉKONYSÁGA

(Pokozatel' ékonomiceszkoj éffektivnoszti szel'szkohozjajsztvennogo proizvodstva v sziszteme agropromüslennogo kompleksa.) – *Vesztnik Sztatistiki*. 1983. 1. sz. 12–17. p.

A Szovjetunió élelmiszerprogramja a statisztikai megfigyelésre is feladatokat ró. A program végrehajtásában az alapvető feladat a mezőgazdaságra hárul, amelynek hatékony termelésétől függ az agráripari komplexum egészének működése. A mezőgazdasági ágazat termékeinek egy része végső felhasználásra, más része mint nyersanyag továbbfeldolgozásra kerül. E kettősség szerint kell a statisztikának a mezőgazdaság vállalati és ágazati fejlődését mérnie.

A mezőgazdasági végső termelés, amely elhagyja az ágazat körét – a szerző véleménye.

nye szerint – mindkét csoportot magában foglalja. Ennek megfelelően az ágazat végső termelése: az ágazat saját termékeinek termelő felhasználásával csökkentett bruttó termelése. Nem teljesen pontosan ugyan, de gyakorlati megközelítésben a mezőgazdaság árutermelése hasonló a végső termeléshez.

Az étel- és italprogram az ország lakosságának egy főjére számítva irányozza elő a kívánatos étel- és ital-ellátást. A fogyasztás jelenlegi színvonalából azonban nem állapítható meg, hogy azt a mezőgazdaság adott termelése milyen fokon elégíti ki, mert tartalmazza az importált élelmiszerek mennyiségét, de nem tartalmazza a tárolás, szállítás feldolgozás veszteségeit. Éppen ezért a program teljesítésének mezőgazdasági feladatát a termékenkénti mérlegszámításoknak kell megalapozni. Ebből következően a népgazdasági ág hatékonyságának legfőbb mutatója az egy főre számított mezőgazdasági termékek mennyisége (kilogrammban, a minőség figyelembevételével). A hatékonyság mutatószáma a követelmények és a termelés egybevetésével mérhető. Ez végezhető fizikai mértékegységű mutatószámokkal vagy ezek értékbeni kifejezésével (változatlan áron).

A mutatószám-rendszerrel azt vizsgálják, hogy a tervezett fogyasztást eléri-e a tényleges, másfelől pedig azt, hogy a tervezett termelést a tényleges termelés milyen mértékig fedezi. A szerzők a fogyasztás tervezett színvonalának elérését tartják fontosabbnak, illetve elsődlegesnek. A mezőgazdaság termelési előirányzatának teljesítése azért nem elegendő, mert a program megvalósítása magában foglalja azt a követelményt is, hogy „a mezőtől a fogyasztóig” terjedő út vesztesége ne haladja meg a terv szerinti. A javasolt mutatószám-rendszer további előnye, hogy megkönnyíti a „szűk keresztmetszetek” feltárását, módot nyújt radikális felszámolásukra, természetesen csak termékenkénti részletezés esetén.

Az ágazat egészének eredményességét összehasonlító (változatlan) áron a végtermék (esetleg az árutermelés) érték kategóriájával lehet analóg módon megállapítani. A végső termelés értelmezhető a mezőgazdaság egészére vagy az étel- és ital-komplexumra. A bruttó termelés mutatószámát erre a célra nem tartják megfelelőnek. Ez nem jelenti azt, hogy egyéb célokra a mutató nem alkalmas. Vélekedésüket elsősorban arra alapozzák, hogy az étel- és italprogram teljesítésében a fő feladat a mezőgazdaságra hárul. Elfogyasztani viszont csak a végső terméket (árutermelés) lehet. Második érvük az, hogy a mezőgazdaság jelenlegi iparosodó szakaszában (amely a saját termékek termelő felhasználásának mérséklődésével jár) a végső termelés gyorsabban nő a bruttó termelésnél.

Képletben az ágazat hatékonyságát egy törtszámmal fejezi ki, amelynek számlálójában a végtermék van, nevezőjében pedig az értékben meghatározott élő- és a holtmunkaráfordítások (költségek). A számlálónak, méginkább a nevezőnek pontos megállapítása módszertani nehézségekkel jár, inkább tudományos jellegű, semmint gyakorlati célra alkalmazható. Helyette elegendőnek tartják a mezőgazdasági végterméket a foglalkoztatottak számával osztani (végtermékkel mért munkatermelékenység). Ez a mutató megítélésük szerint az agráripari komplexum más szféráinál is jól használható. Választ ad ugyanis arra a fő kérdésre, hogy melyik vállalati formában (kolhoz, szovhoz, háztáji), melyik területi vagy közigazgatási egységben tettek többet az étel- és italprogramért. Ilyen módon mérhető az is, hogy hány ember látja el étellel a Szovjetunió lakosságát.

Alkalmas a mutató a földek területi termelékenységének színvonalának kifejezésére is. Korábban az volt a vélemény, hogy a végtermékkel mért munkatermelékenység a természeti és közgazdasági viszonyoktól, az egyes vállalatok szakosodásától, a koncentráció fokától, a technológiai folyamatok iparosodásának mértékétől függ. Van azonban ennél fontosabb is. Egyrészt mivel az étel- és italprogram végtermék szemléletű, az azt teljesítő ágazatok eredményeit is csak ilyen mutatóval lehet egybevetni, a változást mérni. Másrészt a mutatószámra hatást gyakorló tényezők az általános gazdasági törvényeknek vannak alávetve. Csakis ezek befolyásolásával változhat a mutatószám, és valósulhat meg az SZKP XXVI. kongresszusának határozata.

A végtermékkel mért munkatermelékenység mint a hatékonyság két tényező függvénye: a földellátottságé (szántóegységben mérve) és a területi termelékenységé.

Képletben kifejezve:

$$H = \frac{V}{L} = \frac{V}{F} \cdot \frac{F}{L}$$

ahol:

- V – a végső termelés,
- L – a mezőgazdasági termelésben foglalkoztatottak létszáma,
- F – a terület szántóegységben.

A hatékonyságnak és a termelésbővítésnek legfontosabb eleme a föld termelékenységének fokozása és a földalap megóvása. A lakosság egy főjére számított szántóterület 1965 és 1981 között 0,97 hektárról 0,84 hektárra csökkent.

A területi termelékenység növeléséért sokat tettek, (talajjavítás, vegyszerek alkalmazása, jobb talajművelés, termelékenyebb fajták). A mezőgazdaságban dolgozók száma csökkent, az egy dolgozó által megművelt

földterület nőtt, ugyanakkor a gépesítés, automatizálás, a szakképzettség javult.

A szovjet mezőgazdaság hatékonyságának növelésében tehát az élők-munka-termelékenység és a területi termelékenység növekedése egyaránt fontos szerepet játszott. A jövőben a hatékonyságot az eddigieket felülmúlóan kell javítani.

(Ism.: Molnár István)

WOLF, N. E.:

A HÁZTARTÁSOK VAGYONA
AZ EGYESULT ÁLLAMOKBAN

(The size distribution of household disposable wealth in the United States.) – *The Review of Income and Wealth*, 1983. 2. sz. 125–146. p.

A háztartások rendelkezésére álló vagyon (továbbiakban HDW, azaz „Household Disposable Wealth”) felmérésének fontosabb forrásai: az adóhatóságok vagyonbecslései; a fogyasztói pénzügyi, piackutatói felvételek; az 1962. évi háztartási vagyonok és adósságok összeírása; az 1969. évi részletes jövedelmi felvétel, amely 64 000 háztartásban írta össze a kereseteket, jövedelmeket, a tartós javakkal való felszereltséget, az adósságállományt, a demográfiai jellemzőket.

A becslés valamennyi adatforrás hibalehetőségeit mérlegelte és figyelembe vette. Például az adóhatóságok vagyonbecslései csak egy igen magas jövedelmű rétegre vonatkoznak, sok közöttük az idős családfő, magas a halandósági arányuk. Az örökösjelek vagyontalanok, mégsem azonos a helyzetük a többi, örökségre nem váró, vagyontalan rétegével.

Nem egyöntetű a „vagyon” fogalmának a használata. Például az 1962. évi felvétel nem vette számításba a nyugdíjjogosultságot, – a háztartások tartós javait, – a gépkocsiktól eltekintve – és a háztartási fogyóeszközök becsült értékét.

A bevallások hiányosságai miatt a jövedelmi felvételek adatai csak részlegesen alkalmazhatók vagyonbecslésre. Ismerve a nemzeti jövedelem mérlegének makrostatisztikai összetevőit, ehhez mérten 1966-ban a megtakarítások 49, a szövetségi államkötvények 45, a helyi államigazgatási kötvények értékének 41, a részvényérték 21, a fogyasztói hitelek 42 százaléka hiányzott a mikrofelvételekből. A hiány feltehetően nem azonos arányú a különböző lakosságcsoportokban.

A lakossági vagyon felőlel olyan nem eladható „javakat” is, mint a nyugdíjjogosultság, a szakszervezeti jogok, a társadalombiztosítás. Ezek a jogok mentesítik az egyéneket a vagyonfelhalmozás kényszerétől, bizonyos mértékig tehát helyettesítik a vagyont. Elhagyásuk irreálissá tenné az ered-

ményt, például eltűntek lennének a különbségek a saját vagyonára számító, nyugdíjbiztosítással nem rendelkező és azzal rendelkező rétegek között, a saját munkaalkalmát saját eszközökből megteremtő gazdák, iparosok és a munkavállalói jogokkal rendelkező alkalmazásban állók között. Figyelembevételük esetén viszont csak meglehetősen szubjektív becslésekre lehet támaszkodni. A nem eladható javak létezésének tényleges hatását igazán nem lehet tükröztetni a számításokban, ezért az eredmények értelmezésénél kell létükre – kellő óvatossággal – tekintettel lenni.

A számítás megkülönbözteti az „életút vagyont” (lakás, gépkocsi, egyéb tartós javak, háztartási felszerelések stb. értékét) és a „tőke vagyont” (megtakarításokat, értékpapírokat, biztosítási kötvényeket). Az életút vagyon az aktívák 36 százalékát teszi ki, eloszlása értelemszerűen kiegyenlítettebb, mint a tőke vagyoné. Nettó – tehát az adósságokkal csökkentett – tőke vagyonnal a háztartások 42 százaléka egyáltalán nem rendelkezik.

A vagyoni egyenlőtlenséget összefoglalóan jellemzi, hogy a lakosság legvagyonosabb 1 százaléka a HDW 31 százalékát birtokolja, felső 5 százaléka pedig már 49 százalékát. A vagyoni egyenlőtlenségnél lényegesen alacsonyabb a háztartási jövedelmek egyenlőtlensége (a felső 1 százalék részesedése 17, a felső 5 százalék részesedése 28 százaléknál az összjövedelemből), illetve a bérek és keresetek egyenlőtlensége (6 és 16 százalékos a felső 1 és 5 százalék részesedése). Távlatban a jövedelmek kiegyenlítettebb eloszlása mérsékli a vagyoni különbségeket: míg a 25 000 dollárnyi HDW-vel rendelkezőknek vagyonuk pótlására 3–4 évi teljes jövedelmüket kellene félretenniük, addig a félmillió dollárnyi HDW-vel rendelkező háztartásoknál a pótlási idő 7–8 év.

1969-ben – folyó áron – a lakosság vagyona 2,9 billió (2911 milliárd) dollár volt. Ez 440 millió dollárral (18 százalékkal) meghaladja az adóhivatali adatok alapján becsült értéket, 25 százalékkal a jövedelmi felvételek alapján becsült szintet. Az egy háztartásra jutó vagyon átlagos értéke 46 000 dollár volt.

A háztartásoknak közel 8 százaléka rendelkezik 100 000 dollár feletti, 29 százaléka 10 000 dollár alatti vagyon felett. A felső 1 százalék átlagos vagyona mintegy másfél millió dollár. Az évente 100 000 dollár jövedelemmel rendelkező háztartások átlagos HDW-értéke 2,5 millió dollár.

A 100 000 dollárt meghaladó vagyonúak HDW-állományából több mint 95 százalék a betétek, részvények, termelőberendezések aránya. A lakásra, tartós javakra fennmaradó néhány százalék is elégséges a látvá-

földterület nőtt, ugyanakkor a gépesítés, automatizálás, a szakképzettség javult.

A szovjet mezőgazdaság hatékonyságának növelésében tehát az élők-munka-termelékenység és a területi termelékenység növekedése egyaránt fontos szerepet játszott. A jövőben a hatékonyságot az eddigieket felülmúlóan kell javítani.

(Ism.: Molnár István)

WOLF, N. E.:

A HÁZTARTÁSOK VAGYONA
AZ EGYESULT ÁLLAMOKBAN

(The size distribution of household disposable wealth in the United States.) – *The Review of Income and Wealth*, 1983. 2. sz. 125–146. p.

A háztartások rendelkezésére álló vagyon (továbbiakban HDW, azaz „Household Disposable Wealth”) felmérésének fontosabb forrásai: az adóhatóságok vagyonbecslései; a fogyasztói pénzügyi, piackutatói felvételek; az 1962. évi háztartási vagyonok és adósságok összeírása; az 1969. évi részletes jövedelmi felvétel, amely 64 000 háztartásban írta össze a kereseteket, jövedelmeket, a tartós javakkal való felszereltséget, az adósságállományt, a demográfiai jellemzőket.

A becslés valamennyi adatforrás hibalehetőségeit mérlegelte és figyelembe vette. Például az adóhatóságok vagyonbecslései csak egy igen magas jövedelmű rétegre vonatkoznak, sok közöttük az idős családfő, magas a halandósági arányuk. Az örökösjelek vagyontalanok, mégsem azonos a helyzetük a többi, örökségre nem váró, vagyontalan rétegével.

Nem egyöntetű a „vagyon” fogalmának a használata. Például az 1962. évi felvétel nem vette számításba a nyugdíjjogosultságot, – a háztartások tartós javait, – a gépkocsiktól eltekintve – és a háztartási fogyóeszközök becsült értékét.

A bevallások hiányosságai miatt a jövedelmi felvételek adatai csak részlegesen alkalmazhatók vagyonbecslésre. Ismerve a nemzeti jövedelem mérlegének makrostatisztikai összetevőit, ehhez mérten 1966-ban a megtakarítások 49, a szövetségi államkötvények 45, a helyi államigazgatási kötvények értékének 41, a részvényérték 21, a fogyasztói hitelek 42 százaléka hiányzott a mikrofelvételekből. A hiány feltehetően nem azonos arányú a különböző lakosságcsoportokban.

A lakossági vagyon felőlel olyan nem eladható „javakat” is, mint a nyugdíjjogosultság, a szakszervezeti jogok, a társadalombiztosítás. Ezek a jogok mentesítik az egyéneket a vagyonfelhalmozás kényszerétől, bizonyos mértékig tehát helyettesítik a vagyont. Elhagyásuk irreálissá tenné az ered-

ményt, például eltűntek lennének a különbségek a saját vagyonára számító, nyugdíjbiztosítással nem rendelkező és azzal rendelkező rétegek között, a saját munkaalkalmát saját eszközből megteremtő gazdák, iparosok és a munkavállalói jogokkal rendelkező alkalmazásban állók között. Figyelembevételük esetén viszont csak meglehetősen szubjektív becslésekre lehet támaszkodni. A nem eladható javak létezésének tényleges hatását igazán nem lehet tükröztetni a számításokban, ezért az eredmények értelmezésénél kell létükre – kellő óvatossággal – tekintettel lenni.

A számítás megkülönbözteti az „életút vagyont” (lakás, gépkocsi, egyéb tartós javak, háztartási felszerelések stb. értékét) és a „tőke vagyont” (megtakarításokat, értékpapírokat, biztosítási kötvényeket). Az életút vagyon az aktívák 36 százalékát teszi ki, eloszlása értelemszerűen kiegyenlítettebb, mint a tőke vagyoné. Nettó – tehát az adósságokkal csökkentett – tőke vagyonnal a háztartások 42 százaléka egyáltalán nem rendelkezik.

A vagyoni egyenlőtlenséget összefoglalóan jellemzi, hogy a lakosság legvagyonosabb 1 százaléka a HDW 31 százalékát birtokolja, felső 5 százaléka pedig már 49 százalékát. A vagyoni egyenlőtlenségnek lényegesen alacsonyabb a háztartási jövedelmek egyenlőtlensége (a felső 1 százalék részesedése 17, a felső 5 százalék részesedése 28 százaléknál az összjövedelemből), illetve a bérek és keresetek egyenlőtlensége (6 és 16 százalékos a felső 1 és 5 százalék részesedése). Távlatban a jövedelmek kiegyenlítettebb eloszlása mérsékli a vagyoni különbségeket: míg a 25 000 dollárnyi HDW-vel rendelkezőknek vagyonuk pótlására 3–4 évi teljes jövedelmüket kellene félretenniük, addig a félmillió dollárnyi HDW-vel rendelkező háztartásoknál a pótlási idő 7–8 év.

1969-ben – folyó áron – a lakosság vagyona 2,9 billió (2911 milliárd) dollár volt. Ez 440 millió dollárral (18 százalékkal) meghaladja az adóhivatali adatok alapján becsült értéket, 25 százalékkal a jövedelmi felvételek alapján becsült szintet. Az egy háztartásra jutó vagyon átlagos értéke 46 000 dollár volt.

A háztartásoknak közel 8 százaléka rendelkezik 100 000 dollár feletti, 29 százaléka 10 000 dollár alatti vagyon felett. A felső 1 százalék átlagos vagyona mintegy másfél millió dollár. Az évente 100 000 dollár jövedelemmel rendelkező háztartások átlagos HDW-értéke 2,5 millió dollár.

A 100 000 dollárt meghaladó vagyonúak HDW-állományából több mint 95 százalék a betétek, részvények, termelőberendezések aránya. A lakásra, tartós javakra fennmaradó néhány százalék is elégséges a látvá-

nyos életvitelhez: például a 250–500 000 dollár HDW felett rendelkező háztartások ház- és üdülővagyonra közel háromszorosan haladja meg a 10–25 000 dollárnyi HDW-vel rendelkező „alsóközéposztály” ház- és üdülővagyonát.

Korcsoportok között a vagyonmegoszlás hagyományos: a 65 év feletti háztartások több

mint kétszerannyi vagyonnal rendelkeznek, mint a 25–34 évesek. A fiatalok relatív (vagyonukhoz mért) eladósodottsága – talán hitelfedezetük csekély volta miatt is – kisebb mértékű, mint a többi korcsoporté, és fele akkora, mint a 45–54 éveseké.

(Ism.: *Fekete Gyula*)

TÁRSADALOMSTATISZTIKA

WOLFE, M.:
CSALÓKA FEJLŐDÉS

(Elusive development.) U. N. Research Institut for Social Development and Economic Commission for Latin America. Geneva. 1981. 265 p.

A szerző 17 évig dolgozott az ENSZ Latin-Amerikai Gazdasági Bizottságában, ezt megelőzően pedig 15 évet más ENSZ intézményekben. Az 1970-es évektől kezdve részt vett a Bizottságnak és az ENSZ Genfben működő Társadalmi Fejlődést Kutató Intézetének (United Nations Research Institute for Social Development – UNRISD) „A fejlődés elemzésének és tervezésének egységes megközelítése” címmel végzett közös kutatásában. Könyve e két ENSZ-intézmény együttes kiadásában jelent meg, a nyomdai munkákat a magyar Statisztikai Kiadó Vállalat végezte. A szerző alapos tapasztalatokat szerzett a fejlődő országok, elsősorban a latin-amerikai országok gazdasági és társadalmi problémáiról, valamint az ENSZ különböző intézményeiben végzett munkáról. Könyve ezeket összegzi. Az általa megrajzolt kép és a levont következtetések azonban eléggé borulátók és kritikusak, minthogy negatív tapasztalatai is voltak a gazdasági fejlődés kudarcairól és káros mellékhatásairól, nemkülönben az ENSZ keretében végzett munka nehéz feltételeiről.

Az ENSZ megalapítása óta a tagállamok mindegyike törekedett a gazdasági fejlődésre, az életszínvonal emelésére. Az eredmények azonban eléggé kiábrándítók. Az országok többsége elért ugyan bizonyos gazdasági növekedést az egy főre jutó nemzeti jövedelem mutatójával mérve, ez a növekedés azonban nem felelt meg a várakozásoknak. A kiábrándulást inkább indokolja az, hogy a gazdasági növekedés a szerző által az alábbiakban összefoglalt negatív jelenségek fennmaradásával vagy megerősödésével járt együtt:

– a gazdaság képtelen volt a potenciális munkaerő egy részének produktív és jövedelmező foglalkoztatását biztosítani;

– a növekedés eredményeit nem sikerült megfelelően szétosztani: fennmaradt a tömeges szegénység, és nőtt a szakadék a népesség egyes rétegei között;

– nem sikerült a néptömegeket bevonni a fejlődéssel kapcsolatos döntések meghozatalába;

– társadalombomlási tünetek mutatkoztak, például gyakoribbá vált az erőszak;

– a természeti környezet állapota általában erősen romlott;

– a népesség nagyon gyorsan nőtt, és sokhelyütt a városokba özönlött.

Ez a felismerés többeket, köztük az ENSZ egyes intézményeit arra a következtetésre vezette, hogy másfajta fejlődési irányt keresenek. Kezdetben „kiegyensúlyozott” fejlődésről beszéltek, amelyben a gazdaság mellett a szociális elemek, így az oktatás, az egészségügy stb. hasonlóan nagy súlyt kapnak. Majd egyre inkább a „társadalmi fejlődés” szükségességét hangsúlyozták a gazdasági növekedés mellett. Később az a gondolat is előtérbe került, hogy a társadalmi igazságosságot előmozdító fejlődést kell elérni. Amikor az ENSZ Gazdasági és Szociális Tanácsa, valamint a Közgyűlés 1970-ben határozatot hozott „a fejlődés elemzésének és tervezésének egységes megközelítése” új módon való tanulmányozására, ilyen típusú fejlődésre gondolt.

Hasonló elgondoláson alapult a Dag Hammarskjöld-féle 1975. évi jelentés, amely szintén „másféle fejlődést” kívánt előmozdítani. Ez fogalmazódik meg abban az utolsó évtizedben jelentkező igényben, miszerint a gazdasági fejlődés célja az alapvető emberi szükségletek kielégítése. Míg mindezek a megközelítések az egyes emberek közötti életszínvonal-különbségek mérséklését, az egyének, családok szegénységének felszámolását célozzák, addig az „Új világgazdasági rend” célkitűzésében az országok közötti gazdasági különbségek csökkentése, a szegény országok gazdagokkal szembeni alárendelt helyzetének megszüntetése nyilvánult meg. Mégis, ez az „Új világgazdasági rend” is elég szorosan kapcsolódik az „egységes fejlődés” stratégiájának kidolgozásához.

A szerző valójában arra keres választ könyvében, hogy meg lehet-e ezeket a célkitűzéseket valósítani, mit tehetnek ennek érdekében a nemzetközi szervezetek, ehhez milyen változásokra van szükség az egyes nemzeti társadalmakban.

A szerző vizsgálja a fejlődő országok társadalmi és politikai struktúráját, hogy megállapítsa, mely társadalmi és politikai erőktől

nyos életvitelhez: például a 250–500 000 dollár HDW felett rendelkező háztartások ház- és üdülővagyonra közel háromszorosan haladja meg a 10–25 000 dollárnyi HDW-vel rendelkező „alsóközéposztály” ház- és üdülővagyonát.

Korcsoportok között a vagyonmegoszlás hagyományos: a 65 év feletti háztartások több

mint kétszerannyi vagyonnal rendelkeznek, mint a 25–34 évesek. A fiatalok relatív (vagyonukhoz mért) eladósodottsága – talán hitelfedezetük csekély volta miatt is – kisebb mértékű, mint a többi korcsoporté, és fele akkora, mint a 45–54 éveseké.

(Ism.: *Fekete Gyula*)

TÁRSADALOMSTATISZTIKA

WOLFE, M.:
CSALÓKA FEJLŐDÉS

(Elusive development.) U. N. Research Institut for Social Development and Economic Commission for Latin America. Geneva. 1981. 265 p.

A szerző 17 évig dolgozott az ENSZ Latin-Amerikai Gazdasági Bizottságában, ezt megelőzően pedig 15 évet más ENSZ intézményekben. Az 1970-es évektől kezdve részt vett a Bizottságnak és az ENSZ Genfben működő Társadalmi Fejlődést Kutató Intézetének (United Nations Research Institute for Social Development – UNRISD) „A fejlődés elemzésének és tervezésének egységes megközelítése” címmel végzett közös kutatásában. Könyve e két ENSZ-intézmény együttes kiadásában jelent meg, a nyomdai munkákat a magyar Statisztikai Kiadó Vállalat végezte. A szerző alapos tapasztalatokat szerzett a fejlődő országok, elsősorban a latin-amerikai országok gazdasági és társadalmi problémáiról, valamint az ENSZ különböző intézményeiben végzett munkáról. Könyve ezeket összegzi. Az általa megrajzolt kép és a levont következtetések azonban eléggé borulátók és kritikusak, minthogy negatív tapasztalatai is voltak a gazdasági fejlődés kudarcairól és káros mellékhatásairól, nemkülönben az ENSZ keretében végzett munka nehéz feltételeiről.

Az ENSZ megalapítása óta a tagállamok mindegyike törekedett a gazdasági fejlődésre, az életszínvonal emelésére. Az eredmények azonban eléggé kiábrándítók. Az országok többsége elért ugyan bizonyos gazdasági növekedést az egy főre jutó nemzeti jövedelem mutatójával mérve, ez a növekedés azonban nem felelt meg a várakozásoknak. A kiábrándulást inkább indokolja az, hogy a gazdasági növekedés a szerző által az alábbiakban összefoglalt negatív jelenségek fennmaradásával vagy megerősödésével járt együtt:

– a gazdaság képtelen volt a potenciális munkaerő egy részének produktív és jövedelmező foglalkoztatását biztosítani;

– a növekedés eredményeit nem sikerült megfelelően szétosztani: fennmaradt a tömeges szegénység, és nőtt a szakadék a népesség egyes rétegei között;

– nem sikerült a néptömegeket bevonni a fejlődéssel kapcsolatos döntések meghozatalába;

– társadalombomlási tünetek mutatkoztak, például gyakoribbá vált az erőszak;

– a természeti környezet állapota általában erősen romlott;

– a népesség nagyon gyorsan nőtt, és sokhelyütt a városokba özönlött.

Ez a felismerés többeket, köztük az ENSZ egyes intézményeit arra a következtetésre vezette, hogy másfajta fejlődési irányt keresenek. Kezdetben „kiegyensúlyozott” fejlődésről beszéltek, amelyben a gazdaság mellett a szociális elemek, így az oktatás, az egészségügy stb. hasonlóan nagy súlyt kapnak. Majd egyre inkább a „társadalmi fejlődés” szükségességét hangsúlyozták a gazdasági növekedés mellett. Később az a gondolat is előtérbe került, hogy a társadalmi igazságosságot előmozdító fejlődést kell elérni. Amikor az ENSZ Gazdasági és Szociális Tanácsa, valamint a Közgyűlés 1970-ben határozatot hozott „a fejlődés elemzésének és tervezésének egységes megközelítése” új módon való tanulmányozására, ilyen típusú fejlődésre gondolt.

Hasonló elgondoláson alapult a Dag Hammarskjöld-féle 1975. évi jelentés, amely szintén „másféle fejlődést” kívánt előmozdítani. Ez fogalmazódik meg abban az utolsó évtizedben jelentkező igényben, miszerint a gazdasági fejlődés célja az alapvető emberi szükségletek kielégítése. Míg mindezek a megközelítések az egyes emberek közötti életszínvonal-különbségek mérséklését, az egyének, családok szegénységének felszámolását célozzák, addig az „Új világgazdasági rend” célkitűzésében az országok közötti gazdasági különbségek csökkentése, a szegény országok gazdagokkal szembeni alárendelt helyzetének megszüntetése nyilvánult meg. Mégis, ez az „Új világgazdasági rend” is elég szorosan kapcsolódik az „egységes fejlődés” stratégiájának kidolgozásához.

A szerző valójában arra keres választ könyvében, hogy meg lehet-e ezeket a célkitűzéseket valósítani, mit tehetnek ennek érdekében a nemzetközi szervezetek, ehhez milyen változásokra van szükség az egyes nemzeti társadalmakban.

A szerző vizsgálja a fejlődő országok társadalmi és politikai struktúráját, hogy megállapítsa, mely társadalmi és politikai erőktől

várható az ilyen típusú fejlődés megvalósítása, és mely erőknek áll az érdekében. E társadalmakban a következő társadalmi osztályokat, csoportokat különbözteti meg:

1. a hatalmi elit csoportjai, ide sorolva az állami bürokráciát, a hadsereg vezetését, az ipari, kereskedelmi, pénzügyi vállalkozókat;

2. a középrétegek, amelyek a legtöbb országban gyenge kisebbséget alkotnak (a mai fejlett országok múltbeli középrétegeitől a következő jellemzők különböztetik meg: a) az iskolai végzettségnek nagyobb szerepe van a középrétegekhez tartozó állásokhoz jutásban; b) több közöttük az alkalmazott és kevesebb az önálló foglalkozással rendelkező; c) a gazdag országok fogyasztási szokásainak „demonstrációs hatása” olyan fogyasztási aspirációkat táplál bennük, amelyeket jövedelmükből nem tudnak kielégíteni, ezért állandó feszültségben élnek);

3. a korszerű vállalatok munkásai, akik a bányászatban, az ásványolaj-kitermelésben, az energiatermelésben, a közlekedésben, az ipar egy részében dolgoznak, szakképzettek és munkabérük jóval magasabb az országos átlagnál (mivel a korszerű vállalatok többnyire munkaerő-megtakarító technológiát alkalmaznak, az ilyen munkások száma csekély, nem alkotnak lényeges társadalmi, politikai erőt);

4. egyéb városi munkások, akik többnyire munkaintenzív technológiájú kisüzemekben dolgoznak (például az élelmiszeripari üzemekben és a gépkocsijavításban), és ide tartoznak a kisjövedelmű kisiparosok is (gazdasági helyzetük bizonytalan, mert nemcsak a korszerű nagyipar szorongatja a kisüzemet, hanem a marginális városi munkássággal is állandó versenyben vannak a munkahelyekért);

5. parasztek és mezőgazdasági munkások, akik a fejlődő országokban a társadalom többségét vagy legalább jelentős létszámú kisebbségét alkotják (erősen differenciált társadalmi osztály, ezért érdekei sem egységesek);

6. a marginális népesség, vagyis azok, akik nem találnak állandó foglalkoztatást és biztos jövedelmet a fejlődő társadalmakban; ilyenek főleg azok, akik biztos megélhetés híján a falvakból, a nagyvárosokba áramlottak, de a marginalizálódás az önálló kisiparosokat és a kiskereskedőket is fenyegeti (az egész marginalizálódott rétegre az jellemző, hogy napról napra nagy erőfeszítéseket kell tennie ahhoz, hogy biztosítsa a létminimumhoz szükséges jövedelmet);

7. a fiatalság (a fejlődő országokban az utóbbi időben erősen megnőtt azoknak a fiataloknak a száma, akik a gyermekkor és a felnőtt kor között bizonytalan állapotban élnek: állandó foglalkozást még nem találtak, viszont a szülők, a család már nem képes eltartásukra).

A fejlődő országok társadalmi viszonyait tovább bonyolítja az a tény, hogy a társadalmi osztályok és csoportok mellett elevenen élnek a különféle törzsi, vallási, nyelvi csoportok, helyi közösségek, valamint a családok. Ezeknek némelyike a gazdasági változások hatására nem gyengült, hanem erősödött, új funkciókat kapott. E közösségek tagjai hatékonyan segítik egymást. A központi hatalom tervei megvalósításának akadályát láthatja bennük, de fel is használhatja mozgósító erejüket. Ugyanakkor a kisebb közösségek saját céljaik megvalósítására igyekeznek az államot felhasználni.

A szerző a következő, egymás mellett létező, de gyakran ellentétes politikai koncepciókat különböztet meg a fejlődő országokban:

1. *nacionalizmus*, a nemzeti állam hatalmának hangsúlyozása;

2. *gazdasági liberalizmus*, a piaci mechanizmus hatékonyságának kiemelése;

3. *neotradicionalizmus*, a hagyományos és kulturális értékek, családi és közösségi kapcsolatok fontosságának hangsúlyozása;

4. *modernizmus*, törekvés az iparosodott országok intézményeinek, kultúrájának átvételére;

4. a *hazai kultúra, szokások, életstílus* fejlesztésére való igyekezet, az európai intézmények és kultúra elutasítása („indigenizmus”);

6. *dualizmus*, azaz egy gyorsan fejlődő modern szektor és egy stagnáló, hagyományos egymás mellett élése (a szerző szerint a fő feladat a két szektor közötti válaszfal lebontása és ezáltal a hagyományos szektor gyors fejlődésére, modernizálódására ösztönzése);

7. *populizmus*, azaz a nagy tömegek érdekvédelme, amely azonban gyakran csak arra szolgál, hogy az ezt hangoztató csoport a hatalmat megszerezze;

8. *messianizmus*, vagyis a fejlődésnek, a bajok orvoslásának természetfölötti erőktől várása;

9. *törekvés a jóléti állam megvalósítására*;

10. *populacionizmus*, vagyis az a felfogás, amely a problémák megoldását elsősorban a népesedési folyamatok terén keresi (két változata van: az egyik előnyösnek tartja a gyors népesedésvégződést, mert a nagyobb népesség növeli hatalmát, ezzel szemben a másik a népesség növekedési üteme lassítását tartja elsőrendű feladatnak);

11. a *fejlődéshit* felfogása szerint a gazdasági fejlődés a jelenlegi nemzeti és nemzetközi viszonyok fennmaradása esetén is képes lesz a fejlődő országok problémáit megoldani;

12. a *helyi közösségek* szerepén, vallási és kulturális értékeken alapuló szocializmus (e felfogás nem bízik a centralizált állami szintű megoldásokban, elveti az iparosodott országok példáját, erősen hangsúlyozza az emberek közötti egyenlőség fontosságát);

13. *forradalmi szocialista és antiimperialista mozgalmak*.

Mint ahogy a szerző véleménye szerint a fejlődő országok fő problémája, a szegénység, ezzel a kérdéssel egy teljes fejezetben foglalkozik. Arról, hogy a szegénység leküzdésére törekvő politikának melyik társadalmi csoportot kell figyelembe venni, kiket kell szegénynek tekinteni, a következő fogalmakat különbözteti meg:

1. *proletariatus, lumpenproletariatus, szubproletariatus* (a proletariatus fogalmat a marxi értelemben használja; lumpenproletariatus a proletariatusnál rosszabb helyzetben levő, de munkásöntudat nélküli tömeg, a szubproletariatus szintén a proletariatusnál rosszabb helyzetben levő, alkalmi vagy nagyon rosszul fizetett munkákból élő csoport);

2. a *marginalizált népesség* azok csoportja, akik a gazdasági változások következtében elvesztették korábbi megélhetésüket;

3. az *elnyomottak*, vagyis a politikai hatalomból kirekesztettek;

4. a *nép*, beleértve a munkásokat, a parasztokat, az alkalmazottakat és a kis üzletembereket, valamint a marginalizált és a szubproletár csoportokat;

5. a *munkanélküliek* és a csak részlegesen foglalkoztatottak;

6. a *kritikusan szegények*.

Annak meghatározása, hogy ki tekinthető szegénynek vagy kritikusan szegénynek, számos nehézségbe ütközik. Ennek egyik oka, hogy nem állnak rendelkezésre megbízható adatok a jövedelmekről, a fogyasztási szokásokról, az életkörülményekről. A másik ok, hogy maga a szegénység fogalma bizonytalan, függ az adott társadalom körülményei-

től. Abszolút minimumot csak az élelmiszer-fogyasztás terén lehet meghatározni. A minimum alatt élőknek a kalória- és fehérjeszükséglet nincs kielégítve. Még ez a szükséglet is változik azonban az éghajlattól és a fizikai erőfelfejtéstől függően. Az életszínvonal többi eleme vonatkozásában a helyi körülményektől függ, hogy ki tekinthető szegénynek. Például azok a városi lakosok, akik kunyhókban élnek, nincs vezetékcsatlakozásuk, nem jutnak iskolához, orvosi ellátáshoz, kritikusan szegényeknek tekinthetők. Ugyanezek a körülmények azonban egy falusi vagy törzsi népességnél, ha egyébként az élelmiszer-ellátás megfelelő, nem jelentenek szegénységet.

Mondanivalója alátámasztására a szerző közöl néhány becslést az abszolút szegénységi küszöbről. A Világbank 1973-ban 50 dollár egy főre jutó jövedelemben jelölte meg a határt, amely alatt valaki abszolút szegénynek tekinthető. A Nemzetközi Munkaügyi Hivatal 1976-ban világrégióként eltérő értékeket becsült, és külön határt állapított meg a „súlyos szegénység” és az „elesettség” vonatkozásában. E szerint „súlyosan szegény” az, akinek évi jövedelme Nyugat-Európában 500, Latin-Amerikában 150, Afrikában 115, Ázsiában 100 dollárnál alacsonyabb; „elesett” az, akinek jövedelme Nyugat-Európában 250, Latin-Amerikában 90, Afrikában 59, Ázsiában 50 dollárnál alacsonyabb.

A szegénység problémájával foglalkozók körében, a közös nevező, amelyben mindnyájan egyetértettek, a következő:

a) a kritikusan szegények fő problémája a nem megfelelő szintű fogyasztás, elsősorban az élelmiszer-fogyasztás;

b) a kritikusan szegények helyzetének javítását állami, társadalmi programokkal kell segíteni;

c) mérsékelni kell a jobb módúak felesleges fogyasztását, ha az akadályozza a kritikusan szegények igényeinek megfelelő kielégítését;

d) a kritikusan szegények olyan kultúrával, életstílussal alkalmazkodnak állapotukhoz, amely a nyomor állandósulása irányába hat;

e) statisztikai mutatókkal megállapítható a határ a kritikus szegénység és a relatív szegénység között;

f) minthogy a kritikusan szegények túlnyomó többsége falun él, elsőbbséget kell adni a falusi programoknak;

g) a falusi szegénység városokba vándorlása nem jelent számukra valódi javulást, ezért a falusi szegénység problémáját helyben kell orvosolni.

A szerző felteszi a kérdést: várható-e, a szegénység problémájának megoldása a fejlődő országokban? Elképzelhető-e, hogy a „másfajta” fejlődés valósággá válik? Wolfe válasza nem egészen határozott. Megállapítja, hogy a fejlődő országok hatalmi elitjeitől és maguktól az államoktól a jelenlegi körülmények között aligha várható el ennek a programnak az elfogadása és végrehajtása, mert ez a hatalom egy részéről és a jelen-

legi életszínvonalról való lemondást követelné. Ugyanakkor a fejlett országoknak is meg kellene elégedniük a alacsonyabb életszínvonalal, hogy a fejlődőkön segíthessenek. Mindamellett a szerzőnek az a véleménye, hogy meg lehet és meg kell keresni azokat a társadalmi erőket, amelyek érdekelték az ilyen alapvető változásokban és azokat keresztül is tudják vinni.

A szerző áttekinti a világ különböző régióit annak a felderítésére, hogy hol láthatók a változások csirái. Ebben a meglehetősen borúlátó helyzetben eléggé negatívan értékeli a szocialista országokat is, mondván, hogy a hatvanas évek reformkezdeményezései nem folytatódtak. Úgy véljük, különösképpen Magyarország példája alapján, hogy ez az értékelés nem megalapozott.

A szerző bírálja, az ENSZ intézményeit, mert egyes országok, nemzeti társadalmak belső ellentéteinek elhanyagolásával, az országok közötti különbségek elnagyolt kezelésével elveszik a fejlődő országok súlyos problémáinak az életét.

A szerző – aki mégis lehetségesnek látja a „másfajta” fejlődést – négy pontban foglalja össze a szükséges változtatásokat:

1. a lakosság minden csoportjánál elsőbbséget kell adni az alapvető emberi szükségletek kielégítésének (e szükségleteken azok a javak és szolgáltatások értendők, amelyek hozzáférhetővé tehetők az egész népesség számára);

2. minden családnak megfelelő jövedelmet biztosító és értelmes munkát kell adni;

3. elő kell segíteni, hogy minden réteg résztvehessen a fejlődésre vonatkozó döntésekben;

4. az egyes országoknak, társadalmaknak – a lehetőséghez képest – saját erőforrásaikra támaszkodva kell a fejlődést megvalósítani.

A jelen ismertetésnek nem volt célja a könyv rendkívül gazdag tartalmának teljes egészében való visszaadása. A megállapítások értékelésére sem vállalkozott. Számos olyan gondolat, tétel található a könyvben, amely vitát fog kiváltani, de éppen ez a fő érdeme: sokoldalú, gyakorlati tapasztalatok alapján őszintén mondja el a véleményét a fejlődő országok problémáiról és az ENSZ egyes intézményeinek tevékenységéről e problémák megoldása területén.

(Ism.: *Andorka Rudolf*)

*

CHELTE, A. F. – WRIGHT, J. – TAUSKY, C.:

A MUNKAHELLYEL VALÓ ELÉGEDETTSÉG
AZ EGYESÜLT ÁLLAMOKBAN AZ 1970-ES
ÉVEKBEN

(Did job satisfaction really drop during the 1970's)
– *Monthly Labor Review*. 1982. november. 33–36. p.

1930 óta vizsgálják az Egyesült Államokban, hogy a dolgozók mennyire tartják megfelelőnek állásukat. Az országos munkaerő-

től. Abszolút minimumot csak az élelmiszer-fogyasztás terén lehet meghatározni. A minimum alatt élőknek a kalória- és fehérjeszükséglet nincs kielégítve. Még ez a szükséglet is változik azonban az éghajlattól és a fizikai erőfeszítéstől függően. Az életszínvonal többi eleme vonatkozásában a helyi körülményektől függ, hogy ki tekinthető szegénynek. Például azok a városi lakosok, akik kunyhókban élnek, nincs vezetékcsatlakozásuk, nem jutnak iskolához, orvosi ellátáshoz, kritikusan szegényeknek tekinthetők. Ugyanezek a körülmények azonban egy falusi vagy törzsi népességnél, ha egyébként az élelmiszer-ellátás megfelelő, nem jelentenek szegénységet.

Mondanivalója alátámasztására a szerző közöl néhány becslést az abszolút szegénységi küszöbről. A Világbank 1973-ban 50 dollár egy főre jutó jövedelemben jelölte meg a határt, amely alatt valaki abszolút szegénynek tekinthető. A Nemzetközi Munkaügyi Hivatal 1976-ban világrégióként eltérő értékeket becsült, és külön határt állapított meg a „súlyos szegénység” és az „elesettség” vonatkozásában. E szerint „súlyosan szegény” az, akinek évi jövedelme Nyugat-Európában 500, Latin-Amerikában 150, Afrikában 115, Ázsiában 100 dollárnál alacsonyabb; „elesett” az, akinek jövedelme Nyugat-Európában 250, Latin-Amerikában 90, Afrikában 59, Ázsiában 50 dollárnál alacsonyabb.

A szegénység problémájával foglalkozók körében, a közös nevező, amelyben mindnyájan egyetértettek, a következő:

a) a kritikusan szegények fő problémája a nem megfelelő szintű fogyasztás, elsősorban az élelmiszer-fogyasztás;

b) a kritikusan szegények helyzetének javítását állami, társadalmi programokkal kell segíteni;

c) mérsékelni kell a jobb módúak felesleges fogyasztását, ha az akadályozza a kritikusan szegények igényeinek megfelelő kielégítését;

d) a kritikusan szegények olyan kultúrával, életstílussal alkalmazkodnak állapotukhoz, amely a nyomor állandósulása irányába hat;

e) statisztikai mutatókkal megállapítható a határ a kritikus szegénység és a relatív szegénység között;

f) minthogy a kritikusan szegények túlnyomó többsége falun él, elsőbbséget kell adni a falusi programoknak;

g) a falusi szegénység városokba vándorlása nem jelent számukra valódi javulást, ezért a falusi szegénység problémáját helyben kell orvosolni.

A szerző felteszi a kérdést: várható-e, a szegénység problémájának megoldása a fejlődő országokban? Elképzelhető-e, hogy a „másfajta” fejlődés valósággá válik? Wolfe válasza nem egészen határozott. Megállapítja, hogy a fejlődő országok hatalmi elitjeitől és maguktól az államoktól a jelenlegi körülmények között aligha várható el ennek a programnak az elfogadása és végrehajtása, mert ez a hatalom egy részéről és a jelen-

legi életszínvonalról való lemondást követelné. Ugyanakkor a fejlett országoknak is meg kellene elégedniük a alacsonyabb életszínvonalal, hogy a fejlődőkön segíthessenek. Mindamellett a szerzőnek az a véleménye, hogy meg lehet és meg kell keresni azokat a társadalmi erőket, amelyek érdekelték az ilyen alapvető változásokban és azokat keresztül is tudják vinni.

A szerző áttekinti a világ különböző régióit annak a felderítésére, hogy hol láthatók a változások csirái. Ebben a meglehetősen borúlátó helyzetben eléggé negatívan értékeli a szocialista országokat is, mondván, hogy a hatvanas évek reformkezdeményezései nem folytatódtak. Úgy véljük, különösképpen Magyarország példája alapján, hogy ez az értékelés nem megalapozott.

A szerző bírálja, az ENSZ intézményeit, mert egyes országok, nemzeti társadalmak belső ellentéteinek elhanyagolásával, az országok közötti különbségek elnagyolt kezelésével elveszik a fejlődő országok súlyos problémáinak az életét.

A szerző – aki mégis lehetségesnek látja a „másfajta” fejlődést – négy pontban foglalja össze a szükséges változtatásokat:

1. a lakosság minden csoportjánál elsőbbséget kell adni az alapvető emberi szükségletek kielégítésének (e szükségleteken azok a javak és szolgáltatások értendők, amelyek hozzáférhetővé tehetők az egész népesség számára);

2. minden családnak megfelelő jövedelmet biztosító és értelmes munkát kell adni;

3. elő kell segíteni, hogy minden réteg résztvehessen a fejlődésre vonatkozó döntésekben;

4. az egyes országoknak, társadalmaknak – a lehetőséghez képest – saját erőforrásaikra támaszkodva kell a fejlődést megvalósítaniok.

A jelen ismertetésnek nem volt célja a könyv rendkívül gazdag tartalmának teljes egészében való visszaadása. A megállapítások értékelésére sem vállalkozott. Számos olyan gondolat, tétel található a könyvben, amely vitát fog kiváltani, de éppen ez a fő érdeme: sokoldalú, gyakorlati tapasztalatok alapján őszintén mondja el a véleményét a fejlődő országok problémáiról és az ENSZ egyes intézményeinek tevékenységéről e problémák megoldása területén.

(Ism.: *Andorka Rudolf*)

*

CHELTE, A. F. – WRIGHT, J. – TAUSKY, C.:

A MUNKAHELLYEL VALÓ ELÉGEDETTSÉG
AZ EGYESÜLT ÁLLAMOKBAN AZ 1970-ES
ÉVEKBEN

(Did job satisfaction really drop during the 1970's)
– *Monthly Labor Review*. 1982. november. 33–36. p.

1930 óta vizsgálják az Egyesült Államokban, hogy a dolgozók mennyire tartják megfelelőnek állásukat. Az országos munkaerő-

statisztikák 20 éve adnak reprezentatív felvételeken alapuló beszámolókat e témáról. A különböző adatfelvételek szó-, illetve fogalomhasználata eltérő, de egy dologban megegyeznek: mindegyik közvetlenül tudakolja, hogy a dolgozó elégedett-e állásával, munkahelyével.

A munkahellyel, munkafeladatokkal való elégedettség – a cikk három írója szerint – viszonylag nagyfokú volt az Egyesült Államokban az 1970-es évek elején, és ugyanerről számoltak be az 1977. és 1978. évi vizsgálatok. Ezeket a megállapításokat a Gallup Intézet, a Michigani Egyetem Kutató Központja (Research Center of the University of Michigan) és az Országos Közvéleménykutató Központ (National Opinion Research Center – NORC) tette, amikor a munkakörülményeket, a foglalkoztatás minőségét, illetve az „élet minőségét” kívánta jellemezni. Ellentmondó eredményre jutott azonban egy újabb, az 1979. évi ún. QES (Quality of Employment Survey). E jelentés a foglalkoztatás minőségét kutatva, az 1973. és 1979. évi megállapításokat hasonlította össze. Szerzői, G. Staines és R. Quinn erős romlást fedeztek fel az Egyesült Államok dolgozóinak munkahelyi elégedettségében.

A QES szerint 1973 és 1977 között még kicsiny volt a hanyatlás – mindössze 5 százalékpontos – a „nagyon elégedettek” arányában. Határozott és jelentős azonban a visszaesés, ha az ún. általános elégedettséget és a hat egyedi ismérv közül ötöt vesznek alapul. Az egyedi ismérvek:

1. kielégítő (megfelelő) kényelem,
2. követelmények,
3. anyagi elismerés,
4. munkaeszközök,
5. előlépési lehetőségek,
6. kapcsolatok és munkatársak.

Javulást a vizsgált időszak folyamán csak ez utóbbi (a hatodik) ismérv minőségében tapasztaltak.

A részletező elemzések szerint 1973 és 1977 között a munkaerő-állomány minden lényeges kategóriájában véleményromlást észleltek. Ezen belül a férfiak, a kevésbé képzettek, és az idősök közt erőteljesebben fogyatkozott az elégedettség, mint a nők, a szakképzettebbek és a fiatalabbak soraiban.

Steines és Quinn három okkal magyarázza a hanyatlást:

1. a demográfiai változások miatt a munkaerő-állományban nőtt azoknak a rétegeknek a súlya, amelyek hagyományosan elégedetlenebbek munkafeltételeikkel;
2. romlottak a különböző munkakörök könnyen azonosítható jellemzőinek objektív meghatározási feltételei;
3. szigorodtak a dolgozók állásukkal szemben támasztott várakozásai és követelményei.

A jelen cikk szerzői egyfelől cáfolják az első két érv helytálló voltát, másfelől meg-

jegyzik, hogy bár a harmadik érv hihető, valódisága nem kontrollálható a publikáció adataival. Az 1977-es elemzés tételenként igazoltnak látszó fő megállapításait – az egyértelmű hanyatlást – gyengíti az is, hogy a speciális ismérvek mérőszámainak egy része – a jelen cikk szerzői szerint – ellentmond Staines és Quinn jelentésének más helyén található rokon megállapításoknak. Ez a helyzet például a „mellékes” juttatásokkal és az általános munkahelyi körülményekkel: az első valójában szélesedik, a második pedig – 4 év alatt – távolról sem változott olyan gyökeresen, mint ahogyan az a publikáció jelzőszámainak alakulásából – az ezekről adott válaszokból, minősítésekből – következnek.

A munkakörökkel nagyon elégedettek arányának némi csökkenését a bírált (QES) jelentésen kívül két másik vizsgálat is igazolni látszik. Az egyik, a már említett NORC közvéleménykutatás jellegű, és az 1973–1977-es időszakot fogja át, a másik, az QALS (Quality of American Life Series) az „amerikai élet minőségét” elemzi, és az 1971–1978-as periódust öleli fel. A részletekből azonban (amelyek a két publikációban nem teljesen azonos módon közelítik meg a kérdést) a vélemények viszonylagos stabilitása olvasható ki akkor, amikor a „munkával való általános elégedettség” fokát tudakolják. Csak példaképpen a NORC 1973- és 1977-es arányszámait: nagyon elégedettek 49, illetve 48 százalék, mérsékelten elégedett 38, illetve 39 százalék, csak kissé elégedett 9, illetve 10 százalék, nagyon elégedetlen 4, illetve 3 százalék.

Jellemző, hogy az élet minőségéről szóló (QALS) jelentés szerint, amely 7 elégedettségi fokozatot különböztet meg, 1971-ben 36, 1978-ban 32 százalék volt „tökéletesen” megelégedve állásával, munkakörével.

Nagyon tanulságos kérdése volt a QALS- és a NORC-jelentésnek a következő: „Ha annyi pénze lenne, amennyit élete hátralevő részére kíván, akkor folytatná-e a munkát, vagy abbahagyná?” Az erre adott válaszok nem mutattak szembetűnő felfogásváltozást 1973-ról 1977-re.

A QES- és a QALS-vizsgálat arról is megkérdezte a dolgozókat, hogy miként vélekednek munkájuk kedvező oldalainak 9 konkrét jellemzőjéről. Azt tudakolták, hogy e 9 jellemző az adott munkakör–munkahely esetében „nagyon igaz”, „némileg igaz”, „nem nagyon igaz”, illetve „egyáltalán nem igaz”-e. Az alkalmazott ismérvek felsorolása magában véve is tanulságos:

1. érdekel a munka;
2. ki tudom fejleszteni képességeimet;
3. azt csinálhatom, amit a legjobban szeretek;
4. jól fizetnek;
5. biztonságos (tartós) állás;
6. jók az előlépési lehetőségek;

7. bőven tudok jó barátokat szerezni;
8. kellemes a fizikai környezet;
9. elég időt adnak a munka elvégzésére.

A válaszok – 1973-ról 1977-re (QES), illetve 1971-ről 1978-ra (QALS) nem mutattak statisztikailag lényeges nagyságú romlást, de tény, hogy a „nagyon igaz” típusú, kifejezetten dicsérő válaszok aránya a QES minden tételében visszaesést, a QALS (azonos szöve-
gű) tételeinek túlnyomó többségében némi javulást jelzett. A 9 ismérv egyikében azonos maradt, egy másikban kisebb lett a „nagyon igaz” válaszok aránya.

1973-ban és 1977-ben az Országos Közvéleménykutató Központ (NORC) rangsoroltatta a kérdezettekkel munkájuk – előre megnevezett – 5 vonatkozó oldalát. Az egyik tétel így szólt: „A munka fontos dolog, és a célszerű tevékenység érzetét kölcsönzi.” E tétel fontosságát 1973-ban és 1977-ben egyaránt az első helyre sorolták a megkérdezettek, de 1977-ben már érzékelhetően kisebb arányban. Ez némileg összhangban áll, Staines és Quinn vizsgálatának azzal a meg-

állapításával, hogy 1977-ben – a megfelelő kérdésre válaszolva – az érintettek 11 százalékponttal kisebb hányada minősítette a maga életét „nagyon boldog”-nak, mint 4 évvel ezelőtt. Mivel e kérdőpont a témával foglalkozó két másik jelentésben is szerepelt, érdemes megjegyezni, hogy a „nagyon boldogok” aránya az évek során mindhárom kutatás szerint csökkent, az „elégé boldogok”-é nőtt, a „nem túlzottan boldogok”-é csak a QES szerint lett nagyobb.

A jelen cikk szerzői úgy vélik, hogy a QES által bemutatott kedvezőtlen irányzat – az Egyesült Államok dolgozóinak állásukkal való gyengülő elégedettsége – valószínűtlen megállapítás, és a rossz mintavétel következménye. Szerintük az 1977-es felvételbe indokolatlanul – és az 1973-astól eltérő – nagy arányban kerültek bele a munkájukkal többé-kevésbé elégedetlen és az életükkel is meghasonlott emberek. Így az 1977-es QES csak fenntartással olvasható.

(Ism.: Somogyi Miklós)

BIBLIOGRÁFIA

A Központi Statisztikai Hivatal Könyvtár és Dokumentációs Szolgálathoz az alábbi fontosabb könyvek érkeztek be:

STATISZTIKAI ÉVKÖNYVEK

- ANNUAL abstract of statistics 1979.* No. 33. Valletta. 1981. Central Off. of Statist. 274 p.
Málta statisztikai évkönyve, 1979.
I 70 B 1/1979
- ANUARIO estadístico de los Estados Unidos Mexicanos 1980.* Ed. Secretaria de Programacion y Presupuesto. Mexico. 1982. Direc. Gen. de Estadist. 986 p.
Mexikó statisztikai évkönyve, 1980.
I 73 B 1/1980
- BULLETIN de statistique 1980.* Supplément annuel. No. 7. Kigali 1982. Direc. Gen. de la Statist. 122 p.
Ruanda statisztikai évkönyve, 1980.
I 154 B 2/1980
- STATISTICAL abstract 1981.* Nairobi. 1982. Central Bureau of Statist. Min. of Econ. Plan. and Development. 289 p.
Kenya statisztikai évkönyve, 1981.
I 101 B 3/1981
- STATISTICAL yearbook Korea 1980.* Phjongjang. 1980. Nat. Bureau of Statist. Econ. Planning Board. 585 p.
Korea statisztikai évkönyve, 1980.
I 145 C 4/1980
- STATISTISCHES Jahrbuch 1982 für die Bundesrepublik Deutschland.* Hrsg.: Statistisches Bundesamt, Stuttgart – Mainz. 1982. Kohlhammer. 780 p.
A Német Szövetségi Köztársaság évkönyve, 1982.
I 4 C 2/1982
- STATISTISK arbog 1982.* Arg. 86. – Statistical yearbook. Köbenhavn. 1982. Danmarks Statist. 669 p.
Dánia statisztikai évkönyve, 1982.
I 39 C 1/1982
- TAIWAN statistical data book 1980.* Taipaei. 1980. Council for Econ. Plan. and Develop. 318 p.
Taivan statisztikai évkönyve, 1980.
I 52 D 2/1980

ÁLTALÁNOS STATISZTIKAI MUNKÁK

- BANCROFT, T. A. – HAN, C.:* Statistical theory and inference in research. New York – Basel 1981. Dekker. 372 p.
Statisztikai elmélet és következtetés a kutatásban.
605 092
- CHANDON, J.-L. – PINSON, S.:* Analyse typologique. Théories et applications. Paris, etc. 1981. Masson. 254 p.
Tipológiai elemzés. Elmélet és alkalmazás.
705 806
- CHRISTENSEN, L. R. – CHRISTENSEN, D. C. – SCHOECH, P. E.:* Econometric estimation of scale economies in telecommunications. Madison. 1982. Univ. of Wisconsin 24 p.
A növekvő hozadék ökonometriai elemzése a távközlésben.
805 219
- Az EURÓPAI Statisztikusok Értekezlete 29–30. plenáris ülése.* 1981. június 22–26, 1982. június 21–25. Beszámoló. Budapest – New York 1981–1982. Sokszt. 2 db.
471 611/29–30
- EVALUATING mathematical programming techniques.* Proceedings of a conference. Held at Boulder, January 5–6. 1981. Ed. by J. M. Mulvey. Berlin–Heidelberg – New York. 1982. Springer. 379 p.
Matematikai programozási módszerek értékelése.
705 915
- GAME theory and mathematical economics.* Proceedings of the Seminar on –. Bonn – Hagen, 7–10 October, 1980. Ed. by O. Moeschlin, D. Pallaschke. Amsterdam – New York – Oxford 1981. North-Holland. Publ. Comp. 463 p.
Játékelmélet és matematikai közgazdaságtan.
605 096

7. bőven tudok jó barátokat szerezni;
8. kellemes a fizikai környezet;
9. elég időt adnak a munka elvégzésére.

A válaszok – 1973-ról 1977-re (QES), illetve 1971-ről 1978-ra (QALS) nem mutattak statisztikailag lényeges nagyságú romlást, de tény, hogy a „nagyon igaz” típusú, kifejezetten dicsérő válaszok aránya a QES minden tételében visszaesést, a QALS (azonos szövegű) tételeinek túlnyomó többségében némi javulást jelzett. A 9 ismérv egyikében azonos maradt, egy másikban kisebb lett a „nagyon igaz” válaszok aránya.

1973-ban és 1977-ben az Országos Közvéleménykutató Központ (NORC) rangsoroltatta a kérdezettekkel munkájuk – előre megnevezett – 5 vonatkozó oldalát. Az egyik tétel így szólt: „A munka fontos dolog, és a célszerű tevékenység érzetét kölcsönzi.” E tétel fontosságát 1973-ban és 1977-ben egyaránt az első helyre sorolták a megkérdezettek, de 1977-ben már érzékelhetően kisebb arányban. Ez némileg összhangban áll, Staines és Quinn vizsgálatának azzal a meg-

állapításával, hogy 1977-ben – a megfelelő kérdésre válaszolva – az érintettek 11 százalékponttal kisebb hányada minősítette a maga életét „nagyon boldog”-nak, mint 4 évvel ezelőtt. Mivel e kérdőpont a témával foglalkozó két másik jelentésben is szerepelt, érdemes megjegyezni, hogy a „nagyon boldogok” aránya az évek során mindhárom kutatás szerint csökkent, az „elégé boldogok”-é nőtt, a „nem túlzottan boldogok”-é csak a QES szerint lett nagyobb.

A jelen cikk szerzői úgy vélik, hogy a QES által bemutatott kedvezőtlen irányzat – az Egyesült Államok dolgozóinak állásukkal való gyengülő elégedettsége – valószínűtlen megállapítás, és a rossz mintavétel következménye. Szerintük az 1977-es felvételbe indokolatlanul – és az 1973-astól eltérő – nagy arányban kerültek bele a munkájukkal többé-kevésbé elégedetlen és az életükkel is meghasonlott emberek. Így az 1977-es QES csak fenntartással olvasható.

(Ism.: Somogyi Miklós)

BIBLIOGRÁFIA

A Központi Statisztikai Hivatal Könyvtár és Dokumentációs Szolgálathoz az alábbi fontosabb könyvek érkeztek be:

STATISZTIKAI ÉVKÖNYVEK

- ANNUAL abstract of statistics 1979.* No. 33. Valletta. 1981. Central Off. of Statist. 274 p.
Málta statisztikai évkönyve, 1979.
I 70 B 1/1979
- ANUARIO estadístico de los Estados Unidos Mexicanos 1980.* Ed. Secretaria de Programacion y Presupuesto. Mexico. 1982. Direc. Gen. de Estadist. 986 p.
Mexikó statisztikai évkönyve, 1980.
I 73 B 1/1980
- BULLETIN de statistique 1980.* Supplément annuel. No. 7. Kigali 1982. Direc. Gen. de la Statist. 122 p.
Ruanda statisztikai évkönyve, 1980.
I 154 B 2/1980
- STATISTICAL abstract 1981.* Nairobi. 1982. Central Bureau of Statist. Min. of Econ. Plan. and Development. 289 p.
Kenya statisztikai évkönyve, 1981.
I 101 B 3/1981
- STATISTICAL yearbook Korea 1980.* Phjongjang. 1980. Nat. Bureau of Statist. Econ. Planning Board. 585 p.
Korea statisztikai évkönyve, 1980.
I 145 C 4/1980
- STATISTISCHES Jahrbuch 1982 für die Bundesrepublik Deutschland.* Hrsg.: Statistisches Bundesamt, Stuttgart – Mainz. 1982. Kohlhammer. 780 p.
A Német Szövetségi Köztársaság évkönyve, 1982.
I 4 C 2/1982
- STATISTISK arbog 1982.* Arg. 86. – Statistical yearbook. Köbenhavn. 1982. Danmarks Statist. 669 p.
Dánia statisztikai évkönyve, 1982.
I 39 C 1/1982
- TAIWAN statistical data book 1980.* Taipaei. 1980. Council for Econ. Plan. and Develop. 318 p.
Taivan statisztikai évkönyve, 1980.
I 52 D 2/1980

ÁLTALÁNOS STATISZTIKAI MUNKÁK

- BANCROFT, T. A. – HAN, C.:* Statistical theory and inference in research. New York – Basel 1981. Dekker. 372 p.
Statisztikai elmélet és következtetés a kutatásban.
605 092
- CHANDON, J.-L. – PINSON, S.:* Analyse typologique. Théories et applications. Paris, etc. 1981. Masson. 254 p.
Tipológiai elemzés. Elmélet és alkalmazás.
705 806
- CHRISTENSEN, L. R. – CHRISTENSEN, D. C. – SCHOECH, P. E.:* Econometric estimation of scale economies in telecommunications. Madison. 1982. Univ. of Wisconsin 24 p.
A növekvő hozadék ökonometriai elemzése a távközlésben.
805 219
- Az EURÓPAI Statisztikusok Értekezlete 29–30. plenáris ülése.* 1981. június 22–26, 1982. június 21–25. Beszámoló. Budapest – New York 1981–1982. Sokszt. 2 db.
471 611/29–30
- EVALUATING mathematical programming techniques.* Proceedings of a conference. Held at Boulder, January 5–6. 1981. Ed. by J. M. Mulvey. Berlin–Heidelberg – New York. 1982. Springer. 379 p.
Matematikai programozási módszerek értékelése.
705 915
- GAME theory and mathematical economics.* Proceedings of the Seminar on –. Bonn – Hagen, 7–10 October, 1980. Ed. by O. Moeschlin, D. Pallaschke. Amsterdam – New York – Oxford 1981. North-Holland. Publ. Comp. 463 p.
Játékelmélet és matematikai közgazdaságtan.
605 096

GRUPPIROVKI i korreljacija v ekonomiko-sztatisticeszkij iszszledovanijah. Red. T. V. Rjabuskin. Moskva. 1982. Izdat. Nauka. 372 p.

Csoportosítás és korreláció a gazdasági statisztikai vizsgálatokban.

605 011

INTERNATIONAL Association for Regional and Urban Statistics. Meeting, 13th. 1-3. Székesfehérvár. 1982. Bp. 1982. Stat. Kiadó és ny. 3 db.

Területi és Városi Statisztikusok Nemzetközi Szövetsége. 13. Általános konferencia.

804 922-924

KIEFER, N. M. - SALMON, M.: Testing normality in econometric models. Coventry. 1982. Univ. of Warwick. 5 p.

A normalitás ellenőrzése az ökonometriai modellekben.

480 101/216

LAWLER, E. L.: Kombinatorikus optimalizálás: hálózatok és matroidok. Combinatorial optimization: networks and matroid. Ford. Frank A. Bp. 1982. Műszaki Kiadó. 359 p.

705 959

MacINTOSH, A. A.: Fitting linear models: an application of conjugate gradient algorithms. New York. - Heidelberg - Berlin, 1982. Springer. 200 p.

Lineáris modellek illeszkedése.

605 038

MAGYAR Közgazdasági Társaság Statisztikai Szakosztálya Statisztikatörténeti Szakcsoport ülésén elhangzott előadások, 1963-1982. Összeáll. Gyulay F. Bp. 1982. Stat. Kiadó 58 p.

114 909-911

STATISTICAL indicators of the Arab World 1970-1979. Beirut 1981. U. N. Econ Comm. 179 p.

Az Arab Világ statisztikai jelzőszámai, 1970-1979. I 104 B 12/1970-1979

STATISTICS and probability: essays in honor of C. R. Rao. Ed. by G. Kallianpur, P. Krishnaiah, J. K. Ghosh. Amsterdam - New York - Oxford 1982. North-Holland Publ. Comp. XI, 722 p.

Statisztika és valószínűség számítás.

706 225

GAZDASÁGSTATISZTIKA

BISAULT, L. - MONFORT, J.: Les comptes régionaux des branches industrielles en 1977. Paris 1982. INSEE. 216 p.

Regionális iparágankénti elszámolások, 1977.

I 33 B 242/R/47

DICKE, H. - RODEMER, H.: Das Finanzproblem der EG und die Reform der gemeinsamen Agrarpolitik. Kiel 1982. Inst. f. Weltwirtsch. 18 p.

Az Európai Gazdasági Közösség pénzügyi problémája és a közös agrárpolitika reformja.

804 821

ECONOMIC and social survey of Asia and the Pacific 1981. Prep. by the Economic and Social Commission for Asia and the Pacific. Bangkok. 1982. U. N. 151 p.

Ázsia és Óceánia gazdasága és társadalma, 1981. I 72 B 116/1981

ECONOMIC survey of Europe in 1981. Prep. by the Secretariat of the Economic Commission for Europe. Geneva. New York 1982. U. N. 314 p.

Európa gazdaságának áttekintése, 1981.

I 31 B 134/1981

ECONOMIC survey 1982. Prep. by the Central Bureau of Statistics. Min. of Econ. Plan and Development. Nairobi. 1982. 229 p.

Kenya gazdaságának áttekintése, 1982.

I 101 C 2/1982

ELKAN, P. G.: The new model economy. Economic inventions for the rest of the century. Oxford, etc. 1982. Pergamon Press. XI, 145 p.

Az új modellgazdaság.

604 952

FEKETE J.: Back to the realities. Reflections of a Hungarian banker. Transl. by T. Bácskai, Gy. Hajdu, etc. Bp. 1982. Akad. K. 359 p.

Térjünk a realitásokra. Egy magyar bankár gondolatai.

705 727

FINANCIAL market trends 18. Relationships between Comecon countries and Western financial markets. Paris. 1981. OECD. IX, 130 p.

Kapcsolat a KGST-országok és a tőkés pénzpiacok között.

705 502

FÜRSTENBERG, R.: On the exchange rate between the Deutsche Mark and the Swiss Franc. An empirical investigation. Kiel. 1982. Univ. 39 p.

A német márka és a svájci frank váltási aránya.

471 539/147

GLISMANN, H. H. - RODEMER, H.: Der wirtschaftliche Niedergang in der Bundesrepublik Deutschland und der Weimarer Republik. Kiel. 1982. Univ. 18 p.

A Német Szövetségi Köztársaság és a Weimari Köztársaság gazdasági hanyatlása.

471 539/154

GOVERNMENT finance statistics yearbook 1982. Washington 1982. Govt. Print. Off. 787 p.

Az Egyesült Államok kormányzati pénzügyi statisztikai évkönyve, 1982.

I 72 B 406/0982

HVIDSTEN, V. - KALSTAD, K.: Nasjonalregnskap 1975-1976 innteks- og kapitalkonti. System og beregningsmetoder. Oslo - Kongsvinger 1982., Statist. Sentralbyra. 84 p.

Norvégia nemzetgazdasági elszámolása, 1975-1976.

471 569/1982/14

MEZSDUNARODNAJA szpecializacija i kooperirovanie proizvodstva sztran. SZÉV. Red. Ju. Sz. Sirajev. Moskva. 1982. Izdat. Ekon. 255 p.

A KGST-tagországok termelésének nemzetközi specializációja és együttműködése.

605 107

LICNI dohodi. 1980. Personal incomes. Beograd. 1981. Sav. Zav. za Statist. 72 p.

Személyi jövedelmek Jugoszláviában, 1980.

I 46 B 25/1260

NATIONAL accounts statistics of OECD countries 1963-1980. Vol. 2. Detailed tables. - Statistique des comptes nationaux des pays de l'OECD 1963-1980. Vol. 2. Tableaux détaillés. Paris. 1982. OECD. 316 p.

Az OECD-országok nemzetgazdasági elszámolási statisztikája, 1963-1980. 2. köt. Részletes táblázatok.

I 33 B 179/1963-1980/2

La SITUAZIONE patrimoniale delle grandi imprese anno 1979. Roma 1982. Ist. Centr. di Statist. 93 p.

A nagy vállalatok vagyoni helyzete Olaszországban,

I 32 B 108/S/1982/4

STANKOVSKI, J.: Finanzierung internationaler Warenströme in Österreich. Wien. 1982. Wiener Inst. 63-111, 12 p.

A nemzetközi áruáramlás finanszírozása. Ausztria.

671 520/61

STATISTIQUES de recettes publiques des pays membres de l'OECD 1965-1981. - Revenu statistics of OECD members countries. Paris. 1982. OECD. 209 p.

Az OECD-tagországok jövedelmi statisztikája, 1965-1981.

I 33 B 228/1965-1981

STEUERBELASTUNG in der Schweiz 1981. Bearb. von der Eidg. Steuerverwaltung. Bern. 1982. Bundesamt für Statist. 105 p.

Adóterhek Svájcban, 1981.

I 31 B 48/684

TINGERGEN, J.: Maximizing national product by the choice of industries. Rotterdam. 1981. Erasmus Univ. 12 p.

A nemzeti termék maximalizálása az iparágak kiválasztásának segítségével.

804 904

TRIDESET godina samoupravnog razvoja Jugoslavije 1950–1980. Stat. Prikaz. Beograd, 1981. Sav. Zavod za Statist. 233 p.

Az öngazdagság fejlődésének harminc éve Jugoszláviában, 1950–1980.

I 46 C 33

VOLSWIRTSCHAFTLICHE Gesamtrechnungen. Europäisches System Volkswirtschaftlicher Gesamtrechnungen. Aggregate 1960–1980. Luxemburg 1982. EURO-STAT. 135 p.

Nemzetgazdasági elszámolások az Európai Gazdasági Közösségben.

I 38 B 144/1960–1980

YOUNGSON, A. J.: Hong Kong economic growth and policy. Hong Kong, etc. 1982. Oxford Univ. Press. 163 p. 6 t.

Hong Kong gazdasági növekedése.

604 999

DEMOGRÁFIA – EGÉSZSÉGÜGYI STATISZTIKA – KULTURSTATISZTIKA

AAMODT, P. O.: Utdanning og sosial bakgrunn. – Education and social background. Oslo – Kongsvinger 1982. Statist. Sentralbyra. 210 p.

Oktatás és társadalmi háttér Norvégiában.

605 008

ANNUARIO statistico dell'istruzione 1980. Vol. 32. Tom. 2. Roma 1982. Ist. Centr. di Statist. 260 p.

Olaszország oktatásstatisztikai évkönyve, 1980.

I 32 C 189/1980/II

BEFOLKNINGSFÖRÄNDRINGAR 1981. Del. 2. Flytning mellan kommuner. – Population changes 1981. P. 2. Migration between communes. Stockholm 1982. Statist. Centralbyran. 289 p.

A községek közötti vándorlás Svédországban, 1981.

I 41 C 212/1980/2

BELLINI, P.: Measurement and assessments of class inequalities in health care. The Italian case. Padova 1981. Univ. 215–218. p.

Az osztályegyenlőtlenségek mérése és becslése az egészségügyi gondozásban Olaszországban.

480 103/221

CENSUS of population and housing. Sri Lanka 1981. Population tables based on a ten percent sample. Colombo. 1982. Dept. of Census and Statist. III, 56 p.

Nép- és lakásszámlálás Sri Lankában, 1981.

I 54 B 27/3

COLLECTING data for the estimation of fertility and mortality. Washington. 1981. Nat. Acad. Press. XX, 291 p.

Adatgyűjtés a termékenység és a halandóság becslésére.

604 958

DEMOGRÁFIA. Año 1979. Santiago. 1981. Inst. Nac. de Estadist. 84 p.

Demográfia, Chile, 1979.

I 83 C 12/1979

DODSORSAKER 1980. Causes of death 1980. Stockholm. 1982. Statist. Centralbyran. 281 p.

Halálokok Svédországban, 1980.

I 41 C 68/1980

ECONOMIC aspects of health. Ed. by V. R. Fuchs. Chicago – London, 1982. Univ. of Chicago Press. IX, 333 p.

Az egészségügy gazdasági aspektusai.

604 987

ESTADISTICA de la enseñanza en España. Curso 1979–1980. Madrid. 1982. Inst. Nac. de Estadist. 414 p.

Egészségügyi statisztika Spanyolországban az 1979–1980. években.

I 34 B 70/1979–1980

ESTADISTICA de la producción editorial. Anos 1978 y 1979. Madrid. 1982. Inst. Nac. de Estadist. 46 p.

A kiadói tevékenység Spanyolországban.

I 34 C 74/1978–1979

ESTIMATES of population by marital status, age and sex, Canada and provinces. 1978–1979 final, 1979–1980 preliminary. Ottawa. 1981–1982. Statist. Canada. 2 db.

Kanada népességének becslése családi állapot, kor és nem szerint.

I 71 B 119/1978–1979
1979–1980

FOLKEMENGDEN etter alder og ekteskaping status 31. desember 1981. – Population by age and marital status 31 December 1981. Oslo – Kongsvinger. 1982. Statist. Sentralbyra. 162 p.

Norvégia népessége kor és családi állapot szerint, 1981.

I 40 B 44/293

GOKALP, C.: Quand vient l'âge des choix, Enquête auprès des jeunes de 18 à 25 ans emploi, résidence, mariage. Paris. 1981. P. U. F. VII, 180 p.

Mikor jön el a választás kora? A 18–25 éves fiatalokról készült felvétel: a foglalkozásról, lakhelyről és a házasságról.

705 982

GRAVES, E.: The national inventory of family planning services 1978 survey results. Hyattsville 1982. Govt. Print. Off. IV. 34 p.

A családtervezési szolgáltatások országos leltára az Egyesült Államokban. Az 1978-ban készült felvétel eredményei.

I 72 C 400/26

HEALTH statistics report. Mental health data 1979. Compil. by National Health Statistics Centre of the Department of Health. Wellington. 1982. Dept. of Health. 75 p.

Új-Zéland 1979. évi egészségügyi statisztikai jelentése.

I 95 B 19/1979

HELSESTATISTIKK 1980. – Health statistics 1980. Oslo – Kongsvinger. 1982. Statist. Sentralbyra. 129 p.

Norvégia egészségügyi statisztikája, 1980.

I 40 B 44/277

HELSEINSTITUSJONER 1980. – Health institutions. Oslo. – Kongsvinger. 1982. Statist. Sentralbyra. 149 p.

Norvégia egészségügyi intézményei, 1980.

I 40 B 44/272

INTERNATIONAL Union for the Scientific Study of Population. Newsletter 15. January – June 1982. Liège. 1982. IUSSP. 59 p.

Nemzetközi Népeséstudományi Unió.

471 507/15

MARRIAGE and divorce statistics. Review of the Registrar General on marriages and divorces in England and Wales, 1979. Ed. by the Off. of Population Censuses and Surveys. London. 1981. H.M.S.O. 107 p.

Házassági és válási statisztika Angliában és Walesben, 1979.

I 36 B 274/1979

MORTALITY statistics. Perinatal and infant: social and biological factors. Review of the Registrar General on deaths in England and Wales, 1978 and 1979. London 1982. H.M.S.O. IV, 64 p.

Halálozási statisztika. Perinatális és csecsemő halálozás: szociális és biológiai faktorok. Anglia és Wales, 1978–1979.

I 36 B 264/7

NAG, M.: Modernization and its impact of fertility. The Indian scene. New York. 1982. The Population Council. 23 p.

A koraszülés befolyása a termékenységre. India példája.

604 957

NASZELENIE 1981. Izd. Komitet po Edinnan Szisztéma za Szocialna Informacija. Szofija 1981. Kom. po Edinna Szisztéma za Szoc. Inf. XX, 414 p.

Bulgária népessége, 1981.

I 45 B 81/1981

The NORWEGIAN fertility survey 1977. A summary of findings. London. 1982. Int. Statist. Inst. 21 p.

Norvégia termékenységi felvétele, 1977.

I 37 C 63/29

POKRAS, R.: Surgical operations in short-stay hospitals: United States 1978. Hyattsville. 1982. Govt. Print Off. IV, 56 p.

Sebészeti műtétek az Egyesült Államok kórházai-ban.

I 72 C 384/61

SCHÜLERSTATISTIK. Schuljahr 1980/1981. Schweiz. Bern. 1982. Bundesamt für Statist. 104 p.

Oktatási statisztika Svájcban, 1980–1981. tanév.

I 31 B 48/695

TANFER, K.: Consent and privacy in the national survey of family growth. A report on the pilot study for cycle. 3. Hyattsville. 1982. Govt. Print. Off. VI, 47 p.

Beleegyezés és titoktartás a családnövekedés országos felvételében.

I 72 C 355/91

UTILIZATION of short-stay hospitals. Annual summary for the United States 1980. Hayat'sville 1982. Govt. Print. Off. VI, 60 p.

A rövid tartózkodásra használt kórházak igénybevétele az Egyesült Államokban, 1980.

I 72 C 384/64

VÄESTÖ 1980. Osa 1. Väesorskenne ja väestönmootoket. Koko maa ja läänit. — Population 1980. Vol. 1. Structure of population and vital statistics, whole country and provinces. Helsinki. 1982. Valtion painatuskeskus. 105 p.

Finnország népessége, 1980. 1. köt.

I 43 B 127/1980/1

ZAKLÁDNI udaje za scitání lidu, domu a bytu. 1980. Definitivní vyladky. Praha 1982. Federalni Statist. Urad. 20 p.

Alapadatok az 1980. évi csehszlovákiai nép-, ház- és lakásszámláláshoz.

I 2 B 185/1982/3

TÁRSADALOMSTATISZTIKA

ANGESTELLTE im europäischen Vergleich. Die Her- ausbildung angestellter Mittelschichtem seit dem späten 19. Jahrhundert. Hrsg. von J. Kocka. Göttin- gen. 1981. Vandenhoeck-Ruprecht. 378 p.

Alkalmazottak európai összehasonlításban.

604 925

BAYERISCHE Sozialpolitik 1982. Hrsg.: Bayerisches Staatsministerium für Arbeit und Sozialordnung. Mün- chen 1982. 348 p.

Bajorország szociálpolitikája, 1982.

I 6 C 11/1982

BIOGRAPHY and society. The life history appro- ach in the social sciences. Ed. by D. Bertaux. Be- verly Hills, Calif. — London. 1981. Sage Publ. 309 p.

Életrajz és társadalom.

604 998

INTERNATIONALER Vergleich der Preise für die Lebenshaltung, 1981. Hrsg.: Stat. Bundesamt, Wies- baden. Stuttgart — Mainz 1982. Kohlhammer. 76 p.

A létfenntartási árak nemzetközi összehasonlítása.

I 4 B 75/1981

IVERSEN, G.: Arbeidsmiljø 1980. Noen hovedresul- tater. Oslo. 1982. Statist. Sentralbyra. 79 p.

Munkahelyi környezet, 1980. Norvégia.

471 569/1982 4

KVINNERS arbeid 1980. Women's work. Oslo — Kongsvinger 1981. Statist. Sentralbyra. 111 p.

A női munka Norvégiában, 1980.

I 40 B 44/242

METHODS in quantitative criminology. Ed. by J. A. Fox. New York, etc. 1981. Acad. Press. 196 p.

A kvantitativ kriminológiai módszerek.

605 024

PREISE und Preisindizes für die Lebenshaltung 1981. Hrsg.: Stat. Bundesamt, Wiesbaden. Stuttgart — Mainz. 1982. Kohlhammer. 176 p.

A létfenntartási árak és árindexek, Német Szövet- ségi Köztársaság, 1981.

I 4 B 59/1/1981

RILEVAZIONE delle forze di lavoro gennaio 1982. Roma. 1982. Ist. Centr. di Statist. 117 p.

Felvétel a munkaerőhelyzetről Olaszországban,

I 32 B 108/1982/8

SCHMIDT, K. D.: Zum Problem der Lehrerarbeits- losigkeit. Kiel. 1982. Inst. f. Weltwirtschaft. 33 p.

A tanárok munkanélküliségének problémája.

804 874

SÉMINAIRE d'économie et de sociologie du travail. et de la santé 1980–1981. Paris. 1982. CNRS-LEST. 330 p.

Munkaügyi, szociológiai és egészségügyi szeminári- um, 1980–1981.

503 893

SOCIAL security in the Nordic countries. Scope and expenditures 1978. — Social trygghet i de nor- diska länderna 1978. Stockholm. 1982. Nordisk Sta- tist. 168 p.

Társadalombiztosítás a skandináv államokban.

705 494

TERWEY, M.: Empirische Klassenanalysen als neuer Ansatz zur Erklärung von Einkommensunterschieden: Explorationen im internationalen Vergleich. Mannheim 1982. Univ. 47 p.

Empirikus osztályelemzések mint a jövedelemkülönb- ségek paramétereinek új szempontjai.

480 105/27

VERSICHERTE in der Kranken- und Rentenversiche- rung 1981. Ergebnisse des Mikrozensus. Hrsg.: Stat. Bundesamt, Wiesbaden. Stuttgart — Mainz, 1982. Kohlhammer. 63 p.

A betegségi és nyugdíjbiztosításban részesülők a Német Szövetségi Köztársaságban, 1981.

I 4 B 201/1981

WERT- und Präferenzprobleme in den Sozialwissen- schaften. Hrsg. von R. Trietz. Berlin. 1981. Duncker- Humblot. 268 p.

Érték- és preferencia-problémák a társadalomtudo- mányokban.

604 949

A STATISZTIKAI EGYÉB TERÜLETEI

AGRARSTATISTISCHES Jahrbuch 1977–1980. Luxem- burg. 1982. EUROSTAT. XXX, 281 p.

Az Európai Gazdasági Közösség mezőgazdasági statisztikai évkönyve, 1977–1980.

I 30 C 17/1977–1980

ANNUAL bulletin of coal statistics for Europe 1981. Ed. by the Economic Comm. for Europe, Geneva. New York. 1982. U. N. 89 p.

Európa szénstatisztikai évkönyve, 1981.

I 72 B 272/1981

ANNUAL bulletin of general energy statistics for Europe 1980. Vol. 13. Ed. by the Economic Comm. for Europe, Geneva. New York 1982. U. N. 84 p.

Európa energiasztisztikai évkönyve, 1980.

I 72 B 296/1980

ANNUAL survey of industries 1978–1979. Summary results for factory sector. Ed. by the Centr. Stat. Or- ganisation, Dept. of Stat. New Delhi. 1982. Dept. of Stat. 62 p.

India iparának éves alakulása, 1978–1979.

I 52 B 55/1978–1979

BAUSTATISTIK 1981. 1. Teil. Bauproduktionswert, Beschäftigte, Verdienste und Arbeitsstunden nach Bausparten und Auftragebber Monatsergebnisse. Bearb. im Österreichischen Statistischen Zentralmat. Wien. 1982. Österr. Staatsdruck. 309 p.

Ausztria építési statisztikája, 1981.

I 2 B 125/652

BESITZVERHÄLTNISSE in den landwirtschaftlichen Betrieben 1981. Ergebnisse der Agrarberichterstattung. Hrsg. Stat. Bundesamt, Wiesbaden. Stuttgart — Mainz 1982. Kohlhammer. 88 p.

A Német Szövetségi Köztársaság mezőgazdasági üzemeinek tulajdonviszonyai, 1981.

I 4 B 241/1981

- BODENNUTZUNG** der Betriebe 1981. Ergebnisse der Agrarberichterstattung. Hrsg.: Stat. Bundesamt, Stuttgart – Mainz 1982. Kohlhammer. 43 p.
Az üzemek földkihasználása a Német Szövetségi Köztársaságban, 1981.
I 4 B 246/1981
- BODENNUTZUNG** und pflanzliche Erzeugung 1981. Hrsg. Stat. Bundesamt, Stuttgart – Mainz 1982. Kohlhammer. 94 p.
Földkihasználás és növénytermesztés a Német Szövetségi Köztársaságban, 1981.
I 4 B 228/1981
- BORRUS, M. – MILLSTEIN, J. – ZYSMAN, J.:** United States – Japanese competition in the semiconductor industry. A study in international trade and technological development. Berkeley. 1982. Univ. of Calif. 153 p.
Az Egyesült Államok és Japán versenye a félvezető iparban.
604 980
- The **COAL** situation in the ECE Region in 1980 and its prospects. Ed. by the Economic Commission for Europe. New York 1982. U. N. 69 p.
A szénhelyzet az Európai Gazdasági Bizottság országaiban 1980-ban és a kilátások.
I 31 B 111/1930
- DELTON** statistické exotériky 1980. – Bulletin de statistique du commerce extérieur. Ekd. Ethniké Statistiké Hypéresia. Athéna. 1981. Ethn. Typ. 146 p.
Görögország külkereskedelmi statisztikája, 1980.
I 49 B 52/1980
- DIS** ticaret yillik istatistikleri 1980. Madde ve ülkelere göre ithalat ve ihracat. – Annual foreign trade statistics. Imports and exports by commodities and countries 1980. Ankara 1982. Devlet Ist. Enstit. CXIII, 538 p.
Törökország külkereskedelmi statisztikája, 1980.
I 50 B 20/1980
- The **EFFECT** of modern agriculture on rural development. Ed. by Gy. Enyedí, I. Völgyes. New York, etc. 1982. Pergamon Press. XIV, 330 p.
A korszerű mezőgazdaság hatása a vidék fejlődésére.
604 953
- EG-ROHSTOFFBILANZEN** 1979. Luxemburg 1981. EUROSTAT. 35 p.
Az Európai Gazdasági Közösség nyersanyagpolitikája, 1979.
I 30 B 152/1979
- EXPORTS** statistics 1980–1981. Wellington 1982. Dept. of Statist. XIII, 443 p.
Új-Zéland külkereskedelmi statisztikája, 1980–1981.
I 95 B 32/1980–1981
- FORESTSTATISTIK** 1975–1979. Luxemburg. 1982. EUROSTAT. 143 p.
Az Európai Gazdasági Közösség országainak erdészeti statisztikája, 1975–1979.
I 30 B 107/1975–1979
- FORETAGEN** 1980. Ekonomisk redovisning. – Enterprises 1980. Financial accounts. Stockholm. 1982. Statist. Centralbyran. 143 p.
Vállalatok Svédországban, 1980.
I 41 C 171/1980.
- GEWERBESTATISTIK** 1981. 1. Teil. Mengen und Werte der Produktion in detaillierter warenmässiger Gliederung und Beschäftigte mit Vergleichszahlen für 1980. Bearb. im Österreichischen Statistischen Zentralamt. Wien. 1982. Österr. Staatsdruck. 57 p.
Ausztria iparstatisztikája, 1981.
I 2 B 125/654
- Die **GEWERBLICHE** Wirtschaft Niederösterreichs im Jahre 1981. Jahrbuch der Handelskammer Niederösterreich. Wien. 1982. Eigenverl. XIV, 243 p.
Alsó-Ausztria ipargazdasága, 1981.
471 022/1981
- HANDBOOK** för rikeshandels-statistiken. – Manual of foreign trade statistics. Stockholm 1982. Statist. Centralbyran. 83 p.
Svédország külkereskedelmi statisztikai kézikönyve.
I 41 B 86
- HOPF, R. – RIEKE, H – VOIGT, U.:** Analyse und Projektion der Personenverkehrsnachfrage in der Bundesrepublik Deutschland bis zum Jahre 2000. Berlin 1982. Duncker-Humblot. 167 p.
A személyi forgalom keresletének elemzése és előrejelzése a Német Szövetségi Köztársaságban.
804 902
- HOUILLIER, F.:** Structures foncières et exploitations agricoles. – Titres parus en 1981. Index récapitulatifs 1978–1979–1980–1981. Paris. 1982. La Doc. Française. 232 p., 1 mell.: 31 p.
A földtulajdon szerkezete és a mezőgazdasági művelés Franciaországban.
471 544/4655–5656
- INDUSTRIAL** development in the Republic of Cuba. Country brief. Prep. by the Regional and Country Studies Branch Division for Industrial studies. New York 1981. UNIDO. VI, 26 p.
Kuba ipari fejlődése.
805 235
- INDUSTRIAL** development in Zimbabwe. Country brief. Prep. by the Regional and Country Studies Branch Division for industrial studies. New York. 1982. UNIDO. VI, 32 p.
Zimbabwe ipari fejlődése.
805 238
- INDUSTRISTATISTIKK** 1980. – Industrial statistics. Oslo. 1982. Statist. Sentralbyra. 221 p.
Norvégia iparstatisztikája, 1980.
I 40 B 44/273
- INDUSTRISTATISTIK** 1980. – Industrial statistics. København 1982. Danmarks Statist. 195 p.
Dánia iparstatisztikája, 1980.
I 39 C 9/1982:4
- LANDWIRTSCHAFTSZÄHLUNG** 1979. H. 1–2. Hrsg. Stat. Bundesamt, Wiesbaden. Stuttgart – Mainz, 1982. Kohlhammer. 2 db.
A Német Szövetségi Köztársaság mezőgazdasági összeírása, 1979. 1–2. köt.
I 4 B 262/1–2
- LIVESTOCK** and animal products statistics 1981. – Statistique du bétail et des produits animaux 1981. Ed. by the Stat. Canada, Agricultural Statistics Div. Ottawa 1982. Statist. Canada. 68 p.
Állattállomány és állati termékek Kanadában.
I 71 B 65/1981
- MEAT** balances in OECD member countries 1975–1980. Bilans de la viande dans les pays membres de l'OCDE. Paris. 1982. OECD. XIX, 85 p.
Az OECD-országok húsmérlegei, 1975–1980.
I 35 B 232/1975–1980
- NATIONAL** Coal Board. Report and accounts. 1981/2. London. 1982. NCB. 104 p.
Nagy-Britannia Országos Szénhivatalának jelentése, 1981/2.
470 220/1981/2
- NON-FERROUS** metal data 1981. Ed. by the American Bureau of Metal Statistics. New York. 1982. ABMS. 150 p.
Szinesfémadatok, 1981.
I 72 B 361/1981
- PREISE** und Preisindizes für die Land- und Forstwirtschaft 1981. Hrsg.: Stat. Bundesamt, Wiesbaden. Stuttgart – Mainz. 1982. Kohlhammer. 54 p.
A mező- és erdőgazdaság árai és árindexei a Német Szövetségi Köztársaságban, 1981.
I 4 B 74/II/1981
- REVIEW** of agricultural situation in Europe at the end of 1981. Vol. 1–2. Prep. by the FAO/ECE Agriculture and Timber Division of the Secretariat of the Economic Commission for Europe, Geneva. New York 1982. U. N. 2 db.
Az európai mezőgazdasági helyzet 1981 végén.
I 31 B 130/1981/1–2
- STATISTICAL** yearbook of Ministry of Agriculture, Forestry and Fisheries Japan 1980–1981. Tokyo. 1982. Min. of Agriculture, Forestry and Fisheries. 621 p.
Japán mezőgazdasági, erdészeti és halászati évkönyve, 1980–1981.
I 51 C 78/1980–1981

STATISTIQUES agricoles. Annuaire retrospectif. Céréales. Ed. par le Dir. Générale de l'Administration et du Financement. — Service Central des Enquêtes et Études Statistiques. Paris. 1981. CADEX. 41 p.
Mezőgazdasági statisztika, Franciaország.
I 33 B 252/1

STATISTIQUES du commerce extérieur. Importations — exportations en N. G. P. Année 1981. Ed. par le Min. de l'Économie et des Finances, Dir. Générale des Douanes et Droits Indirects. Paris. 1982. Impr. Nationale. XXVIII, 1275 p.
Franciaország külkereskedelmi évkönyve, 1981.
I 33 B 157/1981

TOPLIVNO-energeticseszkij kompleksz sztran — cslenov SZÉV. Red. L. Gramoteeva. L. Bauman, ltd. Moszkva 1982. Izdat, Ekon. 138 p.
A KGST országainak fűtő-energetikai komplexumai.
804 940

ULLMANN, F. — MEISSL, R.: Structural changes in the Austrian public industrial sector. Vienna. 1981. UNIDO. II, 17 p.
Szerkezeti változások az osztrák ipari szektorban.
804 944

In **VERKEHR** gesetzte neue Motorfahrzeuge 1981. Bearb.: Bundesamt für Statistik. Bern. 1982. Bundesamt für Statist. 93 p.
A forgalomba állított új gépjárművek Svájcban.
I 31 B 48/685

VIEHBESTAND und Tierische Erzeugung 1981. Hrsg.: Stat. Bundesamt, Wiesbaden, Stuttgart — Mainz 1982. Kohlhammer. 51 p.
Állatállomány és állati termékek a Német Szövetségi Köztársaságban, 1981.
I 4 B 184/1981

VNESNAJA trgovlja SZSZSZR. v 1981 g. Sztatiszticseszkij szbornik. Izd. Min. Vnesnej Torgovli, Glavnoe Planovo-Ékonomicseszkoe Upravlenie. Moszkva. 1982. Izdat. Sztatiszt. 279 p.
A Szovjetunió külkereskedelmi évkönyve, 1981.
I 42 C 169/1981

WORLD mineral statistics 1976–1980. Production: exports, imports. Compil. by Institute of Geological Sciences. London. 1982. H.M.S.O. IV, 267 p.
A világ ásványstatisztikája, 1976–1980. Termelés, export, import.
I 36 B 284/1976–1980

WORLD pulp and paper capacities 1981–1986. Capacities mondiales de la pâte et du papier. Roma. 1982. FAO. 190 t.
A világ cellulóz- és papíripari kapacitása, 1981–1986.
I 32 B 235/1981–1986

TÁJÉKOZTATÓ ÉS BIBLIOGRÁFIAI KIADVÁNYOK

BIBLIOGRAPHIE der Wirtschaftswissenschaften. Internationale Dokumentation der Buch- und Zeitschriftenliteratur der Wirtschaftswissenschaften. Zgest. in der Bibliothek des Inst. für Weltwirtsch. an der Univ. Kiel. 73. Jg. N. F. 32. 1981. 2. Halbbd. Göttingen. 1982. Vandenhoeck-Ruprecht. LV, 1206, 100 p.
A közgazdaságtudományok bibliográfiája.
470 860/1981/2

DIRECTORY of industrial and technological research institutes. Prep. by the Development and Transfer of Technology Branch. UNIDO. Technology Programme. Vienna 1982. UNIDO. 98 p.
Az ipari és műszaki kutatóintézetek címjegyzéke, UNIDO.
804 947

INTEGER programming and related areas. A classified bibliography 1978–1981. Ed. by R. von Randow. Berlin — Heidelberg — New York 1982. Springer. XIV, 338 p.
Integer programozás és kapcsolódó elméletek. Bibliográfia.
705 835

Helyesbítés. A Statisztikai Szemle 1983. évi 12. számának 1280. oldalán található utolsó bekezdés helyes szövege a következő:

„Engedje meg, hogy a Számítástechnikai Állandó Munkacsoport fennállásának 20. évfordulója, e nevezetes dátum alkalmából őszinte szívvel köszöntsem Ont.

A hibás szövegért az Olvasók szíves elnézését kérjük.